

Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Міністерство освіти і науки України

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ГРИНЮК ДІАНА ЮРІЇВНА

УДК УДК 911. 3; 911. 3 316

ДИСЕРТАЦІЯ

**СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ
КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ РЕГІОНУ (НА ПРИКЛАДІ
КИЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ)**

11.00.02 – економічна та соціальна географія

Природничі науки

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата географічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ Д.Ю. Гринюк

Науковий керівник – *Олійник Ярослав Богданович*, доктор економічних наук,
професор, академік НАПН України, Заслужений діяч науки і техніки України

Київ – 2018

АНОТАЦІЯ

Гринюк Д.Ю. Суспільно-географічні аспекти дослідження конкурентоспроможності регіону (на прикладі Київської області). – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата географічних наук за спеціальністю 11.00.02 «Економічна та соціальна географія». – Київський національний університет імені Тараса Шевченка, МОН України, 2018.

Дослідження за темою дисертації виконувались протягом 2009 - 2018 років згідно з планами науково-дослідних робіт кафедри економічної та соціальної географії географічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Інформаційну базу дисертаційного дослідження становлять матеріали Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України, Державної служби статистики України, зібрані особисто автором, дані експертного опитування, а також тези доповідей та наукові публікації у фахових виданнях.

Дослідження мало на меті: запропонувати нові підходи до суспільно-географічного дослідження конкурентоспроможності регіону та обґрунтувати практичні рекомендації з його підвищення в Київському регіоні.

У роботі застосовано широкий методологічний апарат для комплексного суспільно-географічного дослідження конкурентоспроможності Київського регіону, в тому числі системний підхід, літературний метод, методи логіки дозволили узагальнити наукові підходи до дослідження конкурентоспроможності території: виявити її сутність, багатоаспектність, структуру, складові, детермінанти, закони та закономірності. Методи географічного, економіко-статистичного аналізу, картографічні та графічні методи використано для оцінки чинників конкурентоспроможності Київського регіону. Для виявлення ролі окремих функцій у формуванні конкурентоспроможності територій Київського регіону, його територіальних

відмін, проблем та розробки пропозицій щодо підвищення конкурентоспроможності були застосовані методи просторового аналізу, математико-статистичні та картографічні методи, опитування експертів.

Вперше здійснено комплексний суспільно-географічний аналіз конкурентоспроможності та встановлено центр-периферійні закономірності конкурентоспроможності Київського регіону. Це дало змогу виявити територіальні відмінності конкурентні переваги та позиції, які він займає за виробничо-фінансовим, трудовим і природно-ресурсним потенціалами та потенціалом соціо-демографічного розвитку та територіальні складові центр-периферійної системи регіону.

Запропоновано суспільно-географічне дослідження конкурентоспроможності регіону у чотири етапи: теоретико-методологічний, оцінювальний, аналітичний та синтетичний етапи та один з основних методів оцінки конкурентоспроможності регіонів заснований на методах рангових порівнянь. Найбільш конкурентоспроможна територія визначається за ранжуванням за інтегральним індексом.

Акцентується, що Столична область має потужний ендогенний потенціал розвитку: природно-ресурсний, демографічний, виробничий, праце-ресурсний та інноваційний. Вигідне геополітичне розташування регіону визначає його вагому роль у системі господарської діяльності, соціального, інноваційного розвитку, забезпеченні національної безпеки держави, посиленні її участі у європейських та субрегіональних геополітичних процесах.

Встановлена диференціація регіонів України за інтегральним індексом конкурентоспроможності та основними його складовими – природно-ресурсний потенціал, соціально-демографічний розвиток, економічний потенціал, ринковою кон'юнктурою та інвестиційно-інноваційною діяльністю.

Усвідомлена як одна з найважливіших, проблема необхідності взаємоузгодження розвитку столиці та Київської області. Вона визначена з

одного боку випереджувальним розвитком районів області прилеглих до столиці, з іншого – формуванням у приміській зоні м. Київ специфічних, насамперед інфраструктурних, екологічних, поселенських проблем.

Встановлено центр-периферійні закономірності конкурентоспроможності за топологічною та груповою ознаками. Виявлено територіальні складові центр-периферійної системи Київської області – центральні райони, напівпериферійні райони та периферійні райони. Найбільші за кількісним складом ареали сформувались серед районів підтипу «периферійні райони з деякими ознаками конкурентоспроможності» та «райони глибокої периферії».

Розкрито основні питання підвищення конкурентоспроможності територій Київського регіону: роль столиці у конкурентоспроможності регіону, конкурентоспроможність приміської території, визначеність конкурентоспроможності ефективністю їх взаємодії, підвищення рівня конкурентоспроможності периферії Київської області, підвищення рівня конкурентоспроможності депресивних територій Київської області, конкурентоспроможність міських населених пунктів різних рангів та сільської місцевості.

Ключові слова: конкурентоспроможність регіону, конкурентоспроможність території, конкурентні переваги території, центр-периферійні закономірності конкурентоспроможності, столиця, приміська зона, Київський регіон.

SUMMARY

Grinyuk D.Yu. HUMAN-GEOGRAPHICAL ASPECTS OF STUDYING THE REGION COMPETITIVENESS (on the example of the Kiev region). - Scientific qualification work on the rights of manuscripts. Dissertation for the degree of the candidate of geographical sciences in specialty 11.00.02 "Economic and Social Geography". - Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ministry of Education and Science of Ukraine, 2018.

The research was carried out during 2009-2018 in accordance with the plans of the Department of Economic and Social Geography, Faculty of Geography, Kyiv Taras Shevchenko National University.

The information base of the dissertation consists of the materials from the Ministry of Regional Development, Construction and Housing and Communal Services of Ukraine, the State Statistics Service of Ukraine, collected personally by the author, data of the expert survey, as well as theses of reports and scientific publications in professional editions.

The aim was to offer scientific approaches to socio-geographical research of the region's competitiveness and to substantiate practical recommendations for its improvement in the Kyiv region.

In this work, a wide methodological apparatus for a complex socio-geographical study of the competitiveness of the Kyiv region was used, including a systematic approach, a literary method, and methods of logic, that allowed to generalize scientific approaches to the study of the territory competitiveness: to identify its essence, multidimensionality, structure, components, determinants, laws and regularities. Methods of geographic, economic-statistical analysis, cartographic and graphic methods are used to assess the competitiveness of the Kiev region. The methods of spatial analysis, mathematical-statistical and cartographic methods, survey of experts were used to identify the role of individual functions in the formation of the Kyiv region competitiveness, its territorial isolation, problems and the development of proposals for increasing the competitiveness.

For the first time a complex socio-geographical analysis of competitiveness was carried out and center-peripheral laws of Kyiv region competitiveness were established, that made it possible to identify the territorial differences of the competitive advantages and positions it occupies in terms of productive-financial, labor, and natural-resource potential and the potential of socio-demographic development and the territorial components of the center-peripheral system of the region.

The research offers the four stages of the region's competitiveness: theoretical-methodological, evaluation, analytical and synthetic stages and one of the main methods for assessing the region competitiveness based on the rank comparison methods. The most competitive territory is determined by ranking according to the integral index.

It is emphasized that the Metropolitan area has a powerful endogenous development potential: natural resource, demographic, production, labor-resource and innovation. The advantageous geopolitical location of the region determines its important role in the system of economic activity, social, innovative development, ensuring national security of the state, strengthening its participation in European and subregional geopolitical processes.

The differentiation of the Ukraine regions by the integral index of competitiveness and its main components - natural resource potential, socio-demographic development, economic potential, market conditions and investment and innovation activity have been established.

Recognized as one of the most important, the problem of mutually harmonizing development of the capital and the Kiev region. It is determined, on the one hand, by the pre-eminent development of the regions of the region adjacent to the capital, on the other, by formation of specific, primarily infrastructural, ecological, settlement problems in Kyiv suburban area.

The center-peripheral laws of competitiveness for topological and group characteristics have been discovered. The territorial components of the center-peripheral system of the Kyiv region - central districts, semi-peripheral districts and peripheral districts- are identified. The largest areas are presented by the subtypes: "peripheral regions with some signs of competitiveness" and "areas of deep periphery".

It has been revealed that the main issues of improving the competitiveness of Kiev region territories are as follows: the role of the capital in the competitiveness of the region, the competitiveness of the suburban territory, the determination of competitiveness by the effectiveness of their interaction, raising the

competitiveness of the periphery of the Kiev region, raising the competitiveness of the depressed areas of the Kiev region, competitiveness of urban centers of various ranks and rural areas.

Key words: region competitiveness, territory competitiveness, competitive advantages of the territory, center-peripheral laws of competitiveness, capital, suburban area, Kyiv region.

**СПИСОК НАУКОВИХ ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА
ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ**

Статті у наукових фахових виданнях України

1. Гринюк Д.Ю. Сучасні погляди на розуміння поняття конкурентоспроможності держави в умовах глобалізації / Гринюк Д.Ю. // Географія і сучасність. Збірник наукових праць Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова – 2009. – Вип. 22. - С. 198 – 202.

2. Гринюк Д.Ю. Існуючі наукові тлумачення конкурентоспроможності країни та регіону / Гринюк Д.Ю. // Географія і сучасність. Збірник наукових праць Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова – К., 2010. – Вип. 23.- С. 227– 235.

3. Олійник Я.Б. Вплив сучасних суспільних трансформацій на конкурентоспроможність регіону / Олійник Я.Б., Гринюк Д.Ю. // Економічна та соціальна географія: Науковий збірник. – К., 2011. – Вип.1 (62). – С. 3-12. (*Особистий внесок: розкрито сутність сучасних суспільних трансформацій*).

4. Гринюк Д.Ю. Суспільно-географічний аспект прояву дії законів, закономірностей та принципів формування конкурентоспроможності регіонів / Гринюк Д.Ю. // Географія і сучасність. Збірник наукових праць Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. – К., 2011. – Вип. 25. – С. 30-36.

5. Гринюк Д.Ю. Економіко-географічне положення Київської області як чинник у формуванні її конкурентоспроможності / Гринюк Д.Ю. // Географія і сучасність. Збірник наукових праць Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. – К., 2011. – Вип. 26. – С.26-34.

6. Гринюк Д.Ю. Природні чинники розвитку конкурентоспроможності території Київщини / Гринюк Д.Ю. // Географія і сучасність. Збірник наукових праць Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. – К., 2012. – Вип.16 (28). – С. 136 – 149.

7. Гринюк Д.Ю. Демографічні та працересурсні аспекти формування людського потенціалу столичного регіону / Гринюк Д.Ю. // Географія і

сучасність. Збірник наукових праць Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. – К., 2013. – Вип.18 (30). – С. 237 – 245.

8. Гринюк Д.Ю. Теоретичні та прикладні аспекти інвестиційно-інноваційного розвитку регіону (на прикладі Київщини) / Гринюк Д.Ю. // Географія і сучасність. Збірник наукових праць Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. – К., 2014. – Вип.19 (31). – С. 234 – 250.

9. Гринюк Д.Ю. Social-geographical essence and content of the competitiveness of the region. / Гринюк Д.Ю. // Часопис соціально-економічної географії, наукове видання / Міжрегіональний збірник наукових праць, Випуск 22(1), 2017 р. – Харків: Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, 2017 р. – С. 141-148.

10. Гринюк Д.Ю. Економічний потенціал та його вплив на конкурентоспроможність Київської області / Гринюк Д.Ю. // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Географічні науки». – Херсон, 2018. Випуск №8 / 2018. – С. 39-45.

Статті у наукових періодичних виданнях інших держав

11. Grynuk D. Logic of socially-geographical process and synergetic approach to region competitiveness research. / Grynuk D. // Black Sea, scientific journal of academic research. Multidisciplinary journal refereed & reviewed journal / Publisher: Representation of Azerbaijan International Diaspora Center in Georgia. SCSJAR. - October 2017, volume 37, issue 05. – Southern Caucasus 2017. – С. 28-34.

12. Грынюк Д.Ю. Рациональное природопользование и конкурентоспособное развитие органического сельского хозяйства в Украине / Грынюк Д.Ю. // Вопросы наук о Земле в концепции устойчивого развития Беларуси [Электронный ресурс] : сборник научных статей : в 2 ч. Ч. 1 / редкол.: А. И. Павловский (гл. ред.) [и др.]; М-во образования Республики

Беларусь, Гомельский гос. ун-т им. Ф. Скорины. – Электрон. текст. дан. (14,0 Mb). – Гомель: ГГУ им. Ф. Скорины, 2017. С. 279-285.

13. Гринюк Д.Ю. Межрегиональные отличия человеческого капитала и его влияние на конкурентоспособность Киевской области / Гринюк Д.Ю. // Магілеускі мерыдыян. Науковы часопис. Нататкі магілеускага Аддзела Беларускага геаграфічнага таварыства. – Магілёў. 2018. – Том 18, выпуск 1-2 (41-42)/2018. – С. 53-57.

Матеріали наукових конференцій

14. Гринюк Д.Ю. Теоретичні аспекти дослідження конкурентоспроможності у глобалізованому геопросторі / Гринюк Д.Ю. // Матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції „Регіональні проблеми України: географічний аналіз та пошук шляхів вирішення”. 23-25 вересня 2009 р., м. Херсон, Херсонський державний університет - Херсон, 2009 р. – С. 129-133.

15. Гринюк Д.Ю. Фактори формування конкурентоспроможності країни та її регіонів / Гринюк Д.Ю. // Матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції „Географія та екологія: наука і освіта” 15-16 квітня 2010 р., м. Умань, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини – Умань, 2010. – С. 47 – 49.

16. Гринюк Д.Ю. Наукові підходи до визначення поняття конкурентоспроможність регіону / Гринюк Д.Ю. // Матеріали VIII Міжнародної міждисциплінарної науково-практичної конференції молодих вчених „Шевченківська весна 2010”, Київ, 22-26 березня 2010 р., КНУ імені Тараса Шевченка. – К., 2010. – С.136-137.

17. Гринюк Д.Ю. Європейський досвід функціонування транскордонних регіонів/ Гринюк Д.Ю. // Матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції “Проблеми розвитку прикордонних територій та їх участі в інтеграційних процесах” 14-15 жовтня 2010 р., м. Луцьк. – Луцьк, 2010. - С. 325-327.

18. Гринюк Д.Ю. Інноваційна складова у формуванні конкурентоспроможності регіону / Гринюк Д.Ю. // Матеріали міжнародної конференції „Суспільно-географічні проблеми розвитку продуктивних сил України”, Київ, 21 - 23 жовтня 2010 р. – КНУ імені Тараса Шевченка. – К., 2010. – С. 78 – 79.

19. Гринюк Д.Ю. Конкурентоспроможність регіону в контексті суспільних трансформацій та глобалізації / Гринюк Д.Ю. // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції „Географічні засади вирішення регіональних проблем”, 18-19 листопада 2010 року – Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка. – м. Кам'янець-Подільський. – 2010. – С. 66-67.

20. Гринюк Д.Ю. Влияние современных общественных трансформаций на конкурентоспособность региона / Гринюк Д.Ю. // Материалы Второй международной научно-практической конференции «Географические проблемы сбалансированного развития староосвоенных регионов» (Брянск: Изд-во «Курсив», 2010. – С. 154-158.

21. Гринюк Д.Ю. Принципи формування конкурентоспроможності регіону / Гринюк Д.Ю. // Матеріали ІХ Міжнародної міждисциплінарної науково-практичної конференції молодих вчених „Шевченківська весна 2011”, Київ, 21-25 березня 2011, КНУ імені Т.Г.Шевченка. – К., 2011. – С. 140-142.

22. Гринюк Д.Ю. Парадигма структурно-інноваційної моделі регіонального розвитку України з урахуванням цивілізаційних стандартів / Гринюк Д.Ю. // Європейські інтеграційні процеси і транскордонне співробітництво // Тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих науковців, 25-26 травня 2011 року, м.Луцьк. – Луцьк, 2011. – С. 210-213.

23. Гринюк Д.Ю. Економіко-географічне положення міста Києва в контексті підвищення конкурентоспроможності регіону / Гринюк Д.Ю. // Географічні проблеми розвитку продуктивних сил України / Збірник

матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції 3-4 листопада 2011 року. – К., 2011. – С. 54-56.

24. Гринюк Д.Ю. Потенціал столичності міста Києва, як чинник підвищення конкурентоспроможності регіону / Гринюк Д.Ю. // Матеріали науково-практичної конференції з міжнародною участю «Регіон – 2011: стратегія оптимального розвитку» 10-11 листопада 2011 р., м. Харків. - Харків, 2011. – С. 68-70.

25. Гринюк Д.Ю. Політика інноваційного розвитку регіону в контексті національної модернізації / Гринюк Д.Ю. // Сучасні тенденції наукової парадигми економіко-географічної освіти України / Збірник матеріалів VII Всеукраїнської науково-практичної конференції 8 грудня 2011 року. – Донецьк, 2011. – С. 65-67.

26. Гринюк Д.Ю. Природні умови та ресурси Київщини як фактор підвищення конкурентоспроможності / Гринюк Д.Ю. // «Наукова весна 2013: економіка, суспільство, техніка», м. Дніпропетровськ, 29-30 квітня 2013 р. / Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. – Дніпропетровськ 2013 р. – С. 37-41.

27. Гринюк Д.Ю. Дослідження міст в контексті збалансованого розвитку регіонів / Гринюк Д.Ю. // Регіональні проблеми України: Географічний аналіз та пошук шляхів вирішення. Збірник наукових праць за матеріалами VI Міжнародної науково-практичної конференції (м. Херсон, 8-9 жовтня 2015 р.) / – Херсон, 2015. – С. 126-129.

28. Гринюк Д.Ю. Стратегічне планування розвитку регіону у контексті підвищення конкурентоспроможності / Гринюк Д.Ю. // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Освітні й наукові виміри географії», присвяченої 25-річчю спеціальності «Географія» та 15-річчю кафедри географії та краєзнавства ПНПУ імені В.Г. Короленка, 25-26 квітня 2016 р. / відповідальний редактор С.М. Шевчук. – Полтава, 2016. – С. 226-230.

29. Гринюк Д.Ю. Генезис поняття «людський капітал» у контексті дослідження конкурентоспроможності регіону / Гринюк Д.Ю. // Актуальні проблеми країнознавчої науки: матеріали IV Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Луцьк, 15-16 листопада 2016 р.). – Луцьк, 2016 р. – С.43-45.

30. Гринюк Д.Ю. Синергетичні ефекти господарського розвитку північних районів Київщини за наслідками Чорнобильської трагедії / Гринюк Д.Ю. // Географические аспекты устойчивого развития регионов [Электронный ресурс] : II международная научно-практическая конференция (г.Гомель, 23–24 марта 2017 г.): [материалы]. – Гомель : ГГУ им. Ф. Скорины, 2017. – С. 304-309.

31. Гринюк Д.Ю. Еколого-економічні аспекти впливу зони відчуження на господарський розвиток північних районів Київщини / Гринюк Д.Ю. // Регіон – 2017: суспільно-географічні аспекти: матеріали міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих науковців (м. Харків, 20-21 квітня 2017 р.) / гол. ред. колегії Л.М. Немиць. – Х., 2017. – С. 260-264.

32. Гринюк Д.Ю. Збалансований розвиток та синергетичні аспекти у дослідженні конкурентоспроможності регіону / Гринюк Д.Ю. // «Регіон – 2017: стратегія оптимального розвитку» / Матеріали міжнародної наук. практ. конф. (м.Харків, 19-20 вересня 2017 р.). – Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2017. – С. 77-80.

ЗМІСТ

ВСТУП	16
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ РЕГІОНУ	24
1.1. Суспільно-географічна сутність та зміст конкурентоспроможності регіону	24
1.2. Вплив сучасних суспільних трансформацій на конкурентоспроможність регіону	34
1.3. Методичні підходи до дослідження конкурентоспроможності регіону	46
Висновки до розділу 1	56
РОЗДІЛ 2. ОЦІНКА ЧИННИКІВ ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТНИХ ПЕРЕВАГ КИЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ	58
2.1. Суспільно-географічне положення регіону та вплив столичності	58
2.2. Роль природно-ресурсного потенціалу у формуванні економіки регіону та його вплив на конкурентоспроможність	74
2.3. Людський капітал та його вплив на конкурентоспроможність.....	87
2.4. Економічний потенціал регіону та його вплив на конкурентоспроможність	107
2.5. Ринкова кон'юнктура та інвестиційно-інноваційна діяльність.....	121
Висновки до розділу 2	135
РОЗДІЛ 3. СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ НАПРЯМІВ З ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ТЕРИТОРІЙ КИЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ	138
3.1. Перетворення низових адміністративних одиниць Київської області та їх роль у конкурентоспроможності регіону.....	138

3.2. Внутрішньо-регіональні відміни конкурентоспроможності території Київської області.....	152
3.3. Напрями підвищення конкурентоспроможності регіону.....	168
Висновки до розділу 3	179
ВИСНОВКИ.....	183
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ЛІТЕРАТУРНИХ ДЖЕРЕЛ.....	186
ДОДАТКИ.....	208
ДОДАТОК А.....	209
ДОДАТОК Б	210
ДОДАТОК В.....	211
ДОДАТОК Г	212
ДОДАТОК Д.....	213
ДОДАТОК Е	214
ДОДАТОК Є.....	215

ВСТУП

Актуальність теми. Конкурентоспроможність регіону – це складне у компонентному та за просторовою ієрархією явище. Київський регіон належить до найбільш конкурентоспроможних щодо людського капіталу, залучення інвестиції, наукового та інноваційного потенціалів в Україні. Звертає на себе увагу значна відмінність територій регіону за наявними конкурентними перевагами та позицією у конкурентних середовищах держави, регіону та на міжнародному рівні. З позицій суспільної географії конкурентоспроможність Київського регіону, насамперед, розкривається у дослідженнях диференціації розвитку ядра, прилеглої до нього та периферійної території. У фокусі географічного дослідження вирівнювання у розвитку територій регіону за наступними траекторіями: ядро-приміська зона-периферія; центр-північ; центр-південь; столиця-велике місто-середнє місто-мале місто-селище-сільська місцевість.

Різним аспектам конкурентоспроможності людської діяльності та території присвячено праці зарубіжних і вітчизняних науковців, економістів та географів: М. Енрайт, П. Кругман, М. Портер, Є. Фезер, К. Фримен, Дж. Сакс, Р. Фатхутдінов, В. Геєць, А. Гальчинський та Б. Асхайм, А. Ізаксен, Г. Йонсон, Р. Каплінські, І. Гукалова, С. Запотоцький, Ф. Заставний, С. Іщук, С. Лісовський, Є. Маруняк, К. Мезенцев, Я. Олійник, М. Пістун, В. Руденко, Л. Руденко та ін.

У надскладних питаннях визначення конкурентоспроможності Київського регіону переломлюються у практику планування та забезпечення його розвитку теоретичні та прикладні розробки, насамперед, праці українських вчених суспільних географів 1990-х – 2010-х рр.: С. Іщука [59], К. Мезенцева [82], Я. Олійника [105 – 107, 109 – 111], Г. Підгрушного [119], М. Пістуна [120 – 122].

В той же час, дослідження конкурентоспроможності Київського регіону в умовах докорінної трансформації пострадянської епохи, на нашу думку,

вивчені недостатньо та потребують продовження. Особливо потребують наукового розкриття питання впливу суспільних трансформацій на конкурентоспроможність регіону, просторовий вияв конкурентоспроможності Київського регіону та його складових, визначеного людським капіталом, економічним потенціалом, соціально-демографічним розвитком, ПРП, НТП тощо. Найбільш актуальними є також теоретичні та прикладні питання забезпечення підвищення рівня конкурентоспроможності регіону в нових умовах господарювання.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Виконане дисертаційне дослідження пов'язане з тематикою науково-дослідних робіт, які виконувались науково-дослідним сектором "Регіональних проблем економіки і політики", географічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, зокрема бюджетної теми "Просторові трансформації в Україні: моделі модернізації та планування міських територій" № державної реєстрації 0116U002636, в якій використані авторські дослідження з аналізу внутрішньо-регіональних відмін конкурентоспроможності територій Київської області, розробки пропозиції по удосконаленню та активізації конкурентоспроможності регіону (довідка №050/579-30 від 17.04.2018).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є розробка теоретико-методичних підходів до суспільно-географічного дослідження конкурентоспроможності регіону та обґрунтування практичних рекомендацій з її підвищення в Київському регіоні.

Для досягнення поставленої мети вирішувались наступні завдання:

- розкрити теоретико-методологічні засади суспільно-географічного дослідження конкурентоспроможності регіону;
- розробити методичні підходи до дослідження конкурентоспроможності регіону з позицій суспільної географії;
- виявити вплив сучасних суспільних трансформацій на конкурентоспроможність регіону;

- оцінити чинники формування конкурентних переваг Київського регіону;
- виявити внутрішньо-регіональні відміни конкурентоспроможності територій Київської області;
- розробити пропозиції по удосконаленню та активізації конкурентоспроможності Київського регіону.

Об'єктом дослідження є конкурентоспроможність Київського регіону, його конкурентні переваги та позиція у конкурентних середовищах держави та на міжнародному рівні.

Предметом дослідження є просторові аспекти конкурентоспроможності Київського регіону, формування і задіяння його основних конкурентних переваг.

Методи дослідження. Методологічною основою дисертаційного дослідження стали наукові засади суспільної географії, зокрема економічної географії, соціальної географії, розробки вітчизняних та іноземних науковців з питань управління розвитком території, територіальної організації влади, адміністративно-територіального устрою, дослідження територіального ресурсу, стратегування та планування території.

Теоретико-методичні основи суспільно-географічного дослідження конкурентоспроможності у першому розділі розкрито із використанням монографічного методу, аналізу та синтезу, системного підходу, методів логіки. Застосування цих методів дозволило узагальнити наукові підходи до дослідження конкурентоспроможності території: виявити її сутність, багатоаспектність, структуру, складові, детермінанти, закони та закономірності. У другому розділі провідними методами стали методи географічного, економіко-статистичного аналізу, картографічні та графічні методи, які дозволили здійснити оцінку чинників конкурентоспроможності Київського регіону. Для виявлення ролі окремих функцій у формуванні конкурентоспроможності територій Київського регіону, його територіальних відмін, проблем та розробки пропозицій щодо підвищення

конкурентоспроможності були застосовані методи просторового аналізу, математико-статистичні та картографічні методи, опитування експертів.

Інформаційну базу дисертаційного дослідження становлять матеріали Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України, Міністерства економічного розвитку та торгівлі України, Державної служби статистики України, науково-публіцистичні матеріали, статистичні щорічники, а, також, тези доповідей та наукові публікації у фахових виданнях.

Наукова новизна одержаних результатів. Проведене дослідження дало змогу отримати наступні результати:

Уперше:

- здійснено комплексну суспільно-географічну оцінку конкурентоспроможності Київського регіону, що дозволило виявити територіальні відмінності, конкурентні переваги та позиції, які він займає за виробничо-фінансовим, трудовим і природно-ресурсним потенціалами та потенціалом соціо-демографічного розвитку;

- встановлено центр-периферійні закономірності конкурентоспроможності за топологічною та груповою ознаками, що дозволило виявити територіальні складові центр-периферійної системи Київської області. Встановлено, що центр-периферійний градієнт інтегральної конкурентоспроможності за топологічною ознакою має поліноміальний характер «затухання» у напрямку відцентровості щодо Києва.

Удосконалено:

- методичні підходи до суспільно-географічного дослідження конкурентоспроможності регіону, яке включає чотири етапи: теоретико-методологічний, оцінювальний, аналітичний та синтетичний етапи. Конкурентоспроможність, як поняття відносне, визначається в порівнянні з іншими досліджуваними об'єктами та процесами. Оцінка конкурентоспроможності регіонів базується на методах рангових порівнянь;

- засади регіональної політики щодо врегулювання проблем розвитку Київської агломерації. Пропонується створити Пристоличний адміністративний район із сильною контролюючою функцією законності прийняття рішень органів місцевого самоврядування, формування спільної стратегії, повістки дня розвитку у системі столиця-передмістя-регіон;

Отримали подальший розвиток:

- теоретичні та методологічні засади суспільно-географічного дослідження конкурентоспроможності регіону, зокрема, розкрита багатоаспектність, складники регіональної конкурентоспроможності, узагальнено представлення законів, закономірностей та принципів конкурентоспроможності регіону; запропоновані його методологічні принципи;

- оцінка конкурентоспроможності Київського регіону шляхом обрахунку індексів впливу природно-ресурсного потенціалу, людського капіталу, економічного потенціалу, ринкової кон'юнктури та інвестиційно-інноваційної діяльності на конкурентоспроможність регіону та інтегрального індексу;

- підходи до забезпечення зростання конкурентоспроможності Київського регіону. Шляхом розробки пропозицій щодо підвищення ролі столиці у конкурентоспроможності регіону, рівня конкурентоспроможності приміської території, забезпечення ефективності їх взаємодії, підвищення рівня конкурентоспроможності периферії Київської області, підвищення рівня конкурентоспроможності депресивних територій Київської області, конкурентоспроможність міських населених пунктів різних рангів та сільської місцевості.

Практичне значення одержаних результатів. Отримані теоретичні положення та практичні висновки дають змогу вдосконалити механізми формування конкурентного середовища у регіоні, оптимізувати взаємодії в системі управління-бізнес-група щодо підвищення рівня конкурентоспроможності, використання ресурсів розвитку території та

конкурентних переваг; визначити перспективні напрями забезпечення взаємодії територій Київського регіону у системі координат моделі центр-периферія для посилення конкурентоспроможності регіону, вдосконалити механізми забезпечення економічного росту та підвищення стандартів життя населення через функціонування ефективного конкурентного середовища для територій Київського регіону. Результати дослідження можуть бути використані органами місцевого самоврядування, суб'єктами господарювання для розробки стратегій регіонального розвитку та розвитку територій Київського регіону, плануванні, прийнятті обґрунтованих управлінських рішень щодо забезпечення функціонування висококонкурентного середовища в регіоні та інших регіонах України. Матеріали дисертаційного дослідження впроваджено у навчальний процес кафедри економічної та соціальної географії Київського національного університету імені Тараса Шевченка при викладанні навчальних дисциплін «Географія України», «Бізнес-планування в управлінні розвитком регіону», «Сучасні концепції регіонального розвитку» для студентів географічного факультету (довідка №050/624-30 від 25.05.2018) та навчальних курсів «Економічна та соціальна географія України», «Геоурбаністика», «Основи георуралістики» кафедри географії Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (довідка № 07-10/973 від 18.06.18).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійною науковою працею, в якій викладено результати власних досліджень суспільно географічних аспектів конкурентоспроможності Київського регіону, розвитку його територій на конкурентних засадах. Наукові висновки і положення, представлені в дисертації, сформульовані особисто. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, у роботі використані лише ідеї та положення, отримані автором особисто.

Апробація результатів дисертації. Основні наукові положення та висновки дисертації викладені в доповідях на: III Всеукраїнській науково-практичній конференції „Регіональні проблеми України: географічний аналіз

та пошук шляхів вирішення” (м. Херсон, 23-25 вересня 2009 р.); III Всеукраїнській науково-практичній конференції „Географія та екологія: наука і освіта” (м. Умань, 15-16 квітня 2010 р.); VIII Міжнародній міждисциплінарній науково-практичній конференції молодих вчених „Шевченківська весна 2010” (м. Київ, 22-26 березня 2010 р.); VII Міжнародній науково-практичній конференції “Проблеми розвитку прикордонних територій та їх участі в інтеграційних процесах” (м. Луцьк, 14-15 жовтня 2010 р.); Міжнародній конференції „Суспільно-географічні проблеми розвитку продуктивних сил України” (м. Київ, 21 - 23 жовтня 2010 р.); Міжнародній науково-практичній конференції „Географічні засади вирішення регіональних проблем” (м. Кам'янець-Подільський, 18-19 листопада 2010 р.); IX Міжнародній міждисциплінарній науково-практичній конференції молодих вчених „Шевченківська весна 2011” (м. Київ, 21-25 березня 2011 р.); Міжнародній науково-практичній конференції студентів, аспірантів і молодих науковців „Європейські інтеграційні процеси і транскордонне співробітництво” (м. Луцьк, 25-26 травня 2011 р.); Міжнародній науково-практичній конференції „Географічні проблеми розвитку продуктивних сил України” (м. Київ, 3-4 листопада 2011 р.); VI міжнародній науково-практичній конференції „Географічний аналіз та пошук шляхів вирішення” (м. Херсон, 8-9 жовтня 2015 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції „Освітні й наукові виміри географії”, присвяченій 25-річчю спеціальності „Географія” та 15-річчю кафедри географії та краєзнавства ПНПУ імені В.Г. Короленка (м. Полтава, 25-26 квітня 2016 р.); II международной научно-практической конференции „Географические аспекты устойчивого развития регионов” (г. Гомель, 23–24 марта 2017 г.); Міжнародній науково-практичній конференції студентів, аспірантів та молодих науковців ”Регіон – 2017: суспільно-географічні аспекти” (м. Харків, 20-21 квітня 2017 р.); Міжнародній науково-практичній конференції „Регіон – 2017: стратегія оптимального розвитку” (м. Харків, 19-20 вересня 2017 р.).

Публікації. За матеріалами досліджень, представлених у дисертації, опубліковано 32 наукові праці загальним обсягом 12,46 др.арк.: 13 наукових статей (7,64 др.арк.), з них 10 статей у фахових наукових виданнях України, 1 стаття в науковому періодичному виданні Республіки Білорусь, 2 статті в інших зарубіжних виданнях, 19 тез доповідей у матеріалах наукових конференцій (4,82 др.арк.).

Структура і обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, 3 розділів, висновків, списку використаних джерел (203 найменування, розміщених на 22 сторінках, з них 41 латиницею), містить 15 рисунків, 17 таблиць та 7 додатків (розміщених на 9 сторінках). Загальний обсяг дисертаційного дослідження становить 217 сторінок, з них – 172 сторінки основного тексту.

РОЗДІЛ І

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ СУСПІЛЬНО – ГЕОГРАФІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ РЕГІОНУ

1.1. Суспільно-географічна сутність та зміст конкурентоспроможності регіону

У «Державній стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року» головною метою регіонального розвитку в Україні визначено створення умов для динамічного, збалансованого розвитку регіонів України з метою забезпечення соціальної та економічної єдності держави, підвищення рівня конкурентоспроможності регіонів, активізації економічної діяльності, підвищення рівня життя населення, додержання гарантованих державою соціальних та інших стандартів для кожного громадянина незалежно від місця проживання [142]. Головна мета конкретизується у територіальному напрямі у забезпеченні рівномірного та збалансованого розвитку територій, розвитку міжрегіонального співробітництва, запобіганні поглибленню соціально-економічних диспропорцій шляхом формування “точок зростання”, активізації місцевої економічної ініціативи та зміцнення потенціалу сільської місцевості, в управлінському – створення єдиної системи стратегічного планування та прогнозування розвитку держави і регіонів, оптимізація системи територіальної організації влади.

Таким чином, регіональний розвиток тісно пов’язується із завданням досягнення конкурентоспроможності регіону. Вона опирається на поглиблення спеціалізації регіону та ефективності сформованих між- та внутрішньо-регіональних зав’язків. Визначальними чинниками, які обумовлюють регіональну конкурентоспроможність є географічне положення (особливо щодо до ринків, джерел сировини, робочої сили, наукових центрів тощо), наявність якісної робочої сили, розвиток підприємництва та малого бізнесу, доступу до інформації, розвиток інфраструктури (насамперед

ринкової, логістичної), ефективність управління регіональним розвитком. Виробничі чинники зберігають значну роль у розвитку та підвищенні конкурентоспроможності сучасних регіонів. Остання залежить від розширення та розвитку промислових підприємств. В сучасних умовах підвищення конкурентоспроможності регіону за рахунок посилення його виробничого потенціалу визначається кваліфікацією виробничого менеджменту, доступністю фінансових ресурсів, налагодженням співпраці між науково-дослідними установами та бізнесом, забезпечення інноваційного розвитку на цій основі.

Розвиток підприємництва, а, особливо, розвиток виробничих підприємств, які продають свою продукцію за межами регіону, є ключовим фактором у забезпеченні конкурентоспроможності регіонів. Це дозволяє забезпечити ресурсні потреби розвитку регіону, підвищити наповнення бюджету регіону та його органів місцевого самоврядування, покращити рівень надання комунальних послуг, розвинути роздрібну торгівлю, логістику тощо. В той же час, досягнути високого рівня конкурентоспроможності регіону в сучасних умовах лише за рахунок розвитку виробничого сегменту неможливо. Він все більше залежить від соціального розвитку. Фахівці визначають зростання впливу нових позавиробничих умов та чинників регіонального розвитку – соціальних та екологічних – які перетворюються на потужний сегмент впливу - розселення населення та, відповідно, виробництва й розвитку господарства загалом.

Науково-дослідний чинник стає все більш вагомим у досягненні високого рівня конкурентоспроможності регіону. Регіон, в якому розміщені науково-дослідні інститути, університети із практичною орієнтацією та тісними зв'язками з приватним сектором, стає полюсом росту – центром високотехнологічного виробництва та інноваційних послуг. Підвищення його конкурентоспроможності визначається надходженням висококваліфікованих та креативних кадрів, інноваційно орієнтованих компаній. Їх довгостроковий успіх багато в чому залежить від здатності передбачати нові споживчі та

технологічні тренди, диверсифікувати структуру виробництва і послуг, оперативно перебудувати виробничу інфраструктуру, мобілізувати необхідні інтелектуальні ресурси.

Попри широку вживаність поняття конкурентоспроможність в наукових дослідженнях досі розвивається дискурс щодо його трактування та практичного імплементації основних засад підвищення конкурентоспроможності території. Українські та зарубіжні науковці роблять акценти на різних складових цієї багатовимірної категорії, висуваючи їх як основні критеріальні ознаки. Відтак, спектр визначень коливається від суто технологічних, що впливають з розширеного трактування конкурентоспроможності фірми, до розгорнутих суспільно-економічних, які розглядають конкурентоспроможність як узагальнений показник стійкості суспільно-економічної системи країни (додаток А).

Основою даного дослідження виступили теоретичні розробки економістів та географів: М. Портер, М. Енрайт, Б. Йонсон, Е. Райнерт, П. Ромер, К. Фримен, Дж. Бекаттіні, Е. Бергман, Э. Фезер, Дж. Даннінг, Р. Каплінські, П. Кругман Дж. Сакс, В. Геєць, А. Гальчинський, Р. Фатхутдінов та Б. Асхайм, А. Ізаксен, Г. Йонсон, І. Гукалова, Ф. Заставний, С. Запотоцький, С. Іщук, С. Лісовський, Є. Маруняк, К. Мезенцев, Я. Олійник, М. Пістун, В. Руденко, Л. Руденко та ін.).

Утверджується думка, що на рівні національної економіки об'єктом конкурентоспроможності є умови суспільного виробництва (Дж. Сакс, 1999). Вона визначена формуванням середовища, яке має найефективнішу структуру, інституції та політику, що забезпечує нації необхідні можливості для конкуренції. Конкурентоспроможність національної економіки як характеристика стану господарської системи має внутрішні витoki: вона народжується і розвивається у внутрішньому середовищі країни у процесі конкурентного змагання між суб'єктами економічних відносин.

Просторова організація економіки у широкому розумінні охоплює множину аспектів територіального поділу праці, розміщення продуктивних

сил, розселення людей, взаємовідносин суспільства та навколишнього середовища.

За М. Портером конкурентоспроможність регіону визначена продуктивністю регіональних ресурсів (насамперед, робочої сили і капіталу) порівняно з іншими регіонами, що відображається у величині валового регіонального продукту (ВРП) на душу населення, а, також, в його динаміці [190].

За О.З. Селезньовим, конкурентоспроможність регіону – це обумовлене економічними, соціальними, політичними та іншими факторами положення регіону та його окремих товаровиробників на внутрішньому та зовнішньому ринках, що відображується через показники (індикатори), які адекватно характеризують такий стан і його динаміку.

Рівень розвиненості будь-якої країни відбиває її конкурентоспроможність порівняно з іншими, а конкурентоспроможні країни мають більше шансів для самопідтримуючого розвитку (тобто конкурентоспроможність і економічний розвиток є взаємопов'язаними категоріями). Показник рівня економічного розвитку є інтегральним індикатором для порівняння різних груп країн (регіонів) для визначення їх конкурентних переваг. В основу покладається метод ранжування територій за певними показниками, визначаються критерії для вибору регіонів-лідерів.

При визначенні рівня конкурентоспроможності оцінюють як традиційні чинники (розміщення населення, виробництва, сировинна база, транспорт, витрата матеріалів та енергії, трудові ресурси, розвиток інфраструктури тощо), так і нові (структура ринку праці, екологічних обмежень, нематеріальні фактори розміщення, виробництво інноваційної продукції тощо). В останній час, значна увага звертається на розвиток підприємницької активності, інтенсивність, різноманітність і якість рівнів культурної діяльності і рекреаційних послуг, творчий клімат; прив'язаність людей до своєї місцевості тощо. Оскільки нематеріальні чинники складніше, ніж

матеріальні, піддаються кількісній оцінці, це вимагало створення нового інформаційно-аналітичного інструментарію.

На основі аналізу статистичних матеріалів щодо галузей промисловості восьми промислово розвинутих країн М. Портером (1990) запропоновано оригінальну концепцію конкурентної переваги країни, основу якої складає ідея так званого "конкурентного ромба", що розкриває чотири властивості (детермінанти) країни, що формують конкурентне середовище, у якій діють фірми цієї країни. "Конкурентний ромб" характеризує систему детермінантів конкурентної переваги, компоненти якої (як і в будь-якій системі), знаходячись у взаємодії, створюють ефект емерджентності (цілісності), тобто підсилюють або послабляють потенційний рівень конкурентної переваги фірм цієї країни [125]. Кожний із представлених у схемі детермінантів формується особливим чином, відбиваючи вплив на нього інших детермінантів. Цими детермінантами є:

- *параметри факторів (лівий кут ромба)*- Фактори являють собою матеріальні (речовинні) і нематеріальні умови, необхідні для формування конкурентної переваги в самому виробничому процесі фірми, а, також, у країні її базування. Залежно від конкретних значень (параметрів) цих факторів фірма може одержати або сприятливі, або несприятливі для створення і підтримки конкурентної переваги умови виробництва;
- *стратегія фірм, їх структура і суперництво (вершина ромба)*. Кожна фірма дотримується своєї власної конкурентної стратегії для завоювання кращої позиції від конкурентної переваги. Якщо відсутнє суперництво між фірмами, якщо стратегія фірм не зорієнтована на діяльність в умовах суперництва, розраховувати на виникнення конкурентної переваги не доводиться;
- *параметри попиту (правий кут ромба)* — вимогливість покупців до якості товарів і послуг; еластичність попиту за ціною, рівнем доходу, перехресна еластичність; ступінь усвідомлення різними соціальними групами актуальності тієї чи іншої потреби, національні традиції і звичаї; фази

життєвого циклу попиту й інших параметрів, що характеризують попит, величину попиту та їх динаміку;

- *споріднені і підтримуючі галузі (нижній кут ромба)*. Наявність у національній економіці розвинених споріднених і підтримуючих галузей, тобто галузей, що забезпечують фірму необхідними матеріалами, напівфабрикатами, що комплектуються виробами й іншими матеріальними засобами, а, також і необхідними інформаційними об'єктами, є неодмінною умовою створення і підтримки конкурентної переваги кожної окремої фірми в країні у порівнянні з фірмами інших країн.

Однією з ключових категорій, яка розкриває спрямованість реалізації конкурентних переваг є описана М. Портером категорія «конкурентного позиціонування» [125]. Конкурентні позиції регіону визначені географічними та господарськими чинниками його розвитку. До них відносять вигідне географічне положення (насамперед, гео економічне), унікальні природні ресурси, глибокий рівень спеціалізації виробництва (у т.ч. на основі використання природних ресурсів), високорозвинена логістика та інтегральна інфраструктура, сприятлива ринкова кон'юнктура, людський капітал, ефективна державна регіональна політика та державний менеджмент на різних територіальних ієрархічних рівнях, сприятлива екологічна ситуація (додаток Б).

До сучасних наукових підходів у вивченні конкурентоспроможності слід віднести напрацювання українського вченого Запотоцького С.П. [48, с. 212]. На думку науковця, зміст конкурентоспроможності виходить із функцій регіону, таких, як організація життєдіяльності населення, виробництво товарів та послуг та ін. Конкурентоспроможність регіону – це здатність регіону як системи функціонувати в ринковому середовищі, ефективно забезпечувати процеси ефективного відтворення людини, умов і ресурсів.... При аналізі регіональної конкурентоспроможності потрібно враховувати той факт, що розвиток конкурентоспроможності регіону включає чотири стадії

(рівні) формування конкурентних переваг на основі таких факторів: виробництво, інвестиції, нововведення, багатство.

Підсумовуючи існуючі теоретичні положення, з суспільно-географічних позицій та з урахуванням всіх наведених визначень, пропонується власне тлумачення конкурентоспроможності (в цілому) та конкурентоспроможності регіону як предмету даного дослідження.

Конкурентоспроможність – інтегроване міждисциплінарне поняття, що характеризує властивість певного суспільно-географічного об'єкту (підприємства, галузі, регіону, країни) до поступального інноваційного розвитку на основі використання переваг суспільно-географічних чинників під дією низки економічних та суспільно-географічних законів розвитку, і спрямоване на покращення якості життя населення.

Конкурентоспроможність регіону – багатоаспектне інтегроване поняття, що розкриває стан, процес та результат розвитку території як інноваційної соціально-економічної системи з певним потенціалом, здатної ефективно функціонувати в ринковому середовищі на основі використання переваг суспільно-географічних чинників, з урахуванням впливу низки законів, що мотивується потребами покращення якості життя населення.

Рівень конкурентоспроможності регіону у значній мірі залежить від його відстані географічного положення. Відстань від економічно розвинених районів та центрів визначає доступність ринків товарів, важливою є близькість до сировини, логістичної інфраструктури світового та регіонального значення. В цьому аспекті аналізу підлягають відношення території регіону щодо мереж системи розселення, виробничої, соціальної та ринкової інфраструктури. Унікальні природні ресурси залишаються вагомим підставою для формування конкурентної позиції. Це справедливо як для традиційних природних ресурсів, так і для відносно нещодавно залучених до розвитку економіки регіонів (сонячна інсоляція, енергія вітру, біогаз тощо). Виникла потреба у новій інвентаризації природних ресурсів давно освоєних та щільно заселених регіонів світу.

Рис. 1.1 Конкурентні позиції регіону
(узагальнено автором за [22, 158, 161])

Особливо вагомим є контроль над обліком та використанням свіжої води, значення та вартість якої швидко зростатиме у найближчій перспективі. Наявність традиційних ресурсів території, залучення все нових, нарощення її потенціалу і нині і у майбутньому опиратиметься на добре відомий чинник – глибокий рівень спеціалізації виробництва. В умовах глобальної економіки спеціалізація не втратила свого значення, а стала більш гнучкою, різною за морфологією. Більшого значення набуває не стільки класичне використання глибокої ресурсної спеціалізації, скільки за складовими технологічних процесів, зокрема, здатністю генерувати та поширювати інновації.

Високорозвинена логістика та інтегральна інфраструктура зберігає своє значення як умова формування конкурентної позиції регіону. Без розвитку цих складових виробничих систем досягнути достатнього для розвитку території рівня конкурентоспроможності неможливо. У країнах, які демонструють пришвидшений економічний розвиток за рахунок більшої доступності до нових технологій, ресурсів, інновацій в умовах глобалізованого світу доводить, що покладатись лише на розвиток критичної інфраструктури як на панацею від економічних негараздів та відсталості у розвитку регіонів не варто. За умови паралельного розвитку інших сучасних

складових успіху розвитку території – високий людський капітал, доступність до знань тощо – високорозвинуті логістика та інфраструктура є надійною опорою для формування та закріплення конкурентоспроможності регіону.

Сприятлива ринкова кон'юнктура це основний регулятор масового виробництва у сучасному світі. Боротьба за ключові ринки все загострюється та призводить до збільшення гострих військових конфліктів у XXI ст. та числених політичних протистоянь на основних напрямках розвитку сучасного людства. На платформі саміту з безпеки у Мюнхені у 2018 р. президент України П. Порошенко охарактеризував цю ситуацію як «гібридну світову війну». Без завоювання доступу до ринків, сприятливої їх кон'юнктури підтримати відповідний рівень конкурентоспроможності у сучасному світі та за таких реалій геополітики не можливо. На нашу думку, основою формування та збереження конкурентоспроможності регіону залишається людський капітал. Підприємницька активність, доступність інформації та знань, формування на цій основі інноваційних процесів, технологій, товарів і послуг на досить довгу перспективу визначатимуть контури конкурентоспроможності регіону. Переконані, що це базовий «внутрішній» чинник розвитку регіону, який, у тому числі, окреслює значимість місця, місцеположення. Відповідно, регіон є феноменом у середовищі формування конкуренції економіки держави та економік світового масштабу.

Ефективна державна регіональна політика та державний менеджмент на різних територіальних ієрархічних рівнях покликані підтримати спрямованість достатньої частини сукупних доходів на підтримання умов для підвищення людського капіталу, залучання населення до суспільно-вагомих процесів, насамперед управлінських, спрямованих на розвиток території. Серед основних зусиль в цьому напрямі потрібно вказати на максимальну доступність до інформації та впливу на інформаційні потоки.

Зрештою, серед основних складових формування конкурентоспроможності регіону потрібно окремо виділити екологічну

ситуацію. Нарощування людського капіталу в сучасних умовах без підвищення стандартів життя людини досягнути значимих конкурентних позицій регіону не можливо.

Роль держави у формуванні конкурентного середовища залишається у багатьох країнах визначальною. В постсоціалістичних країнах вона ключова щодо визначення та контролю правил гри у бізнес-середовищі. Інструментами впливу на розвиток виробництва для держави є грошово-кредитна, податкова, митна політика уряду, законотворчість, що визначає поведінку на ринках и товарів та послуг. Сам уряд є великим покупцем товарів для армії, транспорту, зв'язку, освіти, охорони здоров'я й інших галузей. Це тонкі інструменти впливу які, з одного боку, створюють протекцію для виробництва та сприяють захисту внутрішнього ринку, з іншого — корегуючи недосконалість виробничих процесів можуть розбещувати національного виробника, виносячи його діяльність за межі висококонкурентного середовища.

Просторовий зміст досягнення конкурентоспроможності території описують традиційні для економіко-географічного аналізу теорії та концепції з розвитку та розміщення – центр-периферії, полюсів зростання Перру та ін. [13, 14, 104, 118, 212].

Регіони значно різняться поміж собою не тільки за природно-ресурсним та економічним потенціалом, а також за політико-економічними, адміністративними, управлінськими та іншими чинниками, ефективністю діяльності місцевих органів влади та самоуправління, стратегії виробників. Саме тому у наукових працях щодо регіонального розвитку звертається увага на інституалізацію процесу регіонального розвитку. Зокрема, щодо забезпечення конкурентоспроможності регіонів провідна роль відводиться політиці регіональних органів влади, яка визначає правовий ресурс, яким уповноважений господарюючий суб'єкт діє згідно із законом. Для місцевих органів влади і управління обсяг компетенцій є похідним від процесів деконцентрації і децентралізації державного управління, які відбуваються в

країні. Політика децентралізації, притаманна для розвинутих країн світу, проте, що та імплементується в Україні спрямована на формування спроможності та відповідальності регіонального та місцевого рівня управління за підтримання умов для зростання виробництва, підтримки високих стандартів життєдіяльності населення. Ключовим інструментом розвитку території при цьому розглядається її конкурентоспроможність.

Формування нових територіально-адміністративних утворень та стратегування і програмування розвитку існуючих, з позицій суспільної географії базується на уявленні регіону про об'єктивно існуючі утворення з центрами (ядрами), що збирають або розподіляють ресурси. Розміщення виробництва, зосередження певних галузей на сучасному етапі не збігаються своїми межами з адміністративно-територіальними одиницями. Частково збережені паливно-енергетичні, лісогосподарські і лісопромислові, машинобудівні, агропромислові, сільськогосподарські та інші галузеві райони. Х. Рідчардсон вважав, що програмні регіони, створені на базі вузлових районів, які об'єктивно склалися, є ідеалом для планової діяльності. Завданням проведення макро- і мезорайонування є посилення регулювання основних економічних пропорцій та забезпечення раціонального територіального поділу праці. Організаційно-економічні механізми забезпечення їх функціонування є об'єктом державних цільових комплексних програм їх соціально-економічного розвитку [188].

1.2. Вплив сучасних суспільних трансформацій на конкурентоспроможність регіону

Українське суспільство, як і світове загалом, характеризують глибинні трансформації, які сьогодні, насамперед, зумовлюють процеси поглиблення науково-технологічної революції, політико-адміністративні зміни, структурні трансформації в системі світового господарства та окремих національних і регіональних економік.

Трансформація (від лат. *transformatio* змінювати) трактується як перебудова структур, форм і способів економічної діяльності, зміна її цільової спрямованості [154, с. 408].

В. С. Савчук визначає трансформацію як перетворення, перевтілення, зміну виду, форми, властивостей чого-небудь [138, с. 94].

Великий тлумачний словник сучасної української мови» подає таке визначення: «Трансформація – зміна, перетворення виду, форми, властивостей ... чого-небудь». «Економічна енциклопедія» подає таке тлумачення: «Трансформація – змінювати – процес перетворення однієї економічної системи на іншу, що супроводжується відмиранням одних елементів, рис, властивостей і появою інших».

За Г. Балабановим (2003) структурна трансформація суспільно-географічних процесів відображається зміною пропорцій їх вираження у часовій перспективі. Вона буває інституціональною, галузевою, територіальною та управлінською [152].

Олійник Я., Кононенко О., Мельничук А. (2011) при розкритті концептуальної сутності природокористування як суспільно-географічного процесу значну увагу відводять висвітленню сутності трансформації територіальних систем. Вони підкреслюють обмеженість наукового використання цього терміну у географічних дослідженнях для визначення кардинальних, часто незворотних просторово-часових змін [107].

Трансформаційні процеси, що спостерігаються у суспільстві, торкаються політичної, економічної, соціальної, адміністративно-управлінської та інших ланок регіональної системи і визначаються перш за все впливом глобалізації. За визначенням Є. О. Маруняк глобалізація – це процес територіальної і галузевої перебудови національних господарств, що характеризується утворенням системи різновекторних зав'язків глобального, регіонального, локального рівнів, якісні й кількісні параметри яких зумовлюють динамічні зміни світової економіки в напрямі формування цілісної моделі розвитку [80, с. 28]. Основними формами процесів

глобалізації є відтворювальні цикли виробництва всесвітнього масштабу, скеровані розвиненими країнами за допомогою наддержавних утворень.

Отже, суспільство підвладне постійним трансформаціям. Історичний розвиток людства характеризує постійне скорочення періодів з відносно ustalеними законами та закономірностями розвитку та перехід до етапу перетікання одного трансформаційного періоду до іншого. Це абсолютно справедливо з позиції просторового виміру розвитку суспільства. Складні просторові мережі нахталт мереж розселення, регіональних кластерних господарських утворень, логістичної інфраструктури у найбільш розвинених частинах світу зазнають безперервних перетворень. Суспільні трансформації регіонів виникають у одному з напрямів розвитку суспільства, але, у випадку докорінних змін, завжди ведуть до зрушень та перетворень у інших. Тож за напрямом виникнення трансформацій можна виділяти в сучасному суспільстві – соціалізацію, екологізацію, кластеризацію, регіоналізацію та глобалізацію (*рис. 1.2.*).

Найважливішим трансформаційним процесом є соціалізація та гуманізація людського розвитку. Вони ставлять людину та її потреби у центр усвідомлення місії та завдань розвитку людства. У просторовому вимірі це, зокрема, веде до модернізації мереж надання послуг (аж до глобального доступу до INTERNET через космічні технології як шлях реалізації ідей меценатів глобалізованого світу щодо прориву розвитку людства.

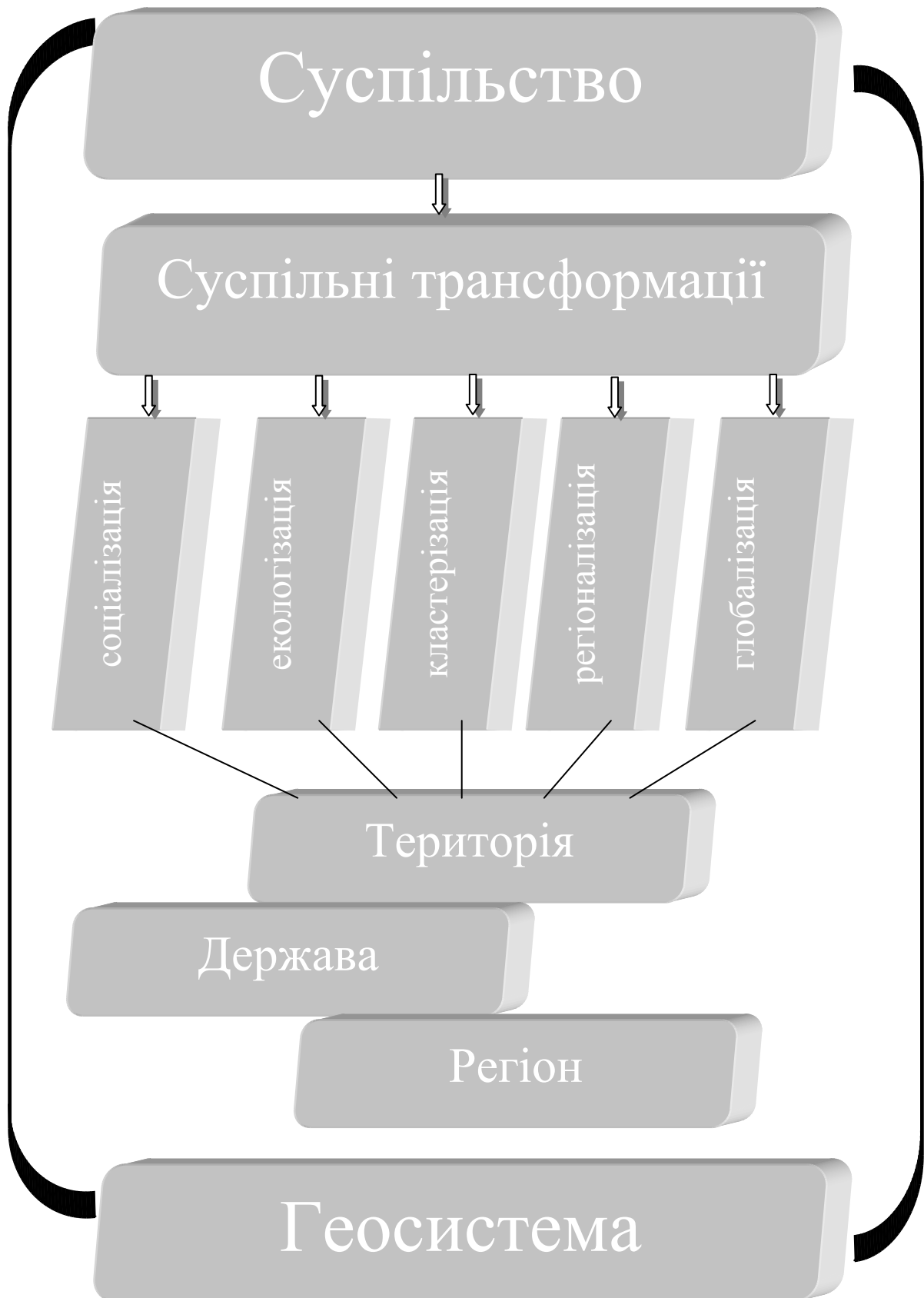

Рис. 1.2 Складники трансформаційного процесу у розвитку конкурентоспроможності регіону
Джерело: розроблено автором

Глобальною стає доступність через мережу до знань, інформації, відбувається отримання на цій основі нових персональних та регіональних конкурентних позицій у регіонах, які, можливо, належать до глобальної периферії та напівпериферії), соціополісів тощо. Другою за важливістю складовою є екологізація. Відбувається пошук компенсаційної моделі світового розвитку щодо надмірного матеріало- та ресурсоспоживання світової економіки, особливо в індустріальну фазу її становлення та розвитку. В просторовому вимірі ці трансформації представлені перетвореннями у системі розміщення індустріального виробництва. Брудні підприємства винесені далеко від території розвинутих країн світу, а екологічно чисті тяжіють до регіонів з найбільш сприятливою екологічною ситуацією через вибагливість до умов праці та проживання висококваліфікованих кадрів саме у розвинених країнах світу. Помітним стає будівництво екопоселень, насамперед екоміст.

Кластеризація - це дискусійний трансформаційний процес під яким найчастіше, розуміють формування виробничих зв'язків на добровільній та варіативній основі. Це призводить до частих перебудов виробничих утворень, сформованих, як правило, на спільній технологічній основі, а ефективність взаємодії акторів мережі (включаючи органи державного управління, місцевого самоврядування, громадські об'єднання) є основою функціонування кластеру. У просторовому вимірі мова йде про регіональні кластери, де однією з базових умов налагодження ефективної взаємодії є географічні чинники (як правило ті, які визначили існування самого регіону, його господарський профіль тощо).

Про регіоналізацію та глобалізацію, як складники трансформаційного процесу, у розвитку конкурентоспроможності регіону сказано у параграфі 1.1. Регіональна політика країн ЄС базується, насамперед, на принципах децентралізації, демократизації та забезпечення конкурентоспроможності регіонів. Формування та розвиток моделей територіального управління окремих держав пов'язаний із певними трендами, спрямованістю як

суспільного розвитку загалом, так і систем управління зокрема. Новітня хвиля перетворень охопила Європу у XXI столітті, вони отримали назву «управлінської революції». Все більше уваги надається розробці механізмів оптимізації взаємодії конкретних територіальних громад із владними інститутами. Нова хвиля реформування АТУ отримала назву «новий регіоналізм». Переосмислення ролі та значення регіонів у забезпеченні територіального розвитку призвели до збільшення мобільності капіталу і зростання регіональної ідентичності. Європейський досвід свідчить, що підтримка та посилення розвитку регіонів, їх суспільного статусу, реалізація ефективної регіональної політики впродовж довго часу веде до закономірних трансформацій адміністративної структури державних утворень.

Видозмінюється та ускладнюється просторова структура об'єктів територіального управління. Потрібно звернути увагу на те, що закономірно у економічно та організаційно високорозвинутих регіонах з'являються нові за сутністю та формою територіальні утворення. Ці утворення є «продуктом», насамперед процесу зміцнення територіальних громад та підвищення їх значення у регіональному розвитку та територіальному управлінні. Такі об'єднання дозволяють налагодити міжмуніципальне співробітництво, сформувати спеціалізовані округи з надання певних, часто нових за змістом і формою, послуг муніципалітетам. Основним результатом посилення територіальних громад та ролі територіального управління в ЄС є продовження дифузії публічної влади. Основним наслідком прогресивних перетворень у системі територіального управління стає не зростання автономності муніципальної влади, наданої державою, а раціоналізація взаємовідносин самостійних інституційних владних підсистем. Управління територією найбільш повноцінно відображає термін "регіональне управління". Під регіональним управлінням прийнято розуміти цілеспрямований вплив державних і самоврядних органів на підприємства і організації регіону з метою досягнення загальнорегіональних результатів. Найважливішою особливістю територіального управління, мета якого –

забезпечення розвитку території та ефективної організації людської діяльності – є необхідність узгодження взаємодії координації роботи різноманітних та різновидних органів і структур, колективів людей, спеціалістів різних галузей знань. Регіональне управління тісно пов'язане та залежне від стратегічного планування. Вона відображає концепцію реалізації найефективніших напрямків розвитку регіональних систем.

Отже, одним із запозичених в Європи механізмів підвищення нарощування потенціалу розвитку регіонів в Україні є децентралізація влади, надання широких повноважень регіонам. Така політика довела свою ефективність у розвинених країнах з орієнтованою на експорт моделлю розвитку, високою конкурентоспроможністю товарів і технологій. Реформа децентралізації в постсоціалістичних країнах Європи свідчить про її ефективність щодо забезпечення розвитку та, одночасно, загрози зростання відмінностей у розвитку регіонів, що веде до посилення територіальних диспропорцій.

Конкурентні позиції регіону в глобальному економічному середовищі посилює сформований соціальний капітал. Слід зазначити, що регіон вважається оптимальним середовищем для формування соціального капіталу і що саме тут найповніше виявляються його ефекти: зростання довіри і злагоди в громаді, підвищення якості господарюючого суб'єкта, що сприяють ефективнішому функціонуванню регіональної економіки.

Рівень соціально-економічного розвитку залежить від стану конкурентоспроможності, який, своєю чергою, обумовлений зусиллями регіональних суб'єктів господарювання та влади. Це до певної міри пояснює нерівномірність розвитку регіонів країни. Важливим в цьому аспекті є спрямування регіонального розвитку на пом'якшення територіально-виробничих диспропорцій, на інноваційне економічне зростання, створення сприятливих умов для життя населення та ведення бізнесу рівних у всіх регіонах; гармонізацію інтересів „людина-влада”, „регіон-держава”, „центр-периферія” тощо [118]. Л. Туроу стверджує, що „...знання стають новим

джерелом багатства, а працівник інтелектуальної праці є найважливішим ресурсом та активом будь-якої корпорації...”[200]. В умовах посилення процесів глобалізації одним із пріоритетних напрямів підвищення рівня конкурентоспроможності національної та регіональної економіки є забезпечення переходу від використання статичних порівняльних переваг, природно заданих, до переваг динамічних, обумовлених значним проривом у технологіях та інформаційній сфері. Найбільш вагомими чинниками впливу на підвищення конкурентоспроможності національної та регіональної економіки стають такі інноваційні фактори, як науковий рівень виробництва, технологічний рівень капіталу, висококваліфікована робоча сила, економія ресурсів і новаторський стиль управління [70].

В умовах становлення економіки знань інноваційна активність характеризується високим рівнем географічної концентрації, що принципово змінює статус окремих регіонів на міжнародному ринку високотехнологічної продукції, перетворюючи їх на вузлові точки глобальної інноваційної мережі. Саме в даному контексті стратегічного значення набуває формування регіональних інноваційних систем, яке забезпечує безперервність та динамічність інноваційної діяльності в межах виробничої системи регіону.

Однією з нових і прогресивних форм інноваційної діяльності на регіональному рівні є створення технологічних парків і технополісів, для розробки передових науково-технічних ідей та їх комплексного впровадження у виробництво. Раціональним напрямом політики інноваційного розвитку „депресивних” територій має стати реалізація інноваційних проектів у порівняно некапіталомістких галузях економіки зі швидким обігом капіталу.

Регіональний аспект набуває великого значення у загальній стратегії підвищення конкурентоспроможності розвитку країн-членів ЄС. Регіональна інноваційна стратегія охоплює всіх учасників інноваційного процесу з метою постійного моніторингу стану інноваційного розвитку різних галузей в регіоні у порівнянні з відповідними галузями конкуруючих регіонів.

Завданнями регіональної інноваційної стратегії є визначення мети, цілей та пріоритетів інноваційної політики регіону, визначення фінансових можливостей для впровадження інновацій в кожній окремій галузі, визначення доцільності державного втручання.

У роботах Дж. Кейнса, В. М. Фрідмана, С. Фішера, та ряду інших науковців представлено макроекономічні моделі, в яких визначну роль набула інвестиційна діяльність. В категоріальному ряду, пов'язаному з дослідженням проблеми конкуренції та конкурентоспроможності, відслідковується зв'язок таких важливих економічних понять як конкуренція-якість-ефективність (ціни), кількісні і якісні характеристики яких напряму залежить від рівня інвестицій у розвиток науки, техніки та людський капітал [20, с. 32].

Конкурентні позиції регіону залежать від якості управління. Нове управлінське мислення скероване на зниження усіх видів витрат керованих систем, постійний пошук методів і форм вдосконалення їх організації управління територією, підвищення продуктивності праці, рівня життя населення, збереження екологічної рівноваги у природних системах. В рамках нового управлінського мислення регіон розглядається як соціотехнічна структура, оскільки включає технічну (основні фонди, технології, включаючи управлінські: знання, організаційні структури, методи виробничого планування) та соціальну складову (стимулювання праці, стиль управління, участь робітників і службовців у процесі прийняття рішень, можливості кар'єри та просування по службі, організаційну культуру та ін.).

Широке та плідне залучення територіальної громади до діяльності із розвитку території передбачає знання та розуміння владою інтересів й можливостей представників і представництв громади. Неформальне залучення громадської участі до такої діяльності дозволяє усім сторонам, на які покладається посилення конкурентоспроможності регіону, побачити в ньому шляхи вирішення власних проблем та нові можливості для себе.

Активність громадських об'єднань та взаємовідносин громади з органами місцевого самоврядування і бізнесу в реалізації проектів та ініціатив, дозволяють оптимізувати систему регіонального управління. На основі аналізу діяльності сільських громад з реалізації різноманітних проектів, інтерв'ювання населення, а також голів сільських рад, проведено дослідження громадянської активності у сільській місцевості півдня Харківської та півночі Донецької області Мельничуком А., Остапенко П. (2014). Ними виділено декілька характерних ступенів громадської активності [89]:

1. Постійний цілеспрямований пошук ініціатив;
2. Ситуативна або епізодична діяльність;
3. Одноразова діяльність громадського об'єднання або ініціативної групи, як механізму реалізації конкретного проекту.

Відповідно до даних ступенів активності формується вплив громади на соціально-економічне життя території, визначаються ключові взаємозв'язки з органами місцевого самоврядування та бізнесу. Польові дослідження дають підстави виокремити декілька типів таких взаємодій [81]:

1. Підпорядкування – тип взаємовідносин, що передбачає ключовий вплив органів місцевого самоврядування та бізнесу на діяльність громадських об'єднань.

2. Нейтралітет – тип взаємовідносин, що формується в умовах, коли органи місцевого самоврядування та бізнесу не надають будь-якої підтримки громадській активності, і, таким чином, вона набуває відособленого незалежного характеру.

3. Союзництво – тип взаємовідносин, за якого діяльність громадських об'єднань та, власне, громадська активність носить незалежний характер та отримує підтримку з боку структур бізнесу та влади.

4. Антагонізм – тип взаємовідносин, що виникає за умов, коли бізнесові структури, органи влади та місцевого самоврядування порушують (перешкоджають) реалізації прав громади.

Розвиток конкурентоспроможності регіону в силу змістової багатоаспектності підпадає під дію низки суспільних, економічних та суспільно-географічних законів і закономірностей (*додаток В*). Автором відстежено вплив законів народонаселення, економічних, в тому числі, всезагальних, загальних для декількох формацій, специфічних та особливих на розвиток конкурентоспроможності регіону через виявлення впливової дії на формування інтегрального потенціалу території (*рис. 1.3*). Відтак, дієвість основних законів на розвиток конкурентоспроможності є цілком об'єктивною і прийнятною для дослідження. Більшість вчених-географів стверджують про існування географічних, в т.ч. суспільно-географічних законів, „це закони функціонування і розвитку структури географічного простору”[94]. Структурні елементи господарського комплексу регіону розвиваються під дією загально-економічних та специфічних (суспільно-географічних) законів і закономірностей. Усі вони у своїй сукупності безпосередньо чи опосередковано впливають на рівень розвитку його основних функцій, галузеву (покомпонентну) структуру господарства, розселенські аспекти, форми територіальної організації системи об'єктів виробничої і соціальної інфраструктури, способи реалізації потреб населення, якість його життя тощо.

Дія одних законів і закономірностей реалізується через створення економічних можливостей багатофункціонального розвитку регіону, інших – через створення соціальних умов задоволення постійно зростаючих потреб населення, треті регулюють відповідність між особливостями територіальної організації продуктивних сил регіону, систем розселення населення, розвиток систем об'єктів інфраструктури тощо.

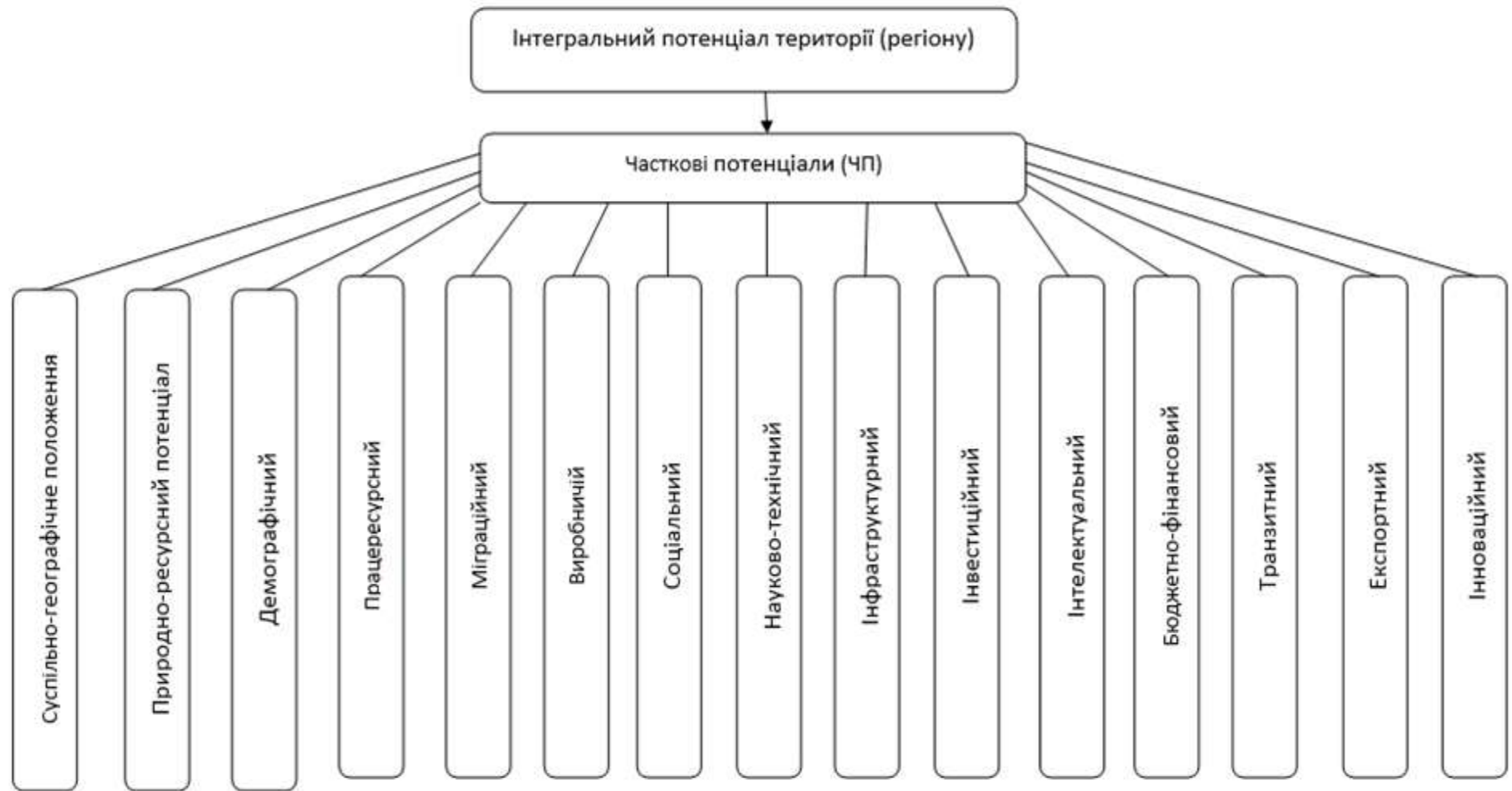

Рис. 1.3. Інтегральний потенціал території
Джерело: розроблено автором за [122]

Суспільний прояв окремих законів і закономірностей на розвиток конкурентоспроможності регіону різний, проте можна простежити одну загальну закономірність: чим вищий рівень розвитку людського потенціалу, економічних можливостей населення, його культурний, освітній, духовний рівень, тим більші його потреби в розвитку якісно нових, вищих за рівнем видах виробничої спеціалізації, що обумовлюється дієвим впливом, в тому числі, інвестиційно-інноваційного чинника. Тим більша ймовірність розвитку конкурентоспроможних територій.

1.3. Методичні підходи до дослідження конкурентоспроможності регіону

Конкурентна перевага фірм створюється й утримується в тісному зв'язку з місцевими умовами. Незважаючи на глобалізацію галузей, роль країни й регіону базування підприємства останнім часом підсилилася, успіх фірм у змаганні з конкурентами залежить, насамперед, від стану справ у країні й регіоні. У свою чергу, країни й регіони розвиваються в конкурентному середовищі. Дослідження конкурентоспроможності регіону потребує розробки та обґрунтування методичного апарату. Методика дослідження являє собою алгоритм (порядок) здійснення наукового пізнання конкурентоспроможності регіону, що базується на загальнонаукових та спеціальних принципах, а мета досягається за допомогою використання сукупності методів наукових досліджень. Суспільно-географічне дослідження конкурентоспроможності регіону може бути здійснено у чотири етапи, представлені у вигляді ланцюгу (рис. 1.4).

Аналіз економічних, природно-географічних, науково-технічних, адміністративно-управлінських, соціо-культурних чинників та місцезнаходження регіону в контексті його столичності дали змогу розкрити причини, що зумовлюють стратегічні напрями розвитку конкурентоспроможності та визначають характер територіальної організації господарства регіону.

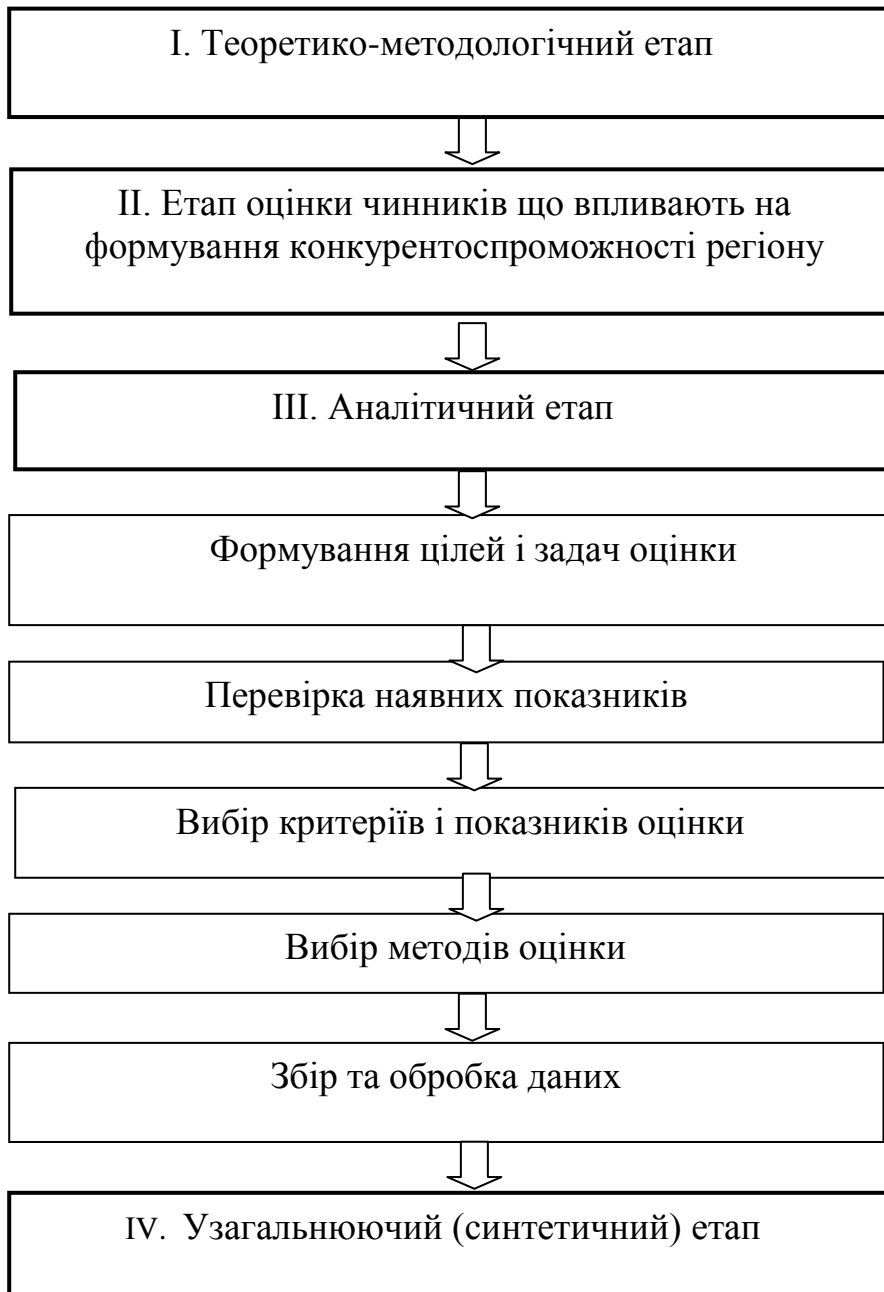

Рис. 1.4. Основні етапи розробки й проведення оцінки конкурентоспроможності регіону

Джерело: розроблено автором

На третьому аналітичному етапі досліджено сучасну структуру господарського комплексу регіону з позицій конкурентоспроможності. Дослідження проведено на мезорівні (у порівнянні з іншими регіонами), внутрішньо-регіональному рівні (у порівнянні окремих адміністративних районів). Здійснено структурний аналіз конкурентоспроможності регіону.

Як відомо, структура є сукупністю сталих зв'язків всередині наукового об'єкту дослідження, що забезпечують його цілісність, з одного боку, та збереження основних внутрішніх властивостей при різних внутрішніх та зовнішніх трансформаціях (змінах) – з іншого. В дослідженні розкрито компонентну структуру конкурентоспроможності регіону (*додаток. Г*).

Здійснення географо-матиматичного аналізу при цьому зпиралось на застосування факторного аналізу. Розглянемо дещо детальніше методику на прикладі аналізу людського капіталу, як одного з основних підґрунть формування конкурентоспроможності регіону. Рівень розвитку людського капіталу є важливою умовою для побудови громадянського суспільства та збільшення конкурентоспроможності регіонів і країни в цілому. Саме тому важливим є вивчення сучасного стану даного капіталу для кожного регіону, щоб зрозуміти в яких умовах та під впливом яких факторів формується регіональна конкурентоспроможність людського капіталу.

В сучасній науці є багато різних підходів до трактування людського капіталу, що породжує ще більше різноманітних індикаторів виміру конкурентоспроможності його розвитку. Одним з таких підходів, що базується на показниках офіційної статистики Держкомстату України, запропонували Гинда О.М. та Гинда С.М. Автори вважають, що для України в сучасних умовах основними компонентами людського капіталу є капітал освіти, капітал здоров'я та капітал культури. Такий вибір основних компонент людського капіталу зумовлюється тим, що його формування та розвиток залежать від багатьох чинників: різних продуктивних здібностей, знань, стану здоров'я, доступу до інформації, професійної мобільності, потреб, бажань здобувати та використовувати знання, рівня культури населення тощо. Вони запропонували свою матрицю показників-індикаторів, що є доступними для широкого використання та достатньо повно аналізують й оцінюють стан основних структурних компонент людського капіталу. Проте, пошук цих показників у офіційних джерелах за 2016 рік призвів до модифікації матриці показників-індикаторів (*табл. 1*), оскільки деякі показники є розрахунковими, тобто

похідними від офіційних показників, представлених на сайті Держкомстату України.

Таблиця 1.1

Групування показників-індикаторів за аспектами людського потенціалу

Аспект людського капіталу	Показники оцінювання конкурентоспроможності людського капіталу
<i>Капітал освіти</i>	x_1 чисельність студентів ВНЗ усіх рівнів акредитації на 10 тис. населення, осіб
	x_2 чисельність працівників викладацького складу, які мають науковий ступінь, у розрахунку на один ВНЗ, осіб
	x_3 чисельність населення, що має вищу освіту на 1000 осіб
<i>Капітал здоров'я</i>	x_4 захворюваність населення за класами хвороб станом на кінець року на 100 тис. населення, осіб
	x_5 забезпеченість лікарняними ліжками у розрахунку на 10 тис. населення, осіб
	x_6 кількість лікарів усіх спеціальностей на 10 тис. населення, осіб
<i>Капітал культури</i>	x_7 забезпеченість населення закладами культури та мистецтва у розрахунку на 100 осіб, од.
	x_8 відвідуваність населенням закладів культури та мистецтва у середньому за рік на 100 осіб

До розрахункових показників-індикаторів конкурентоспроможності людського капіталу належать:

- чисельність осіб, що має вищу освіту на 1000 осіб;
- чисельність працівників викладацького складу, які мають науковий ступінь, у розрахунку на один ВНЗ (коледжі, технікуми, училища, університети, академії, інститути), осіб;
- забезпеченість населення закладами культури та мистецтва у розрахунку на 100 тис. осіб, од. (розраховується як сума кількості бібліотек, клубних закладів, музеїв, театрів, концертних організацій і професійних творчих колективів (в т.ч. філармонії, концертно-естрадні об'єднання тощо), що поділена на середньорічну чисельність населення);
- відвідуваність населенням закладів культури та мистецтва у середньому за рік на 100 осіб (розраховується як сума кількості читачів у бібліотеках,

учасників у клубних формуваннях, відвідувачів музеїв, відвідувачів театрів та кількості слухачів концертів, що поділена на середньорічну чисельність населення).

Таким чином, хоч дані показники-індикатори конкурентоспроможності людського капіталу у регіональному розрізі є відносними, однак є неспіввимірними, тому задля досягнення співвимірності застосовуємо нормування методом лінійного масштабування, що допоможе при аналізі даних та виявленні статистичних закономірностей. Цей метод полягає у перетворенні значень показника у оціночну масштабну (масштаб залежить від розмаху вибірки) шкалу від 0 до 1, при чому даний метод враховує як стимулюючий, так і дестимулюючий вплив показника-індикатора розвитку людського капіталу.

Аналогічно у роботі обраховано індикатор конкурентоспроможності економічного потенціалу регіону.

Дослідження вимагає певної послідовності етапних кроків. Даний етап включає: формування цілей та задач оцінки рівня конкурентоспроможності регіону; перевірку наявних показників; вибір альтернатив для проведення порівняння; вибір критеріїв та показників оцінки; вибір методів оцінки; збір та обробку даних.

Цілі проведення оцінки конкурентоспроможності залежать від того, ким ініційовано її проведення і де будуть використані результати. Потенційних інвесторів, у першу чергу, будуть цікавити конкурентоспроможність регіону по факторах виробництва, інвестиційному й підприємницькому клімату, екологічним показникам і т.д. Для органів державної виконавчої влади метою оцінки може бути визначення внеску кожного регіону в підвищення конкурентоспроможності країни, визначення місця й ролі регіону.

Регіональні (місцеві) органи влади зацікавлені в комплексній оцінці потенціалу регіону, виявленні його конкурентних переваг і факторів, що стримують розвиток, з метою розробки (коректування) стратегії розвитку регіону. Іншими цілями можуть бути: позиціонування конкретного регіону в ряді інших з погляду впливу конкурентоспроможності регіону на

конкурентоспроможність країни, сусідніх регіонів, підвищення іміджу регіону та ін.

Таблиця 1.2

Групування показників-індикаторів економічного потенціалу за тематичними блоками

Тематичні блоки економічного потенціалу	Показники оцінювання конкурентоспроможності економічного потенціалу	
<i>Базова інфраструктура</i>	x_1	щільність автомобільних доріг загального користування з твердим покриттям, км на 1000 км ² території
	x_2	щільність залізничних колій загального користування, км на 1000 км ² території
	x_3	частка будівництва інженерних споруд у загальних будівельних роботах регіону, %
	x_4	вантажооборот автомобільного транспорту, млн ткм
	x_5	пасажирооборот автобусів, млн пас км
<i>Виробничо-фінансовий потенціал</i>	x_6	ВРП за 2015 рік на душу населення, грн
	x_7	обсяг реалізованої промислової продукції (товарів, послуг) на одну особу населення, грн
	x_8	продуктивність праці в сільськогосподарських підприємствах на одного зайнятого в сільськогосподарському виробництві, грн
	x_9	частка прибуткових підприємств у регіоні, %
	x_{10}	капітальні інвестиції на одну особу, грн
<i>Інноваційний потенціал</i>	x_{11}	загальна кількість інноваційно активних підприємств у промисловості регіону у 2015 році, од.
	x_{12}	загальний обсяг реалізованої інноваційної продукції, що є новою для ринку та для підприємства у 2015 році у промисловості, тис. грн
	x_{13}	загальний обсяг інноваційних витрат у 2015 році у промисловості, тис. грн.
<i>Потенціал соціодемографічного розвитку</i>	x_{14}	загальний коефіцієнт міграційного приросту/скорочення, на 10 тис. наявного населення
	x_{15}	сумарний коефіцієнт народжуваності, на одну жінку
	x_{16}	коефіцієнт дитячої (у віці до 1 року) смертності на 1000 живонароджених
	x_{17}	кількість студентів ВНЗ у розрахунку на 10 тис. населення, осіб на початок 2016/2017 навчального року
	x_{18}	наявний дохід населення у розрахунку на одну особу, грн
	<i>Трудовий потенціал</i>	x_{19}
	x_{20}	рівень безробіття населення у віці 15-70 років (за методологією МОП), % до економічно активного населення віком 15-70 років
	x_{21}	потреба роботодавців у працівниках для заміщення вільних робочих місць (вакантних посад), тис. осіб
	x_{22}	навантаження на одне вільне робоче місце (вакантну посаду), осіб
	x_{23}	середньомісячна заробітна плата, грн
<i>Потенціал міжнародної інтеграції</i>	x_{24}	прямі іноземні інвестиції (акціонерний капітал) на одну особу населення станом на 31.12.2016, дол. США
	x_{25}	експорт товарів, млн.дол. США
	x_{26}	експорт послуг, млн.дол. США
<i>Природно-екологічний потенціал</i>	x_{27}	поточні витрати на охорону навколишнього природного середовища, млн. грн.
	x_{28}	капітальні інвестиції на охорону навколишнього природного середовища, млн. грн.
	x_{29}	викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних джерел забруднення, тис. т.
	x_{30}	частка площ земель заповідників та національних природних парків від площі регіону, %

Перевірка наявності даних. При оцінці конкурентоспроможності регіону можуть використовуватися різні типи даних. Можуть застосовуватися дані офіційних джерел (Держкомстат України, міністерства, агентства, незалежні аналітичні компанії). Оцінка конкурентоспроможності регіону передбачає порівняння одного регіону з іншими по ряду показників, отже, використані для оцінки показники повинні співставлятися між собою. У багатьох випадках можуть використовуватися вже існуючі дані, тоді як в інших необхідно проводити спеціальні дослідження.

Вибір критеріїв і показників оцінки конкурентоспроможності регіону також залежить від цілей дослідження. Найчастіше використовують оцінку за інвестиційним критерієм, рівнем економічного розвитку (потенціалу) регіону, соціально-економічними та екологічними показниками.

Залежно від цілей оцінки можуть бути обрані як інтегральні, так і часткові показники конкурентоспроможності регіону. Інтегральні показники використовуються для роботи над створенням сприятливого іміджу регіону, визначення внеску регіону в економічний розвиток країни. Часткові показники характеризують конкурентоспроможність регіону по конкретних напрямках (критеріям). Регіони з низьким загальним рівнем конкурентоспроможності можуть виявитися конкурентними за окремими показниками з точки зору потенційних інвесторів.

Інтегральний індекс конкурентоспроможності регіону розраховується на основі двох зведених індексів: 1) конкурентоспроможності адміністративно-територіальних одиниць регіону та 2) інституціонального розвитку регіону. Кожен зі зведених індексів включає в себе декілька складових. Зведений індекс інституціонального розвитку включає у себе індекси, що характеризують вплив регіональних економічних умов на функціонування адміністративно-територіальних одиниць регіону, а зведений індекс конкурентоспроможності адміністративно-територіальних одиниць регіону - індекси, що характеризують вплив економічного стану адміністративно-територіальних одиниць на загальноекономічні умови регіону.

Зведені індекси розраховуються на основі часткових індексів, які у свою чергу формуються на основі соціально-економічних показників або експертних оцінок. Запропонований перелік показників сформований виходячи з показників, що розраховуються й приводяться органами статистики.

З'ясувавши мету, визначивши показники й оцінивши інформаційні ресурси, можна переходити до вибору методів оцінки конкурентоспроможності регіону, які будуть залежати від поставлених завдань, тимчасових і бюджетних рамок, від можливості здійснення оцінки.

Скласти достовірний порівняльний вимірювач конкурентоспроможності в узагальненій формі проблемно через неможливість звести до загального знаменника різні процеси, відбиті у функціональних параметрах. У той же час, конкурентоспроможність, як поняття відносне, визначається в порівнянні з іншими досліджуваними об'єктами. Тому більшість підходів до оцінки конкурентоспроможності регіонів засновані на методах рангових порівнянь (побудові рейтингів). Таким чином, мова йде про виділення з множини факторів (показників) таких, які найбільшою мірою враховували б вплив інших, і, опираючись на які, можна було б робити висновки про положення справ у регіоні і його конкурентоспроможність стосовно інших регіонів.

Розрахунок інтегрального індексу конкурентоспроможності економіки регіону проводиться у два етапи. На першому етапі розраховуються запропоновані показники для регіонів і проводяться зіставлення регіонів по кожному з них. При проведенні аналізу виникають ситуації, коли за різними показниками регіон може бути більш-менш конкурентоспроможним. У цьому зв'язку необхідно встановити пріоритетність показників, визначивши їхнє значення. Можна також визначити граничні значення, нижче яких показники не можуть опускатися. Це робиться для того, щоб регіон, у якого один з показників (наприклад, екологічний стан), виявиться нижче припустимого рівня, не міг би набрати високий бал. Вагу для кожного критерію доцільно встановлювати або за допомогою експертного методу, або використовуючи

виявлення закономірностей. Вага показника визначається його впливом на всю групу показників і виходячи з обраних цілей оцінки.

Проведення експертизи пов'язане із суб'єктивністю експертних оцінок. Для оцінки вірогідності отриманих показників рекомендується використовувати коефіцієнт конкордації, який застосовується для розрахунку збіжності думок групи експертів. Для оцінки впливу ряду факторів на рівень розвитку регіону й визначення їхньої ваги можна також використовувати кореляційно-регресійний аналіз. Після визначення ваги всіх показників, необхідно розрахувати значення часткових індексів, надаючи кожному з показників свою вагу

На другому етапі кожному із часткових індексів також надається своя вага, і на основі зважених значень індексів розраховуються зведені індекси, які, у свою чергу, можна об'єднати з різними вагами в інтегральний показник. Далі регіони ранжуються за інтегральним індексом, і регіон, що набрав найбільшу кількість балів, вважається більше конкурентоспроможним.

Інтегральний індекс аналогічним шляхом складається із двох зведених індексів, для кожного з яких експертним чином визначається його вага. При відсутності даних про всі регіони, можна використовувати метод відхилення від середнього значення. Так само як і у випадку з рейтинговими методами, у першу чергу, формується перелік показників (як правило, за аналогією з раніше зробленими оцінками, або експертним методом). Розрахунок інтегрального показника рівня конкурентоспроможності регіону проводиться також поетапно. На першому етапі розраховуються відносні відхилення базових індикаторів соціально-економічного розвитку. Відібрані показники по кожному регіону порівнюються зі середньо-українськими показниками й розраховується відхилення від них (%). По кожному показнику регіон відноситься до однієї з декількох груп, кожна з яких характеризує ступінь конкурентоспроможності регіону:

- 1) з дуже низькою конкурентоспроможністю;
- 2) з низькою конкурентоспроможністю;

- 3) із середньою конкурентоспроможністю;
- 4) з відносно високою конкурентоспроможністю;
- 5) з високою конкурентоспроможністю.

Число груп може бути будь-яким. У прикладі при відхиленні показника від середньо-українського регіон відноситься до групи регіонів:

- на +20% і вище - з високим ступенем конкурентоспроможності;
- від + 10% до +20% - з відносно високим ступенем конкурентоспроможності;
- від -10% до +10% - із середнім ступенем конкурентоспроможності;
- від - 20% до - 10 % - з низьким ступенем конкурентоспроможності;
- від - 20% і нижче - з дуже низьким ступенем конкурентоспроможності.

Граничні значення для віднесення регіону по кожному показнику можуть змінюватися, по-перше, залежно від показника, а по-друге, залежно від думок експертів, які їх визначають. Доречі, граничні значення не обов'язково повинні бути симетричними. На другому етапі визначається відносна вага кожного показника, і регіони формуються в групи вже за сукупністю показників.

Збір і обробка даних. Оцінка існуючих даних є першим кроком, що передують будь-яким діям по збору додаткової інформації. Якщо оцінка вимагає збору власних даних, відповідальними етапами є розробка інструментарію для збору даних, формування вибірки, робота на місцях, управління даними та ін.

На четвертому синтетичному етапі здійснюється аналіз даних та інтерпретація результатів. За результатами проведеного дослідження рівня конкурентоспроможності господарського комплексу області (регіону) з урахуванням зв'язків в системі „конкурентоспроможне підприємство – конкурентоспроможний регіон” розроблено основні напрями оптимізації функціонально-територіальної структури господарства регіону (області) та підвищення ефективності розвитку на перспективу у форматі його конкурентоспроможності.

Висновки до розділу 1

1. Регіональний аспект набуває суттєвого значення у загальній стратегії підвищення конкурентоспроможності розвитку країн-членів ЄС. Регіональна інноваційна стратегія охоплює всіх учасників інноваційного процесу з метою постійного моніторингу стану інноваційного розвитку різних галузей в регіоні у порівнянні з відповідними галузями конкуруючих регіонів. Конкурентоспроможність регіону опирається на поглиблення спеціалізації його регіону та ефективності сформованих між- та внутрішньо-регіональних зав'язків. Визначальними чинниками, які обумовлюють регіональну конкурентоспроможність є географічне положення, робоча сила, розвиток підприємництва та малого бізнесу, доступу до інформації, розвиток інфраструктури, ефективність управління регіональним розвитком.

2. Складні просторові мережі у найбільш розвинених частинах світу зазнають безперервних перетворень. Суспільні трансформації регіонів виникають у одному з напрямів розвитку суспільства, проте, у випадку докорінних змін, завжди ведуть до зрушень та перетворень у інших. Тож за напрямом виникнення трансформації можна виділяти в сучасному суспільстві – соціалізацію, екологізацію, кластеризацію, регіоналізацію та глобалізацію.

3. Серед основних принципів суспільно-географічного дослідження конкурентоспроможності регіону віділяють принципи комплексності, територіальності, конструктивності, орієнтації на енерго- та ресурсозбереження, раціонального природокористування, пріоритетності використання інтелектуального потенціалу, поліпшення соціальних умов життя населення і соціальних пріоритетів, позиціонування, залучення регіону у світогосподарські процеси.

4. Суспільно-географічне дослідження конкурентоспроможності регіону доцільно проводити зазвичай у чотири етапи: теоретико- методологічний, оцінювальний, аналітичний та синтетичний етапи. Конкурентоспроможність, як поняття відносне, визначається завжди у порівнянні з іншими

досліджуваними об'єктами та процесами. Більшість підходів до оцінки конкурентоспроможності регіонів засновані на методах рангових порівнянь. Виділяються групи факторів, які найбільшою мірою враховували б вплив інших, і, опираючись на які, можна було б робити висновки про розвиток регіону і його конкурентоспроможність стосовно інших регіонів. Далі регіони ранжуються за інтегральним індексом, і регіон, що набрав найбільшу кількість балів, вважається більше конкурентоспроможним.

РОЗДІЛ 2

ОЦІНКА ЧИННИКІВ ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТНИХ ПЕРЕВАГ КИЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

2.1. Суспільно-географічне положення регіону та вплив столичності

Суспільно-географічне положення регіону (СГП) характеризується певною географічною стабільністю, воно притаманне всім об'єктам, що пов'язані з діяльністю людини, зокрема, країнам, регіонам, містам, поселенням, окремим підприємствам. СГП Київської області як цілісного регіону в системі внутрідержавних та зовнішніх зв'язків визначається своєю особливою специфікою, оскільки акумулює потенціал столичності, а відтак, за композиційним відношенням буде характеризуватися як центральне. Згідно місця зосередженості об'єкта людської діяльності може бути визначене одночасно як суміжне та вузлове. Згідно спеціалізації об'єктів діяльності людини СГП регіону може бути представлено до розгляду як: політико-географічне, промислово-географічне, агро-географічне, соціально-географічне, транспортно-географічне, еколого-географічне [121, с. 71].

Відповідно, вигідне суспільно-географічне положення сприяє активному розвитку столичного міста, визначає різноманітність концентрації у ньому людської діяльності, обумовлює інтенсивність його впливу на навколишні території; СГП регіону формується на макро-, мезо- та мікро-рівнях і характеризується різноплановим проявом.

Елементи характеристики географічного положення області входять також до її геополітичної характеристики, що має особливе значення, оскільки акумулює типові риси столичності.

Київська область, як адміністративна одиниця у складі України утворена 27 лютого 1932 року. Розташована на півночі України, переважно на правобережжі середньої течії Дніпра в межах координат: 49° 11' та 51° 33' пн.

ш., і між 29° 16' та 32° 12' сх. д. Площа території становить 28,1 тис. км², це близько 4,7% усієї площі держави. Протяжність території з півночі на південь (360 км) майже в 1,8 рази перевищує відповідну з заходу на схід (190 км). Кількість наявного населення області на 1 січня 2018 року становить 3,7% від населення держави, це 1727,9 тис. осіб (без м. Києва). На міське населення припадає 60,8%, сільське – 39,2%. Система адміністративно-територіального устрою (АТУ) налічує 1813 одиниць різного статусу, з них міст обласного підпорядкування – 12, районного – 14, смт – 30, сільських рад – 605, снп – 1127. Область межує з Чернігівською, Черкаською, Полтавською, Вінницькою, Житомирською областями та Гомельською областю Республіки Білорусь.

Регіон розташований у східній частині Європи на перетині транс'європейських та трансконтинентальних магістралей широтного і меридіонального напрямів. Велика комунікативна значимість території регіону для геополітичних суб'єктів європейського регіону обумовлює включеність його у міжнародне політико-економічне життя. Враховуючи намір України інтегруватися у європейський простір стає реальним посилення позицій транспортно-географічного положення, що оцінюється як сприятливе і може розглядатися в геополітичному сенсі як „потенційно-стратегічне”. По території проходять трубопроводи, важливі транспортні магістралі, серед них міжнародного значення. Однак, суттєва просторова віддаленість від західноєвропейських полюсів зростання (Берлін, Париж, Лондон, Брюссель тощо) дещо обмежує можливості його безпосереднього включення у європейську виробничо-територіальну систему. Це стосується, зокрема, сфери інновацій, розвитку інфраструктури, створення господарського комплексу.

Оцінка макророзташування області не може не враховувати вплив столичного міста, який суттєво поширюється за межі власне Київщини. Так, у дослідженнях Гладкого О.В. приділяється увага найближчим сусідам-столицям Східної та Центральної Європи. Відстані від міст до Києва є приблизно однаковими; за сумарною оцінкою ролі міст в регіоні (Кишенів, Мінськ, Варшава, Москва, Рига, Будапешт тощо). Київ (28 балів) знаходиться на третій

позиції після Москви (33 бали) та Праги (30 балів) [51, с. 69] . Київ характеризується в регіоні пріоритетним зв'язуючим місцеположенням, що несе в собі потенціал СГП. В числі показників, що було використано, фігурує зокрема, кількість населення, об'єктів інфраструктури, що мають міжнародне та світове значення, промислових підприємств, ВНЗ, тощо. Кожен з них здатен підвищити конкурентоспроможність регіону або вплинути на її зміну. Тим більше, що сучасний стан розвитку столиці характеризується поживленням міжнародної співпраці в багатьох сферах: розвивається міжнародна кооперація, відкриваються представництва ТНК, дипломатичних установ, міжнародних організацій. Проте, за стандартами життя регіон значно поступається своїм європейським сусідам.

Отже, фактор позиціонування є мотивованим в процесі функціональної перебудови господарства області. Його прояв криється у пошуку оптимальних моделей розвитку території обласного рівня та визначення його економічних і виробничих пріоритетів з метою впливу на посилення конкурентоспроможності регіону у контексті його столичності.

Для Столичного регіону характерні динамічно зростаючі центральні території (адміністративні райони), сприяють також зростанню (повільнішому) більш віддалених від центру його частин. За таких умов мають сформуватися економічно активні райони, що здатні позиціонувати перш за все, за рахунок інновацій і периферія, як середовище їх поширення. Тобто, рівень економічного розвитку регіону залежить від руху конкурентоспроможних галузей спеціалізації та сфер діяльності на Київщині від центру (м. Києва) до периферії. Нею є найбільш віддалені адміністративні райони. Як не парадоксально, особливі позиції у розвитку може отримати Іванківський та Поліський райони у зв'язку з трансформацією громадського та наукового ставлення до використання (залучення в активний господарський обіг) радіаційно забруднених територій.

Відповідно, зі спеціалізації що відповідає статусу центра (зокрема, „старі” галузі промисловості, трудомісткі виробництва в нових галузях та

вузькоспеціалізовані напрями діяльності) поступово витісняються у найближчу, а згодом, віддалену периферію.

Місто Київ значно впливає на соціально-економічний розвиток периферійних районів. Вплив столиці проявляється в економічному, соціальному, демографічному, екологічному, науково-технічному і поселенському напрямах. В основу економічно-господарських взаємовідносин в системі „центр-периферія” мають бути покладені загальні принципи розміщення виробництва з урахуванням основних чинників його розвитку та особливостей економіки регіону. Дається визнаки і має бути врахований агломераційний економічний ефект, тобто, вигідність для обох сторін від узгодженого розміщення певних економічних об’єктів. Місто Київ залишається важливим чинником соціально-економічного домінування в регіоні.

Особливо, суттєвий вплив столиці позначається на території Київської агломерації, до якої входить Київ, Бровари, Бориспіль, Фастів, Ірпінь, Березань, Боярка, Васильків, Вишгород, Вишневе, Обухів та низка прилеглих районів. Серед них: Баришівський, Бориспільський, Бородянський, Броварський, Вишгородський, Києво-Святошинський, Васильківський, Макарівський, Обухівський, Фастівський райони. Відповідно, простежується значно вищий рівень підпорядкування приміської зони, тяжіння її до столичного міста [59]. Саме приміські райони забезпечують нагальні потреби м. Києва у розвитку галузей будівельної індустрії, промислового та аграрного виробництва. В той же час, периферійні по відношенню до Київської агломерації райони значно менше зазнають впливу столиці, що пов’язано, з недостатнім розвитком транспортно-логістичної та ринкової інфраструктури. Це визначає нижчий рівень привабливості периферійних районів для розміщення виробництв, особливо в видах діяльності, орієнтованих на споживача. Проте, відкриває нові перспективи щодо обрання в якості спеціалізованих такі види господарської діяльності, у розміщенні яких вище зазначені фактори не будуть відігравати першочергове значення.

З метою вдалого функціонування та взаємозв'язку господарського комплексу столиці із периферійними районами назріла нагальна потреба щодо розробки та впровадження програм, які б забезпечили сукупність сучасних засобів, методів і форм управління виробництвом і збутом продукції з метою підвищення їх ефективності і збільшення прибутку. Має бути дотримане раціональне природокористування та збалансований розвиток території, тим самим, сприяючи підвищенню її конкурентоспроможності. При цьому слід враховувати принцип розміщення підприємств і закладів різних галузей господарства з урахуванням їх функціонального призначення, оптимального місця розташування, прибутковості та соціальної мотивації. Кожне підприємство або заклад сфери обслуговування та інфраструктури слід розміщувати лише в тих місцях, де для нього склались всі необхідні умови і де буде досягнуто найвищого економічного ефекту [12, 109]. В той же час, промислово-агломераційний потенціал міста не повинен надмірно впливати на посилення диференціації рівнів розвитку досліджуваних територій в межах області.

Проте, розвиток економіко-географічного положення Київського регіону визначається одним з найвпливовіших чинників - наявністю столичного міста.

Сучасний Київ, де мешкає понад 2,9 млн. осіб (2018 р.) за кількістю населення входить до числа десяти найбільших міст Європи, а за площею території, що у межах міської смуги становить 825,7 км², поступається лише п'яти європейським містам – Лондону, Риму, Будапешту, Москві та Берліну. Вигідне географічне розташування міста що завжди забезпечувало його важливе положення в системі внутрішньодержавних та міжнародних зв'язків, пов'язано та детермінується з його соціально-економічним та містобудівним розвитком. Відтак, макроекономічне положення столиці є сприятливим, стратегічним.

Специфічність положення „прирекло” Київ на довічну роль адміністративного, економічного, культурного та військового центру [64, с.76]. Глобалізований простір визначає сучасне місцезположення Києва з урахуванням

новітніх глобальних трендів, що є очевидними та можуть вигідно використовуватись. Серед них: глобалізація бізнесу, міжнародна спеціалізація, індивідуалізація туризму тощо. Як наслідок, місто неодмінно конкуруватиме на міжнародній арені з іншими містами.

Так, міжнародна спеціалізація, реалізується шляхом залучення інвестицій і створення конкурентних переваг регіону, міста; останні добірно спеціалізуються у сферах, в яких вони мають кваліфіковану експертизу або перевагу у рівні видатків. Індивідуалізація туризму є важливим фактором з огляду на розвиток інформаційних технологій та можливістю туриста, спираючись на доступну базову інформацію планувати подорож самотужки.

Розташування Києва в Європі з географічних позицій створює безліч можливостей для розвитку економічної сфери та реалізації потенціалу міста як культурно-туристичного центру. Серед потенційних кластерів, щодо використання переваг місцезположення Києва можуть бути: міжнародний культурний туризм, конференц-туризм (адже в'їзд для громадян більшості країн є безвізовим, а переліт з Європи, Близького Сходу, Північної Африки, Середньої Азії не перевищує близько 4 годин авіасполучення), туризм, пов'язаний з проведенням вагомих міжнародно-спортивних заходів (накшталт проведення фінальної частини чемпіонату Європи 2012 року з футболу). Місто має можливості посилити транспортно-логістичну функцію як у пасажирських, так і вантажних перевезеннях. Є унікальна можливість використовуючи реалії глобалізації виступити центром штаб-квартир міжнародних компаній, регіональних центрів світових корпорацій та фірм, що оперують у Східній та Центральній Європі. Проте, слід враховувати невідворотній взаємозв'язок в реалізації амбітних проектів принаймні двох важливих складників: залученого капіталу (інвестицій) та кадрів відповідної кваліфікації. Місто має реалізувати прозору політику максимального сприяння з метою залучення інвестицій. На етапі сучасного розвитку інвестиції мають виступити основою економічного зростання міста. Задекларована інвестиційно-інноваційна модель розвитку держави логічно має розпочинатись саме зі столиці, що є ключовим центром

економічної активності України. Столичний статус і розташування центральних органів державної влади в Києві впливають на висунення додаткових вимог із забезпечення їх функціонування та сприяють посиленню інших функцій міста.

Мезоположення міста Києва на карті України характеризується, перш за все, концентрацією людського та економічного потенціалу. Частка населення міста (6,1%) від загального населення країни є вагомою та має тенденцію до зростання, а частка міста у ВВП країни складає близько 18%. В той же час, слід відзначити той факт, що в структурі прямих іноземних інвестицій в Україну, частка міста складає понад 50% всіх капітальних інвестицій у 2016 році.

Столичність позначається також на посиленні торговельної функції як регіону, так і самого міста. Зокрема, в Києві здійснюється близько 18% роздрібного продажу у країні та 23% будівельних робіт. Цілком очевидно, що динаміка всіх економічних процесів у столиці є більш активною порівняно з середньоукраїнською. Так, середньорічні темпи зростання економічної системи Києва протягом 2004-2016 років становить близько 4,2% проти 1,5 % темпів зростання національної економіки. Проте, така тенденція характерна і для багатьох інших столичних міст сусідніх держав Центральної Європи (Польща, Чехія, Угорщина), що характеризуються рисами транзитивної економіки і мають нетривалий досвід структурних змін. Лише високорозвинуті держави йдуть по шляху максимального економічного „розвантаження столиць” з метою збереження та посилення, перш за все, функцій, що надають місту унікальності.

Безпосередньо, до таких функцій належить освітня та наукова. Історично Київ залишає за собою відповідну потужну інфраструктуру, що має працювати на посилення його інноваційного розвитку. Зокрема, у Києві функціонують близько 20% всіх ЗВО держави, в яких навчається близько 560 тис. студентів (25% від державної кількості). Критичні в аспекті зменшення кількості абітурієнтів останні роки не суттєво вплинуть на ситуацію в столичному регіоні, оскільки молодь в державі буде надавати переваги навчання у ЗВО столиці, що є більш престижним та гарантованим. Адже, тенденції на

скорочення кількості ЗВО торкнуться перш за все провінційних установ, що не можуть визначатися профільними і, в більшості, не відповідають вимогам сучасної європейської освіти.

Частка інноваційно активних підприємств м. Києва становить понад 20% з загального числа одиниць. Активізується впровадження нових технологічних процесів та підвищується показник освоєння нових видів продукції (за рік 430 одиниць). Інноваційний розвиток міста та регіону стимулюється відповідно інвестиційною функцією. Стабілізація розвитку економічного та соціального секторів господарств напряму залежить від спрямованих інвестиційних потоків. Столичне місто протягом останніх років недоотримувало потрібних фінансових ресурсів, особливо 2008-2009 рр., 2014 – 2017 рр. Економічний інтерес інвесторів звернений, в першу чергу, до галузей невиробничої сфери.

Загалом, до м. Києва інвестиції надходять з 115 держав світу, що є підтвердженням зростання ролі макророзположення м. Києва на карті світу та Європи. Одночасно, спостерігається поживлення на внутрішньому споживчому ринку міста у зв'язку з частковим підвищенням платоспроможного попиту населення. Зокрема, оборот роздрібної торгівлі за підсумками 2017 р. перевищує на 9,3% показник попереднього року та становить 23,4% від загальнодержавного. Проте, зважаючи на недостатній рівень конкурентоспроможності вітчизняних товарів та інвестиційної активності, зберігається тенденція уповільнення темпів зростання зовнішньої торгівлі м. Києва. На формування негативного сальдо (6743,1 млн.дол. у 2017 р.) впливають стратегічні товарні групи: нафта, нафтопродукти, енергетичні матеріали. В основі експорту, перш за все, продукція харчової промисловості, механічне обладнання, продукція хімічної промисловості, у товарній структурі імпорту переважає мінеральна продукція, продукція хімічної промисловості; транспортні засоби, машини та механізми, шляхове обладнання.

Заходи державних органів влади щодо розвитку податково-бюджетної, грошово-кредитної, митної політики, обговорення та започаткування системи реформ у різних сферах розвитку суспільства позначились на стимулюванні

інвестиційно-інноваційної діяльності, забезпеченні більшої відкритості економічних торговельних стосунків та доступу на ринки країн. Проте, вплив наслідків фінансової кризи та невиконання показників по надходженнях до загального фонду бюджету міста Києва ускладнює можливості формування стабільного економічного базису для „точок” зростання міста, якими є високотехнологічні галузі, зокрема, точне машинобудування та електроніка, інжиніринг та інформаційні технології, а також, харчова, хіміко-фармацевтична промисловість, телекомунікації, наука, освіта, культура, сфера торгівлі та обслуговування.

Місто Київ виступає потужним транскордонним вузлом, що має як міжрегіональне, так і міжнародне значення. Відтак, специфіка транспортно-географічного положення міста як складової Центральноєвропейського регіону корелюється зі статичністю та розглядається у форматі регіону (Київської області), держави та світу в цілому.

На макрорівні вигідність транспортно-географічного положення регіону визначається тим, що він знаходиться на перетині важливих залізничних та автомобільних магістралей, що ведуть в різні субрегіони Європи, РФ та до Чорноморських портів. Столичність регіону, наявність найбільшого транспортного вузла держави (м.Київ) обумовили інтенсивні вантажно- та пасажиропотоки і вплинули на конфігурацію шляхів сполучення (вона є радіальною) та високу щільність транспортної мережі у приміських районах.

Довжина автошляхів загального користування становить близько 5% від загальнодержавних (8530 км). На дороги державного значення припадає 17,3% їх загальної довжини (1474 км), з них міжнародні - 431 км, національні – 249, регіональні – 794 км. Відповідно, решта, 82,7% становлять автошляхи місцевого значення; переважна більшість має тверде покриття (99,8%).

Територією регіону проходять три автомобільні ділянки міжнародних транспортних коридорів: Пан'європейський № 3 (Берлін/Дрезден – Київ) та №9 (Гельсінки – Александрополіс) та ділянка коридору Європа-Азія (Франкфурт-на-Майні – Алмати) [108]. Перетинається область також низкою важливих

різносполучних автомагістралей, зокрема: Київ - Одеса, Київ - Харків, Київ - Ковель, Київ – Чернігів - Санкт-Петербург, Київ – Житомир – Львів – Чоп. Через територію проходять 4 автомагістралі міжнародного значення, 3 національного та 9 регіонального значення [117]. Міжнародні автомагістралі згідно „Європейського соглашения о международных автомагистралях (СМА)» (2002) це Європейські автомобільні маршрути: Е 40 (Кале – Усть-Каменогорськ – Ріддер до складу якого входять М-06 (Львів – Київ), М – 03 (ділянка Київ – Дебальцево); Е 40 в свою чергу виступає частиною Пан європейського коридору № 3; Е 95 (Санкт- Петербург – Мерзифон) до складу якого входить М – 05 (Київ – Біла Церква – Жашків – Умань – Одеса), це одна з кращих магістралей після реконструкції 2004 р. Входить вона до Пан'європейського транспортного коридору № 9; Е 101 (Москва – Київ) до складу входить М-01 (ділянка Кіпти – Київ), реконструйована у 2008 році і розглядається як потенційний швидкісний автобан - Київ - Москва; Е 373 (Люблін – Київ) до складу якої входить її часткою М -07 (Київ – Коростень – Сарни – Ковель).

До національних автомобільних доріг що проходять територією області: Н-01 (Київ – Знаменка) з під'їздом до м. Обухов; Н-07 (Київ – Суми – Юнаковка на Курськ) ; Н-08 (Бориспіль – Дніпропетровськ – Запоріжжя – через Кременчук).

Автомобільні дороги Київщини за рівнем розвитку мережі, технічними характеристиками, щільністю та структурою є дещо кращими, ніж в цілому у державі. Одночасно, спостерігаються значні територіальні диспропорції у розвитку мережі, що можуть бути згодом частково усунені за рахунок розвитку північних територій. Триває дискусія щодо повторної делімітації зони відчуження в радіусі дії Чорнобильської АЕС.

Розподіл автодоріг в межах області є неоднорідним. Найбільша частка доріг державного значення (міжнародних, національних та регіональних) згідно досліджень Пашинської Н.М. спостерігається у Білоцерківському, Кагарлицькому, Обухівському, Васильківському та Броварському районах,

відповідно від 30% до 23,6% ; найменша – у районах периферійних з порівняно не вигідним транспортно-географічним положенням (Богуславський, Згурівський, Рокитнянський, Тетіївський від 2,9% до 8,3% відповідно). В цілому, мережа автошляхів області не відповідає зростаючій інтенсивності руху та має недостатній технічний рівень. Назріла потреба будівництва автомагістралей світового рівня з бетонним покриттям та багаторядним рухом, що сприятиме активізації економічної активності в міждержавному та міжрегіональному транспортному сполученні.

В цьому аспекті важливими є ряд заходів, реалізованих при підготовці до Євро – 2012, що відповідають потребам удосконалення транспортної функції регіону та столиці. Це реконструкція та будівництво трьох автомобільних доріг комунальної власності у м. Києві. Зокрема, реконструкція транспортної розв'язки на Деміївській площі, що забезпечує в'їзд до міста у південному напрямку; реконструкція проспекту Бажана, що з'єднує міжнародний аеропорт „Бориспіль” із центральною частиною міста; будівництво транспортної розв'язки біля станцій метрополітену „Дніпро”, що з'єднує лівий та правий береги міста.

В межах області: реалізація проекту нової кільцевої автомобільної дороги навколо м. Києва; введення в експлуатацію автомобільної дороги Північно-Східний обхід м. Києва з під'їздом до шляху М-03; капітальний ремонт автошляху державного значення Київ-Одеса, автошляху М-07 (Київ-Ковель-Яготин), автомобільної дороги Київ-Харків та Київ-Чоп за рахунок коштів позики Міжнародного Банку реконструкції та розвитку.

Зокрема, Велика кільцева автомобільна дорога навколо м. Києва може стати першим досвідом України за часів незалежності у будівництві значних інфраструктурних об'єктів. Введення її в експлуатацію дасть змогу розвантажити транспортні шляхи, що проходять через місто та покращить інфраструктуру Київської області. Враховуючи той факт, що вона з'єднує три міжнародні (пан'європейські транспортні коридори) та чотири національні транспортні коридори, посилить транзитну роль держави.

Залізничний транспорт відіграє вагому роль у забезпеченні безперебійного функціонування транспортної системи регіону. Проте, щільність залізничної мережі на Київщині (26 км/тис.км²) є дещо нижчою, ніж в Україні (36 км/ тис.км²) і характеризується значними територіальними відмінностями. Найвища вона у Фастівському, Обухівському, Києво-Святошинському районах (відповідно, від 105,6 до 75,3 км/тис.км²), найнижча у Переяслав-Хмельницькому, Макарівському, Таращанському та Іванівському районах; у Володарському та Ставищанському районах залізниці відсутні [117, с. 202].

Залізниці перетинають територію регіону в меридіональному та широтному напрямках, тим самим сполучаючи її з іншими регіонами та державами. Серед залізничних магістралей, що забезпечують міжрегіональні зв'язки основними напрямками є: Харків-Київ-Тернопіль-Львів-Чоп; Хутір-Михайлівський – Київ-Жмеринка-Одеса тощо. Залізничні ділянки в межах області є частиною міжнародних транспортних коридорів: Критських №3 (Берлін-Київ) та №9 (Гельсінкі – Олександрополіс), а також коридори Організації Співдружності № 3 (Згожелець – Москва), №5 (Баяшенсьє – Ляньюньган), №8 (Фастів – Навої), що значно розширює транспортно-комунікативну функцію регіону на рівні як мезо- так і макро-положення.

За підтримки міської та обласної влади триває реалізація проектів розвитку інфраструктури повітряного транспорту. «Бориспіль» входить в Асоціацію аеропортів Європи (АСІ). За підсумками 2016 року Міжнародний аеропорт «Бориспіль» став одним з лідерів рейтингу європейських аеропортів за класифікацією АСІ Europe (Міжнародна рада аеропортів), посівши 3-тє місце за темпами зростання серед аеропортів, які щорічно обслуговують від 5 до 10 мільйонів пасажирів. У 2018 року Кабмін України повторно затвердив будівництво швидкісного залізничного сполучення з аеропортом. Реконструкція аеропорту «Київ» 2012 р. (реконструкція Міжнародного аеропорту „Київ” через модернізацію злітно-посадкової смуги дозволяє приймати літаки класу Boeing 737 та Airbus 320) дозволила перетворити його на

значний повітряний хаб, який в країні поступається за кількістю обслуговування пасажирів лише аеропорту «Бориспіль».

Через територію Київщини пролягає основна річкова артерія України – р. Дніпро, що майже не використовується для судноплавства. Проте, перетинаючи територію з півночі на південь, по суті є водною частиною міжнародного транспортного коридору № 9, відтак, має перспективний потенціал. За спільної зацікавленості держав ЄС, Балтії, Польщі та Білорусії, Дніпро, разом з Дніпро-Бузьким каналом, Бугом і Віслою з однієї сторони, та у поєднанні з Західною Двіною та Даугавою – з іншої, може стати економічно вигідним водним коридором між Чорним та Балтійським морем.

Через територію регіону пролягають також потужні газопроводи Уренгой-Помари-Ужгород та Дашава-Київ-Брянськ-Москва; нафтопроводи, серед яких „Дружба”, потужні лінії електропередач, що разом посилюють конкурентні переваги регіону щодо використання комунікативної складової транспортно-географічного положення. Територіальні розбіжності у рівні транспортного забезпечення в розрізі окремих адміністративних районів підтверджують вплив фактора столичності та залишають „резерви росту” у формуванні транспортного потенціалу території виходячи з очевидних потреб соціально-економічного розвитку та зважаючи на зростання його політичної компоненти.

Еколого-географічне положення регіону можна визначити в цілому як проблемне, позначаються негативні аспекти фактора столичності, відтак нерівномірна концентрація промислових потужностей, низький стан результативності природоохоронних заходів та нехтування об’єктивними законами розвитку і відтворення природних ресурсів. Залишаються актуальними проблеми питної води, забруднення території побутовими відходами, забруднення атмосферного повітря тощо. Згідно існуючих потреб водопостачання для населення та у форматі Загальнодержавної програми „Питна вода України на 2006-2020 роки” в області здійснюється ряд заходів щодо розвитку та реконструкції систем водопостачання та водовідведення,

проте, стан виробничої інфраструктури є незадовільним, а передбачені кошти не перекривають існуючої потреби. Обсяг забруднюючих стічних вод за останні 5 років зростає, та лише за 2010 рік на 7 % (36,6 млн. м³ проти 34,1 млн. м³ у 2009 р.). Залишається об'єктом потенційної загрози полігон твердих побутових відходів №5, розташований у с. Підгірці Обухівського району. Небезпека пов'язана зі скидом фільтрату за межі полігону. Щорічно на полігоні розміщується близько 650 тис.тон побутових відходів з м. Києва. Очищення утворених токсичних фільтраційних стоків не проводиться, що реально загрожує забрудненню підземних водоносних горизонтів, в тому числі джерел питного водопостачання.

Атмосферне повітря області традиційно забруднюється в процесі експлуатації Трипільської ТЕС. Дається взнаки негативний вплив золошлакових відходів, що накопичується у золовідвалах станції (близько 24,6 млн.тон) та негативно впливають на навколишнє середовище.

Існують в області фактори, що порушують екологічні умови проживання та створюють епізодично напружену санітарно-епідеміологічну ситуацію, йдеться про підтоплення населених пунктів та сільгоспугідь. Ці проблеми є гострими для міст Березань, Фастів, Васильків, селищ Володарка, Іванків, Рокитне, Згурівка та ще 15 снп. області. Значне занепокоєння викликає факт зберігання невідомих та заборонених хімічних засобів захисту рослин за відсутності належних умов. Такі склади розташовані у Згурівському, Кагарлицькому, Таращанському, Рокитнянському та Васильківському районах; із 177 складів лише 85 паспортизовані та знаходяться у задовільному стані.

Певні позитивні ознаки помітні у питанні розвитку природно-заповідного фонду області. Протягом останніх років створено ряд нових об'єктів (6) місцевого значення загальною площею близько 260 га у Києво-Святошинському, Васильківському, Тетіївському, Сквирському, Рокитнянському районах; триває робота по створенню національного природного парку „Подесіння”.

Не може не враховуватися рівень радіаційного забруднення за наслідками Чорнобильської аварії, проте, 32 роки що минають, примушує суспільство дещо з нових позицій розглянути території зони відчуження, зони обов'язкового відселення. Триває дискусія щодо ринку землі, вартості землі, прийняття Земельного кадастру, відповідних законодавчо закріплених юридичних напрацювань в цих питаннях, що можливо вплине на перегляд усталених позицій у наслідках Чорнобильської аварії в сучасному сприйнятті та територіальному вимірі.

Пітюренко Ю.І. трактує функції міст-супутників наступним чином: «Міста-супутники відзначаються не тільки близькістю свого місцезнаходження до крупного міста. Вони функціонально зв'язані з ним. Їх функції в більшості випадків визначені потребами крупного міста. Супутники забезпечують крупному місту транспортні зв'язки, в них розміщуються філіали великих підприємств крупного міста. Вони виконують оздоровчі функції і функції «житлових» філій.

Населення столиці та приміської зони пов'язане між собою трудовими міграціями, виробничими, культурними та соціальним зв'язками. Значна кількість людей має змогу отримати в столиці вищу освіту, більш різноманітний набір послуг, широкий доступ до матеріальних і духовних благ. Промислові та агропромислові підприємства приміської зони мають в столиці високорентабельні ринки збуту своєї продукції, мають змогу швидше впроваджувати нові технології, сучасні методи організації виробництва. Водночас, ті види діяльності населення, ті галузі господарства і, нарешті, та частина населення, яким «тісно» в столичному місті, яка не можуть отримати в його межах додаткового економічного ефекту та не знаходять там якісних комфортних умов життя, вільних територій розвитку або місць прикладання праці, переміщується до приміської зони регіону. Там вони отримують набагато більше можливостей розвитку, більш вигідні умови (економічні, техніко-технологічні та екологічні) для розміщення підприємств і поселень, проте

залишаються дуже тісно пов'язаними із столицею завдяки швидким і надійним комунікаціям [117].

Транспортна доступність та цінова політика є передумовою інтенсивного житлового будівництва в приміській зоні столиці. Постійно зростаюча кількість населення за рахунок міграцій є одним із рушіїв масштабного будівництва яке спостерігається. Попри це, на периферійній зоні нашої столиці відбувається створення нових високотехнологічних підприємств, які через певні обставини не можливо розмістити в самій столиці, що створює в свою чергу нові робочі місця для місцевого населення. Тому в приміській зоні м. Києва, де знаходяться міста супутники, рівень безробіття доволі низький. Це тільки одна сторона всієї ситуації. Периферійна зона м. Києва, як столиці України, буде розвиватись до тих пір, поки адміністративні функції столиці не перейдуть до іншого міста. Інвестиції в їх розвиток поступово зменшуватимуться, інтенсивне будівництво припиниться або ж його темпи сильно скоротяться. Як варіант, можливий відтік населення до інших регіонів.

У світі існує практика передавати функції столиці іншим містам для їх економічного та соціального розвитку. Прогнозується, що після таких рішень, місто яке стало новою столицею почне розвиватись, в нього приходимуть інвестиції, створюватимуться нові робочі місця, покращуватиметься життя жителів самого міста і його периферії. Можливо і в Україні Київ колись вирішить «відпочити».

Представлені аспекти характеристики ЕГП області з урахуванням впливу столичності дають можливість виявити ряд його особливостей:

-ЕГП регіону надає можливість представити розлогу характеристику основних позитивних та негативних ознак його компонент, що можуть розглядатись в якості конкурентних переваг;

- окремі компоненти характеристика ЕГП можуть бути по-різному оцінені в залежності від рівня дослідження місцезположення регіону (мікро-, мезо-);

- вагоме значення у характеристиці набувають політико-географічні та геополітичні ознаки характеристики, що дозволяють визначити вектори

розвитку глобального цивілізаційного та державного регіонального процесу, його інтегративну та стратегічну спрямованість;

-господарсько-економічна компонента мотивується політико-географічними особливостями та враховує обрані пріоритети, зокрема взаємоузгоджений розвиток суспільства, виробництва та природної складової, що репрезентується у збалансованому розвитку, посиленому обраною інвестиційно-інноваційною моделлю;

- „столичність” виступає ключовим чинником, здатним акумулювати ознаки розвитку територій регіону та забезпечити мультиплікативний ефект у мотивації решти суспільно-географічних ознак;

- агломераційний ефект посилює територіальні диспропорції розвитку адміністративно-управлінських, виробничих, розселенських систем регіону, одночасно формуючи умовно зріле конкурентне середовище (точки росту) та периферію;

-транспортно-логістична компонента характеристики ЕГП є найбільш динамічною на етапі даного дослідження і значною мірою стимулює до розвитку інші сфери виробництва в області та за її межами;

-еколого-географічне положення є найбільш обтяжливим в низці проблем розвитку області, має тенденцію до погіршення, вочевидь знижує конкурентні позиції регіону.

ЕГП регіону має значний незадіяний потенціал, як екзо- так і ендогенній, що може суттєво вплинути на посилення конкурентоспроможності Київської області у найближчій перспективі.

2.2. Роль природно-ресурсного потенціалу у формуванні економіки регіону та його вплив на конкурентоспроможність

Одним з головних ендогенних факторів розвитку будь-якої території є особливості її природних умов та ступінь забезпеченості природними ресурсами. Формування сучасного виробничого обличчя регіону, його

функціонально-територіальної структури відбувалось в різні часи під дією природних та соціально-економічних чинників, проте, кожен з них по-різному позначався на предмет впливовості та пріоритетності. Слід зазначити, що сучасний стан розвитку території регіону під дією низки екзогенних чинників втрачає виключну важливість природно-ресурсної складової, однак в тріаді „природа-людина-виробництво” саме перша компонента найменше залежить від інших (за винятком некерованих негативних впливів), а відтак, здатна зберегти цілісність, самобутність території та забезпечити їй певні конкурентні переваги. Дослідження природно-ресурсного потенціалу регіонів України з обрахунками рівня забезпеченості ним населення окремих територій та його продуктивності здійснено В.П. Руденко [136]. ПРП є важливою передумовою збалансованого розвитку територій регіону і враховує інтегральний вплив природних умов і природних ресурсів, проте, цей поділ є умовним, оскільки окремі компоненти можуть виступати і як ресурси, і як умови. Природні ресурси, відповідно до найпоширеніших трактувань, це тіла та сили природи, які за певного рівня розвитку продуктивних сил можуть бути використані для задоволення потреб суспільства. Відчутний дефіцит в структурі ПРП будь-якої з компонент негативно позначається на перспективах соціально-економічного розвитку регіону, знижуючи його конкурентоспроможність.

Сумарний ПРП регіону характеризується сукупною продуктивністю мінеральних, водних, земельних, лісових, фауністичних, природних, рекреаційних ресурсів у розрізі кожного з адміністративних районів. До основних характеристик ПРП відносять також географічне положення, особливості рельєфу, кліматичні умови та особливості розміщення ресурсного потенціалу.

Можливим є дослідження компонентної функціональної, територіальної і організаційної структури ПРП. Зокрема, компонентна структура характеризує внутрішньо- та міжвидові співвідношення окремих видів природних ресурсів; територіальна дозволяє виявити різні форми просторової дислокації природно-ресурсних комплексів; функціональна – відображає вплив природних ресурсів

на формування спеціалізації територій та певних господарських сполучень; організаційна – виявляє можливості відтворення та ефективної експлуатації природних ресурсів.

Територія регіону характеризується, перш за все, географічним положенням та особливостями природних умов, що їм обумовлені. Географічне положення області (елементи його характеристики представлено у § 2.1) залишається одним з важливих чинників, які визначають особливості природних умов території, а через них, відповідно, рівень та специфіку її функціонального розвитку, конкурентні можливості і переваги. Має значення не лише характеристика природних особливостей території області, окремих видів ресурсів, а й визначення потенціалу (особливо незадіяного), що може суттєво вплинути на виробничу спеціалізацію території та умови життя населення. Природне різноманіття в межах території області детермінується перш за все, характером рельєфу та природною зональністю.

Територія області знаходиться в межах двох природних зон, кордон між якими проходить по м. Києву: зони мішаних лісів (область Київського та Чернігівського Полісся) та лісостепової. Відмінності фізико-географічних зон визначають особливості та ступінь сільськогосподарської освоєності території області, придатність окремих територій адміністративних районів щодо реалізації функцій у спеціалізації.

У геоструктурному відношенні територія регіону знаходиться в межах північно-східного схилу Українського кристалічного щита. Південно-східна частина області знаходиться в межах Дніпровсько-Донецької западини Антропогеніві континентальні відклади на півночі області представлені льодовиковими та водно-льодовиковими суглинками, пісками і глинами, на південному заході та сході області – лесами, у річкових долинах – алювіальними і озерно-алювіальними глинами і пісками. Загальний нахил поверхні кристалічного фундаменту спостерігається у північно-східному напрямі.

Слід зауважити, що геологічна будова території області сприятлива для усіх видів капітального будівництва. Особливості геологічної будови території Київської області визначили загальні риси геоморфологічної будови сучасної поверхні. Так, в межах правобережної частини Дніпра поверхня має ухил з південного заходу на північний схід, а на Лівобережжі – з півночі на південь. Південна та південно-західна частини поверхні лежать на Придніпровській височині, на сході територія області заходить у Придніпровську низовину, північ території знаходиться в межах Поліської низовини. Саме південна та південно-західна частини території області характеризуються підвищеністю та розчленованістю, а також, найвищими абсолютними висотами поверхні (близько 300 м над рівнем моря).

В цілому, рельєф Київщини рівнинний і є сприятливим для життєдіяльності загалом, в той же час, поширена система ярів вздовж Дніпра ускладнена особливо густою яружно-балковою сіткою вздовж правого берега річки, відзначається перезволоженість та заболоченість окремих ділянок Полісся, а також зсувні процеси та ерозія схилів, що супроводжується підмиванням берегів Київського водосховища. Дається ознаки ерозія ґрунтів; зсувні процеси в межах Придніпровської височини разом з еоловими формами рельєфу наносять реальні збитки аграрному виробництву, ускладнюють будівництво та розвиток транспортних комунікацій.

Структура ПРП та географія окремих ресурсів області тісно пов'язана з фізико-географічним положенням та геополітичною будовою території. Мінерально-сировинні ресурси області є важливою складовою її інтегрального природно-ресурсного потенціалу.

Запаси торфу представлено у більш як 30 родовищах, з яких промислове значення має лише декілька. З обліку Державного балансу було виключено більшість (22) родовищ у Поліському та Іванківському районах внаслідок забрудненості покладів торфу радіонуклідами. Останніми роками видобуток є незначним (у 2017 р склав 15 тис.т), оскільки використовується переважно як добриво, а не паливно-енергетичний ресурс. Запаси торфу є також на

північному заході області у Макарівському, Бородянському, Вишгородському та на сході (Згурівський, Яготинський, Переяслав-Хмельницький райони), що може розглядатися частково і як резервний чинник формування місцевих паливних баз. Натомість, Київська область має добре розвинену сировинну базу для виробництва будівельних матеріалів, йдеться про глини (в тому числі керамзитові), мергель, пісок, граніти. Так, керамзитова сировина представлена кількома родовищами в Макарівському (Музичанське родовище), Києво-Святошинському (Пирогівське), Сквирському (однойменне) районах, проте видобуток глини для виробництва керамзитового гравію останніми роками не проводився.

В достатній мірі регіон забезпечений будівельними пісками (близько 40 родовищ), що розробляються в значній кількості у Бориспільському, Васильківському, Білоцерківському районах. На сучасному етапі із загальної кількості родовищ розробляється близько десяти, проте, видобуток забезпечує близько 16% від загального по Україні (близько 970 тис.м³), це повністю перекриває потреби регіону та частково забезпечує вивоз сировини в інші області (Кіровоградську, Хмельницьку, Черкаську тощо). Наявні родовища кварцового піску для виробництва скла представлені у Бородянському, Макарівському, Обухівському, проте, більшість з них на даний момент не розробляються. Облицювальним комнем область забезпечена недостатньо. Більшість його завозиться із інших областей України, зокрема, Дніпропетровської, Житомирської, Запорізької, Кіровоградської. Власні родовища представлені гранітами півдня у Фастівському, Володарському, Миронівському, Рокитнянському, Білоцерківському районах і мають значний попит у будівництві шляхів сполучення, при виробництві залізобетонних виробів, капітальному будівництві. Промислове значення має лише Богуславське родовище гранітів, запаси якого становлять близько 4850, 0 тис. м³. В цілому, Державним балансом враховується 22 родовища будівельного каменю загальним запасом 141,0 млн. м³ промислових категорій. Розробляється близько 10 родовищ. Проте, більшість родовищ характеризуються незначною

кількістю розвіданих запасів, що не забезпечують виробничі потужності кар'єрів. Проблемою є також той факт, що більшість запасів розташована на високопродуктивних орних землях; тому слід враховувати конкурентні переваги територій від обраного напрямку експлуатації.

Цегельно-черепична сировина представлена в центральних районах області і використовується для виробництва будматеріалів; має резервні можливості за рахунок родовищ. В експлуатації перебуває близько трьох десятків родовищ із загальним видобутком близько 80,0 млн. м³, що становить близько 11% загального видобутку в Україні. На початку 2016 р. набули чинності зміни до Ст. 23 Кодексу України про надра, згідно яких землевласники та землекористувачі мають право на видобуток корисних копалин місцевого значення (гіпс, вапняк, пісок, суглинок) та торфу без спецдозволів.

Проблеми раціонального використання мінерально-сировинних ресурсів полягають в ускладненому характері видобутку окремих з них за рахунок виснаженості найбільш якісної частини запасів, у технічній недосконалості та технологічних аспектах, в обмеженні обсягів фінансування геологорозвідувальних робіт, що дали б змогу залучити новий потенціал до експлуатації. Конкурентоспроможність даного сектору виробництва може зрости у найближчій перспективі у зв'язку з розвідкою нових для області корисних копалин (зокрема, рідкісноземельних кольорових металів, титану (Володарка) та упорядкуванням вже існуючих, що знаходяться в експлуатації.

У складі мінерально-сировинних ресурсів мають значення також підземні води, що використовуються як господарсько-питні з метою водопостачання та мінеральні для лікувально-профілактичного використання. Перші розвідано на 88 ділянках при розробці та експлуатації близько 30-ти ділянок. Особливо в центральній частині області (Бородянський, Макарівський, Києво-Святошинський, Васильківський, Броварський райони), на півдні (Ставищанський, Рлкитнянський, Сквирський) та сході (Баришевський, Яготинський). Мінеральні та природні столові підземні води мають особливий

вплив на підвищення конкурентних переваг території з позиції долучення до рекреаційної спеціалізації. Зокрема, в Миронівському районі представлено радонові гідрокарбонатні натрієво-кальцієві води (Миронівські ділянки 1,2) важливі у лікуванні захворювань органів опору та руху (кістково-м'язової системи), серцево-судинної та нервової системи. У Білоцерківському районі представлені лужні слабо мінералізовані води з домішками кремнієвої кислоти, що застосовуються у практиці лікування хвороб обміну речовин, як імуномодулятори, нервових розладів, органів опорно-рухового апарату. Наявні також води лікувального значення у Києво-Святошинському, Броварському, Переяслав-Хмельницькому, Сквирському, Яготинському районах. Це переважно, джерела слабо-мінералізованих хлоридних та фтористих вод, що мають загальнозміцнююче значення, покращують обмін речовин, імунітет, та використовуються як столові і лікувально-столові. Наявність джерел мінеральних вод збагачує функціональні можливості території, надаючи їй певні конкурентні переваги щодо обрання спеціалізації.

У ПРП Київської області виділяються лісові ресурси. Ліс є джерелом цінної деревини. Лісові масиви виконують водоохоронну, ґрунтозахисну, рекреаційну та інші функції. Площа лісових угідь регіону складає 745,9 тис. га. Лісистість регіону складає 20,4%. У Поліській частині лісистість становить 44 %, у Лісостеповій 1,9 - 2,0 %. Київська область виділяється в Україні інтенсивністю лісоексплуатації. Найбільш поширеними є хвойні породи, під якими зайнято (60 %), друге місце займають м'яколистяні (27 %) та твердолистяні – (13%). Значними у регіоні були рубки головного користування у 50-х роках ХХ ст. У Держлісфонді Київської області питома вага молодняків – 35,7%. Незначною можна визначити частку досягаючих і стиглих порід. Найбільші їх площі концентруються на півночі області. Відновлення продуктивності лісів потребує проведення системи лісовідновних заходів. Ліси у області цінні – середній запас ділової деревини на 1 га лісовкритої площі становить 204 куб. м. (що переважає загальнодержавний показник -164 куб. м на 1 га), стиглих і перестійних – 284 м³. Загальний запас деревини області

складає майже 117 млн. м³, з них стиглих і перестійних насаджень – 12,8 млн.куб.м. Приріст деревини становить 4 тис. м³ на рік. Ліси Київщини щедрі дарувальники живиці, березового соку, грибів, дикоростучих ягід, горіхів, плодів, лікарської сировини, кормових трав, плодів, гілкових кормів.

Рівень залягання ґрунтових вод залишається важливим чинником, що визначає ступінь придатності території до багатофункціонального розвитку. На формування і режим ґрунтових вод впливають, окрім геологічної будови, рельєф, гідрометеорологічні фактори, рослинність та антропогенний фактор. Так, впливовим природно-антропогенним об'єктом є Київське водосховище. В результаті заповнення його спостерігається піднімання рівнів ґрунтових вод, підтоплення і заболочування значних територій, підтоплюються також землі в межиріччях: Дніпро-Десна, Дніпро-Прип'ять та понижені ділянки вздовж правого берега. Важливим природним чинником розвитку території є ґрунтовий покрив, вплив якого проявляється, в першу чергу, на виконанні виробничої (сільськогосподарської) функції території регіону. Ґрунти Київщини є основним ресурсом, характеризуються значною різноманітністю і нараховують 12 типів і різновидів. В більшості вони є сприятливими для вирощування зернових, технічних та інших типових для даної місцевості сільськогосподарських культур. Мають різну природну родючість та відрізняються хімічним і механічним складом, що обумовлює різну ступінь придатності окремих територій щодо застосування у виробництві. У північній частині області поширені дерново-підзолисті, у долинах річок дерново-слабопідзолисті, лучні та лучно-болотні ґрунти, що сформувалися під мішаними лісами з густим трав'яним покривом в умовах застійно-промивного водного режиму (характерна кисла реакція ґрунтового розчину, бідність гумусу (0,7 – 2,0%) та поживних речовин, значна щільність та висока водопроникність). За таких умов потрібні додаткові заходи по підвищенню їх родючості, поглиблення орного шару, вапнування, проведення фіто-меліорацій тощо. Дерново-підзолисті оглеєні ґрунти крім того, потребують осушувальної меліорації. В силу досить низького бонітету ґрунтів (20-30 бал) ці території є

найменш придатними для розвитку сільського господарства і використовуються переважно в лісовому господарстві.

У центральній частині Київщини ґрунтовий покрив утворився на лесах і сформований опідзоленими чорноземами та типовими малогумусними, також темно-сірими опідзоленими та світло-сірими лісовими ґрунтами. Перший підтип відрізняється значним вмістом гумусу (від 2,1 до 4,2), переважно нейтральною реакцією ґрунтового розчину, високою водопроникністю. Бонітет даного підтипу становить 40-50 балів. Сірі лісові ґрунти характеризуються меншим ступенем придатності для сільськогосподарського їх освоєння (вміст гумусу 1,6 - 2,6%) бонітет ґрунту відносно високий (30-40 бал). Механічний склад ґрунтів центральної частини області сприятливий для усіх видів капітального будівництва. Саме ця частина території області за особливостями ґрунтового покриву є найбільш придатною для більшості напрямів господарського розвитку. В південній частині області переважають типові малогумусні чорноземи та темно-сірі опідзолені ґрунти. Вони мають значну потужність гумусового горизонту (85-120 см), бонітет понад 50 балів, проте є середньогумусними за вмістом (менше 3,5 – 4%), характеризуються нейтральною або слабогумусною реакцією ґрунтового розчину. Ці території є найбільш сприятливі для інтенсивного сільськогосподарського використання. Негативною ознакою півдня регіону є той факт, що механічний склад ґрунтів сприятиме розвитку ерозійних процесів, що вимагає здійснення протиерозійних заходів, а відтак, додаткових витрат.

Розподіл територіального земельного ресурсу за цільовим призначенням носить певні протиріччя і до цього часу практично не мав економічної та екологічної обґрунтованості. В свою чергу, екологічна незбалансованість земельного фонду суттєво погіршує ефективність використання та охорону земель. Існує характерна для столичного регіону відносна дефіцитність землі саме як ресурсу територіального розвитку, ускладнюється проведення земельної реформи, відтак, сумнівною є умовно обґрунтована „ціна на землю”, без врахування земельного кадастру. Прийняття закону про ринок землі,

неодмінно вимагає в своєму схваленні низку Законів про охорону земель, про земельний кадастр, про оренду тощо.

За даними на 2017 р. загальна земельна площа в регіоні (становить 2895,7 тис га або 4,8% від площі України. В структурі земельних ресурсів основу складають 57,8% (1672,9 тис. га) – сільськогосподарські угіддя, у тому числі рілля становить 47% (1361,3), сіножаті – 4,1% (117,7 тис.га), пасовища – 4,7% (135,8 тис.га), решта багаторічні насадження – 2%. Одним з головних дестабілізуючих факторів залишається високий ступінь сільськогосподарського освоєння та розораності території. Характерним для регіону є, також, надмірне розширення площі ріллі за рахунок земель схилів, що порушує екологічний баланс у співвідношенні площ ріллі, луків, пасовищ, лісів тощо. Це негативно позначається на стійкості ландшафтів.

Явище деградації земель характерно на сучасному етапі саме для земельних ресурсів області. Біологічна та економічна продуктивність земель обумовлена розвитком ерозійних процесів та характером використання земель. Серед освоєних земель найбільшу схильність до ерозії проявили орні землі, що обумовлено глибокими та часто незворотніми перетвореннями рослинного і ґрунтового покриву в процесі сільськогосподарського виробництва. Найбільш інтенсивні ерозійні процеси на правобережжі Дніпра, ними охоплено 30-70% сільськогосподарських угідь. На півночі і сході області охоплено до 10% с/г угідь, а на вододільних ділянках процеси не мають розвитку, ураженість угідь не перевищує 1%.

Внаслідок ерозійних процесів руйнується родючий шар ґрунту, знижується вміст органіки, зменшується вміст азоту, фосфору, калію, мікроелементів, зменшується істотно вміст гумусу. Найбільш еродованими серед ґрунтів області є чорноземи, що пояснюється, незважаючи на їх значну протиерозійну стійкість, тривалістю с/г освоєння. В умовах економічної кризи та реформування земельних відносин проблема ерозії ґрунтів Київщини, як і України в цілому, загострилася. Одним із основних заходів, що може гальмувати проблему є консервація деградованих, в т.ч. еродованих

малопродуктивних орних земель, та створення на них суцільного багаторічного рослинного покриву, що призведе до задерновування ґрунту і поступової його регенерації (2-3 роки).

За підрахунками науковців Інституту землеустрою УААН, площа таких земель в області становить 150,0 тис. га., тобто близько 10,5% від всієї площі ріллі регіону. Ними було розроблено підходи до визначення деградованих і малородючих ґрунтів, що вимагає переведення їх в інші структурні категорії. Натомість, цей механізм дещо змінює структуру земельної площі та с/г угідь. Збагачення таким чином агро-ландшафту сприятиме стійкості природних екосистем, підвищенню біорізноманіття, опору ерозійним процесам та дозволить покращити екологічну ситуацію в цілому, підвищити конкурентні переваги території регіону.

Київська область має конкурентні переваги щодо розвитку рекреаційної діяльності. Її природа є багатогою та різноманітною. Популярними водними об'єктами серед відпочиваючих є Дніпро, Прип'ять, Десна, Тетерів, Ірпінь, Стугна, Рось. Ще більше рекреантів приймають береги Київського та Канівського водосховищ. На основі лісових масивів, річкових та озерних систем сформувалась розвинена рекреаційна діяльність, що визначає привабливість санаторіїв Київської області - м. Ворзель, Ірпінь, Конча-Заспа та ін.

Історична Київщина колиска українського народу. Найбільш значимим історичним містом України, одним із найвизначніших та найвідоміших у Центральній та Східній Європі є м. Київ. До столиці та її околиць стікається основна маса туристів до України. Ключовими ядрами історико-географічного ландшафту є також Біла-Церква, Богуслав, Васильків, Вишгород, Переяслав-Хмельницький, Ржищів, Фастів, Яготин.

Сумарний ПРП регіону нижчий середнього по Україні. У його структурі різко виділяються земельні та рекреаційні ресурси [136]. У майбутньому їх значення у розвитку регіону зростатиме. За оцінкою фахівців 62,3 % природних

ресурсів регіону мають можливість участі області в територіальному поділі праці.

Нами було здійснено ранжування адміністративних районів України за природно-ресурсним потенціалом (*додаток Д*). На його основі адміністративні одиниці регіону було поділено на п'ять груп. Найвищим рівнем можливості досягнути розвитку території за рахунок використання ПРП характеризуються Білоцерківський, Бориспільський, Києво-Святошинський та Переяслав-Хмельницький адміністративні райони (*рис. 2.1*). Крім високого сумарного рангу ПРП їх виділяють високі показники таких складових як забезпечення територій корисними копалинами та рекреаційними ресурсами. Велика група районів – Васильківський, Вишгородський, Броварський, Богуславський, Бородянський, Обухівський, Сквирський та м. Київ увійшли до групи територій із високим рівнем забезпеченості ПРП. Це столиця та прилеглі райони із високими показниками, лісових, водних та пов'язаних із ними рекреаційних ресурсів.

Сквирський район характеризують показники усіх аналізованих складових вищі за середній рівень. Місце у цій групі районів області йому забезпечений збалансованістю усіх груп ресурсів. Макарівський, Миронівський, Рокитнянський, Фастівський, Яготинський райони мають переважно середні показники потенціалу ПРП, проте один з них є суттєво нижчим за середній по країні. Нижчим за середній по регіону є потенціал ПРП у Баришівському, Кагарлицькому та Іванківському районі, у яких кілька показників є значно нижчими за середні по регіону. Найнижчий рівень характерний для Володарського, Згурівського, Ставищенського, Таращанського, Тетіївського та Поліського районів, для яких більшість складових ПРП має ранг нижчий за середній у регіоні. У Київській області станом на 01.01.2018 р. сформовано 4 ОТГ. Вони були включені до ранжування за рівнем ПРП, яке показало, що, насамперед, Великодимирська селищна ОТГ має ПРП достатній для випереджувального розвитку.

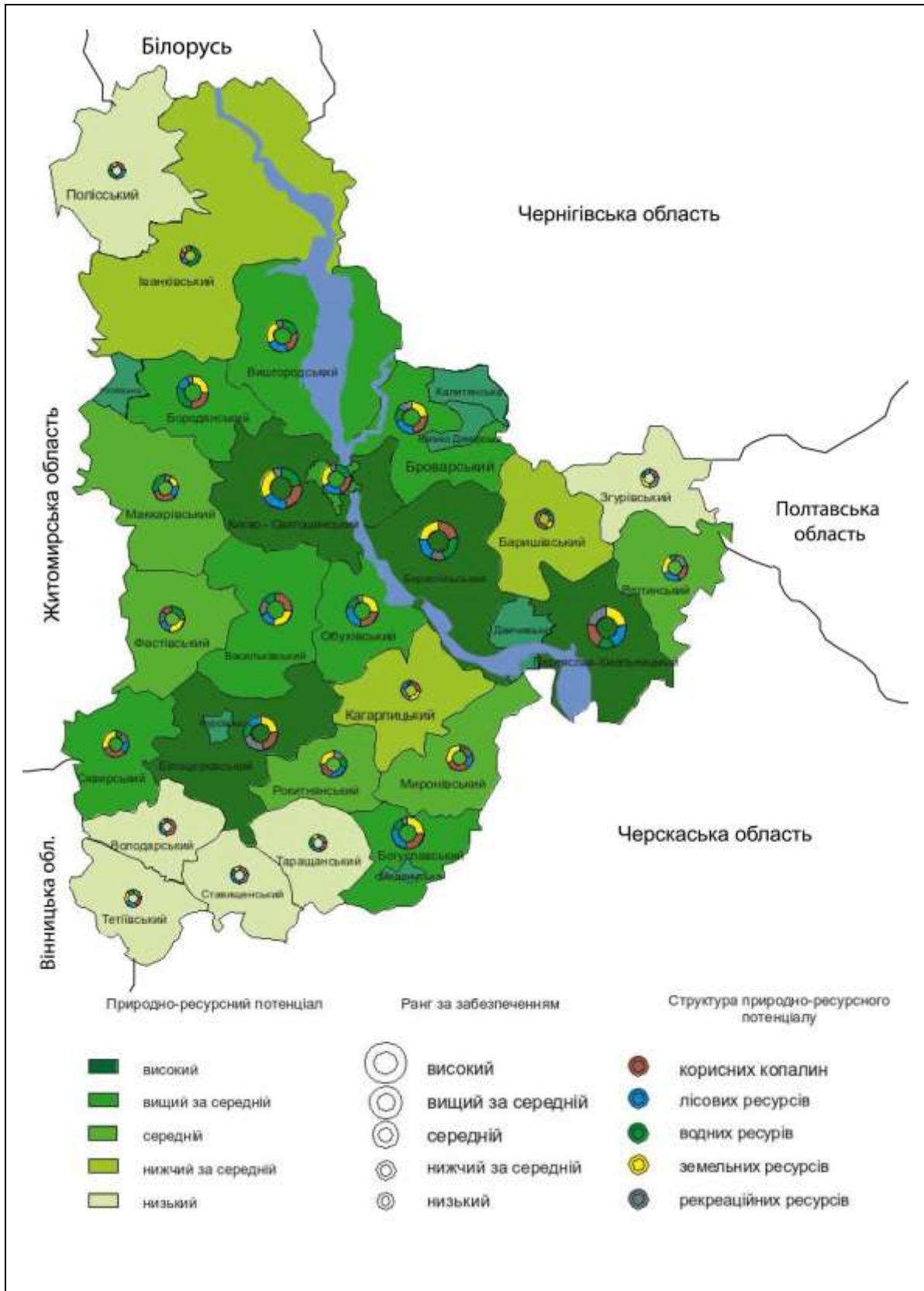

Рис. 2.1. Ранжування територій Київського регіону за ПРП

Джерело: розроблено автором

2.3. Людський капітал та його вплив на конкурентоспроможність

Успішність розвитку регіону, його конкурентоспроможність у значній мірі базується на досягненні сталого розвитку, інновацій та людського капіталу. В широкому розумінні людський капітал визначають як чинник суспільного, зокрема економічного розвитку, він включає освічену частину трудових ресурсів, знання, інструментарій інтелектуального та управлінського характеру, що забезпечують ефективне та раціональне функціонування людського капіталу в якості продуктивної компоненти розвитку. В той час, саме людський капітал здатен реально посилити та зберегти цілісність, багатофункціональність території регіону, забезпечити певні конкурентні переваги.

Поняття людського капіталу (Human Capital) з'являється вперше в публікаціях американських вчених-економістів Теодора Шульца і Гарі Беккера у другій половині ХХ століття, за що, відповідно, в 1979 р. та 1992 р., їм були присуджені Нобелівські премії. Істотний внесок у формування теорії людського капіталу належить Саймону Кузнецю, лауреату Нобелівської премії в галузі економіки у 1971 р. Якщо спочатку під ним розуміли лише сукупність інвестицій в людину, що підвищує якість праці (освіта та професійні навички), то згодом відбувається розширення поняття за внеском експертів Світового банку, що вже включає споживчі витрати (харчування, житло, освіта, охорона здоров'я, культура) та витрати держави.

Формула людського капіталу у генералізованому вигляді може виглядати як: здоров'я-знання-інтелект-якісна та продуктивна праця-якість життя. Остання компонента є основним результатом та мотивацією конкурентоспроможного розвитку території регіону, частини суспільства тощо.

У національному багатстві розвинених країн людський капітал становить 70-80%; в державах транзитивної економіки не перевищує 50% , а в більшості з них частка є значно меншою. За обрахунками Світового Банку, в структурі національного багатства США основні виробничі фонди (будівлі, комунікації, обладнання складають лише 19%, природні ресурси – 5% , а людський капітал

76 % [5, с.26]. На думку Канигіна Ю. людський капітал – це запас знань, навичок, мотивації і енергії, якими наділені індивіди і які використовуються протягом певного періоду часу з метою виробництва товарів і послуг. Важливим інструментом при цьому є інвестиції в освіту, охорону здоров'я, пошук інформації, соціального інтелекту в контексті загальної соціалізації суспільства. Він вважає, що під соціальним інтелектом варто розуміти здатність суспільства та його підсистем сприймати, зберігати, нагромаджувати знання, продукувати нові ідеї та використовувати їх заради прогресу. Малицький Б.А. досліджує інтелектуальний потенціал (ІП) у контексті реалізації наукового потенціалу суспільства [76,с.25]. Інші фахівці поняття здебільшого ототожнюють з поняттями «освітній потенціал» та «людський капітал» [67,с.211] тощо.

У сучасній науковій практиці поширений метод визначення інтегральних індексів, що містять показники розвитку освіти, такі як загальна грамотність зайнятого населення, частка студентів у загальній чисельності населення, витрати на освіту у структурі валового регіонального продукту (ВРП), а також, показники розвитку науки – частка зайнятих у науці в структурі зайнятості населення, витрати на науку у структурі ВРП та ін. Оптимальним є змішаний метод дослідження, яким передбачається поєднання кількісних та якісних характеристик ІП населення [145, с.51-52].

Залежно від мети дослідження виділяють різні часткові потенціали, що входять до складу людського потенціалу (ЛП). Основними складовими ЛП є демографічний, потенціал здоров'я, інтелектуальний, працересурсний, освітньо-кваліфікаційний, культурний, творчий, соціальний, політичний тощо. Кожна складова відображає інтегральний характер чинників її формування. Основою формування людського потенціалу є демографічний потенціал [156, с. 49]. Людський капітал – це сформований або розвинутий у результаті інвестицій і накопичений людьми (людиною) певний запас здоров'я, знань, навичок, здібностей, мотивацій, який цілеспрямовано використовується в тій чи іншій

сфері суспільного виробництва, сприяє зростанню продуктивності праці й завдяки цьому впливає на зростання доходів його власника.

Регіональне соціально-економічне середовище в межах Київщини є особливо специфічним в силу ряду причин, в першу чергу за рахунок столичності. Як відомо, за останні десятиліття (1991-2016 рр.) наявне населення скоротилося приблизно на 11%. Чисельність наявного населення області за 2016 рік становить 1733,8 тис. осіб, на 1.08.2018 р. засвідчує його незначне зростання – становить 1755 тис.чол. Причому, збільшення населення відбувається за рахунок міграційного приросту в умовах природного скорочення (на 100 померлих – 69 живонароджених). В той же час, населення столиці неухильно зростає, що засвідчує впливову акумулюючу дію м. Києва у перерозподілі трудових ресурсів.

Процеси урбанізації мають як позитивний, так і негативний вплив на розвиток регіону. Адже, з одного боку, відбувається зростання міст та поширення міського способу життя, це корелюється зі зростанням ймовірності посилення конкурентних позицій окремих територій. Останнє проявляється у збільшенні ролі несільськогосподарських видів діяльності, зокрема системи послуг, що вимагає більш кваліфікованої орієнтації населення щодо застосування власної праці. Відтак, регіональне суспільство невідворотно набуває ознак постіндустріального розвитку, що значно урізноманітнює та кваліфікаційно орієнтує персонал галузей невиробничої сфери. Покращується якість системи обслуговування, зростає рівень освіти та урізноманітнюється спектр культурно-спортивних потреб, послуг системи охорони здоров'я, управлінської сфери тощо. З іншого боку, відбувається перерозподіл населення (в першу чергу працездатного) між містом та селом на користь міст. Саме із зростанням міст обласного підпорядкування, навколо столиці пов'язаний територіальний перерозподіл сільського населення регіону, що викликає порушення віково-статевої структури та є причиною зниження процесу відтворення населення у багатьох і без того проблемних адміністративних

районах. Це стосується перш за все віддалених або периферійних районів (Згурівський, Тетіївський, Ставищенський, Макарівський тощо).

Слід констатувати, що зв'язок між рівнем урбанізованості районів та динамікою населення, зокрема, сільського, існує. Інтенсивний розвиток міста, столичної агломерації відволікає на себе трудові ресурси, що впливає на зменшення чисельності сільського населення по периметру регіону та збільшення його у високоурбанізованих районах приміської зони м. Києва (Вишгородський, Києво–Святошинський) та Білоцерківський; триває територіальний перерозподіл населення. Міграційний приріст населення області в цілому з від'ємного значення у 2000-2002 роках змінюється на позитивне (у 2010 р., - 2144, у 2016 р. – 9587 осіб). Також, дається взнаки вплив міграції та перерозподілу тимчасово переміщених осіб.

Міграційні переміщення населення – важлива складова формування демографічного потенціалу регіону. Найбільш поширеним видом міграцій є трудова. Їх наслідками є зміна демографічної структури населення. В першу чергу це стосується вікової структури, оскільки трудові міграції охоплюють населення працездатного, а відповідно і репродуктивного, віку. У районах вибуття співвідношення змінюється на користь старших вікових груп, посилюються процеси старіння населення, зростають показники смертності (за рахунок структурного чинника). У районах прибуття підвищується частка молодших вікових груп, зростають показники народжуваності, шлюбності, відповідно, демографічний потенціал примножується [156, с. 51]. За останніми даними рівень міграційного приросту населення в області зріс до 2,7 особи на 1000 жителів. Серед прибулих із-за меж України 64,5% становили іммігранти з країн СНД та 35,5% - з інших країн. Серед вибулих – 46,7% виїхали до СНД, 53,3% - до інших країн. Притягальна сила столичного міста як центра прикладання праці, реалізації незадіяних кваліфікаційних трудових навиків, а також багатофункціональності міста в галузі науки, медицини, культурно-освітнього розвитку та інтенсивної торговельної діяльності сприяє значному перерозподілу населення. Суттєвим є внутрішній перерозподіл між містом і

селом, від периферії до центральних міст (столиці) та за рахунок маятникової міграції.

Місто визначає рівень соціально-економічного розвитку регіону, його екологічний стан, характер відтворювальних процесів та інтелектуальну компоненту, що безпосередньо формує людський капітал. Структурні особливості населення регіону засвідчують значні віково-статеві порушення. Це проявляється в першу чергу у периферійних районах області і позначається у стабільному зменшенні питомої ваги населення допрацевдатного віку.

В цілому по області населення даної вікової групи зменшується поступально з 19,5% у 2000 р. до 15,5% у 2010 році; а у 2016 р. становить 16,1%. У групі осіб після працевдатного віку зростання спостерігалось ще у останньому десятилітті ХХ століття (частка зросла з 23,1 у 1995р. до 24,5% у 2000 р.). Останнє десятиліття продемонструвало певну стабілізацію у даній групі. Проте, така ситуація не може заспокоювати, оскільки протягом наступних років питома вага даної вікової групи невідворотно зростатиме за рахунок осіб працевдатного віку, що старішатимуть (у даній групі спостерігається тенденція до зростання з 56% у 2000 р. до 60% у 2017 р.) і, відповідно, поповнять групу осіб старше працевдатного віку.

В той же час, у регіональному аспекті лише три райони області характеризуються часткою населення старше працевдатного віку, що є нижчою за середньо-регіональний показник 24,5%. Це Вишгородський, Києво-Святошинський та Обухівський, що займають центральне положення або ж характеризуються розвинутою виробничою функцією (відповідно, частка населення становить в районах 23,6; 20,6; 22,6%). Аналіз пенсіонерів, що перебувають на обліку у Пенсійному фонді репрезентує подібну тенденцію. Навантаження пенсіонерів на 1000 чол. населення, що менше ніж в середньому по області (309) спостерігається лише у Бориспільському (286), Броварському (302), Києво– Святошинському (272), Обухівському (279) районах.

Статева структура населення регіону засвідчує стабільну питому вагу протягом останнього десятиліття осіб чоловічої статі у кількості 46%

(відповідно жінки становлять 54%). Проте певні зміни статевої структури спостерігаються у різних вікових групах населення, найсприятливішою вона є у групі осіб допрацездатного віку. В структурі економічно активного населення, на чоловіків припадає 52,5%. Рівень економічної активності при цьому у чоловіків становить 70,3%, у жінок – 56,9%, що є очевидним в умовах формування суспільних потреб столичного регіону зокрема, де затребуваність чоловічої робочої сили вища.

Порушення демографічної ситуації, об'єктивно посилює процес старіння населення регіону. Аналіз динаміки показників, що розкривають закономірності природного руху дозволяє зробити узагальнення, що мало відрізняється від існуючої тенденції: народжуваність зростає повільно, натомість зростає смертність, як наслідок, природний приріст населення регіону залишається від'ємним з 1995 року (коли деструктивні демографічні зміни стали очевидними). В цілому, з 2000 року, піково низькі показники природного приросту фіксувались у 2002, 2003, 2005 роках (відповідно, - 9,4‰; - 9,0; - 9,0‰), проте, порівняно з 2000 роком (- 8,9‰) коефіцієнт покращився і становить (- 4,7‰) на 2017 р. Це є наслідком помітного зростання народжуваності у останнє десятиліття з 7,3‰ (2000р) до 12,0‰ (2017р), причому як у міських поселеннях, так і сільській місцевості. Водночас, загальний коефіцієнт смертності залишається стабільно високим (16,7‰). Індекс демографічного потенціалу (ІДП), обрахований Л.Ю. Шабашовою для районів Київської області дозволив визначити ранг кожного району. Відповідно ІДП, обрахований на основі 16 показників, тісно корелює з показниками приросту населення [156, с.52-53]. Значний ІДП (понад 9,0) згідно обрахунків, спостерігається у м. Києві, м. Славутичі, Києво-Святошинському та Броварському районах. Це пояснюється в першу чергу, залежністю демографічного і розселенського потенціалів, «центровістю» ЕГП та відносною молодістю населення у випадку зі Славутичем.

Регіональний аспект демографічного потенціалу відзеркалює існуючі проблеми більш контрастно. Так, порівняно сприятлива демографічна ситуація

спостерігається у прилеглих до столиці центральних районах та таких що мають з нею надійні транспортні зв'язки, найвищі значення загального коефіцієнту природного приросту у Бориспільському (-7,8), Києво-Святошинському (-1,0), Обухівському (-3,3‰). Надзвичайно гостро проблема торкається периферійних районів Іванківський (-15,8), Переяслав-Хмельницький (-15,8), Поліський (-18,3‰). Як результат, у забезпеченості трудовими ресурсами, також, спостерігаються значні територіальні відміни. Загальна тенденція полягає у високому ступені забезпеченості центральних приміських адміністративних районів, найнижчому – у північних обмежених у функціональному розвитку та таких, що в силу периферійності не мають достатньо розвинутих транспортних зв'язків зі столицею (Сквирський, Переяслав-Хмельницький, Макарівський).

Отже, провідну роль у формуванні демографічної структури населення окремих районів відіграють міграції, за рахунок яких зростає чисельність населення столиці та прилеглих районів. У міграціях беруть участь працездатні верстви населення, що впливає на віково-статеву структуру населення. Віддалені райони характеризуються несприятливою демографічною структурою населення і низькими показниками демографічного потенціалу [156, с.53].

Тенденції у віково-статевій структурі, міграційні процеси, є важливими чинниками розвитку демографічної функції регіону. Рівень розвитку демографічної функції регіону репрезентується завдяки системі результативних показників, серед них, як згадувалось, динаміка загальної чисельності населення, віково-статєва структура, динаміка народження, смертності та природного приросту. Аналіз внутрішньо-обласних відмінностей їх розвитку допоможе виявити найбільш перспективні адміністративні одиниці, що мають потенціал трудових ресурсів, особливо в контексті концепції людського капіталу.

Демографічна ситуація в регіоні викликає занепокоєння, особливо і у тому числі, в контексті формування прогресивної системи зайнятості населення

на сучасному етапі та у перспективі. Аналіз статистичних даних доводить зростання кількості зайнятих у регіоні за останнє десятиліття на 8%, що є наслідком активізації потреб господарської діяльності в регіоні та зростанні трудових міграцій. В той же час, відбувається перерозподіл зайнятого населення за видами економічної діяльності з бік його зростання, зокрема у будівельній сфері (на 35,1%), торгівлі, готельному та ресторанному бізнесі (на 64,3%), транспорті та зв'язку (на 36, 2%), у фінансовій сфері (на 132%), операціях з нерухомістю (на 66,1%), освіті (на 8 %), держуправлінні (на 3%) тощо. Натомість, суттєво знизилась, зайнятість за цей час у сільському, лісовому господарстві, мисливстві (разом від рівня 2000 р. - 48,7%), промисловому секторі, тобто у галузях реального сектору. Попри сучасні економічні негаразди, така тенденція дозволяє стверджувати про присутність постіндустріальної компоненти у розвитку регіону, в першу чергу, за рахунок його столичності. В той же час, демографічні та працересурсні аспекти формування людського потенціалу регіону є корелятивними, становлять основу його розвитку і заслуговують значної наукової та практичної уваги з боку місцевих громад, районної та обласної адміністрацій Київщини у форматі збалансованого конкурентоспроможного розвитку регіону.

Особливої уваги потребує усвідомлення впливу найбільшого міста на приміську територію та весь регіон загалом. У приміській зоні Києва відбувається інтенсивний розвиток його міст-супутників (Ірпінь, Буча, Вишгород, Васильків, Бориспіль, Бровари тощо). Для визначення впливу столиці на територію регіону було здійснено ранжування його основних адміністративних одиниць за основними демографічними та соціальними параметри. Результати свідчать про вплив Києва на конкурентоспроможність в регіоні – наближені до столиці адміністративні одиниці мають яскраво вищий рівень демографічного та соціального розвитку, особливо добре зв'язані із Києвом транспортними комунікаціями (*рис. 2.2*).

Автори застосували факторний аналіз для виявлення конкурентоспроможності людського капіталу регіонів країни для визначення

Київської області, серед регіонів країни. Результати розрахунку показали лідируючі позиції Києва за більшістю індикаторів та вказали на суттєвий розрив та поляризацію між столицею та іншими регіонами України у сфері розвитку людського капіталу (*табл. 2.1*). Нормовані значення індикаторів (*табл. 2.2*) формували базу даних. Існують різні підходи до визначення оптимальної кількості факторів:

– за кумулятивним відсотком: в якості визначальних обираються ті фактори, що сумарно охоплюють приблизно три чверті вихідної інформації (тобто кумулятивний відсоток повинен бути більшим за 75%);

– за критерієм Кайзера: обираються тільки фактори із дисперсією більше 1. Враховується те, що, якщо фактор не виділяє дисперсію, еквівалентну, хоча б дисперсії одного показника, то він відкидається.

Отже, в нашому випадку за критерієм Кайзера два перших фактори мають дисперсію більше 1, тобто за даним критерієм виділяється лише два оптимальних фактори (*табл. 2.2*); за критерієм “кам’янистого осипу” Кеттеля, виходячи із побудованого графіку дисперсії (*рис. 2.3*), ідентифіковано три фактори, а всі інші значення – це так званий “факторіальний осип”. За критерієм кумулятивного відсотку три перших фактори пояснюють понад 81% загальної дисперсії, і тому саме така кількість факторів є оптимальною.

Проаналізувавши результати ідентифікації оптимальної кількості факторів, що впливають на регіональну конкурентоспроможність людського капіталу було вирішено виділяти три фактори.

Далі, ідентифікувавши остаточну кількість факторів, було здійснено важливу процедуру обертання осей координат за методом варімакс, що допомогло визначити структуру для інтерпретації виділених факторів.

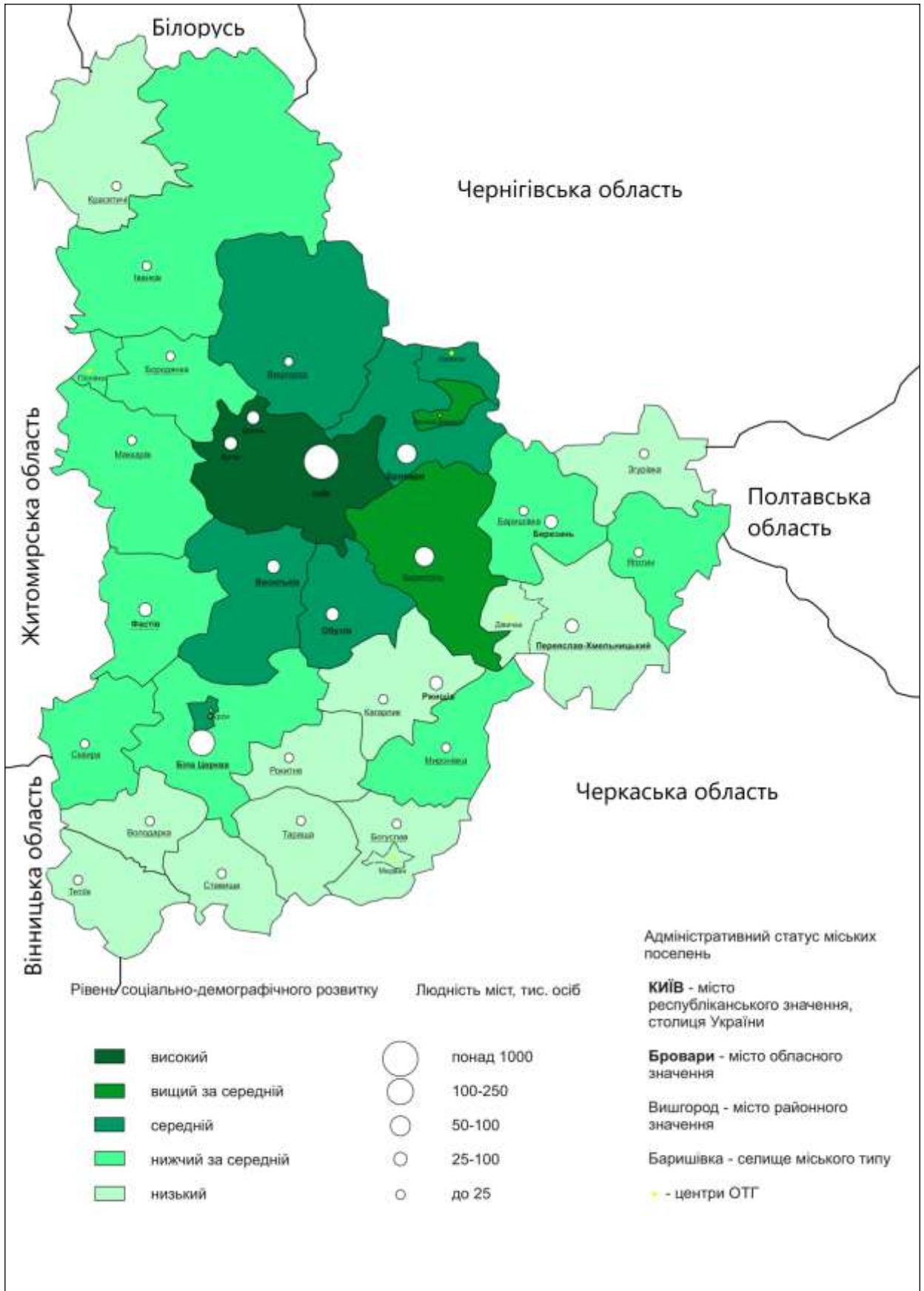

Рис. 2.2. Рівень соціально-демографічного розвитку адміністративних районів та міст обласного значення Київської області

Джерело: розроблено автором

Таблиця 2.1.

Результати нормування показників-індикаторів конкурентоспроможності людського капіталу серед регіонів України

Регіони	Капітал освіти						Капітал здоров'я						Капітал культури			
	x ₁	Y ₁	x ₂	Y ₂	x ₃	Y ₃	x ₄	Y ₄	x ₅	Y ₅	x ₆	Y ₆	x ₇	Y ₇	x ₈	Y ₈
Вінницька обл.	284	0,109	96,4	0,368	505,2	0,366	69074,9	0,585	69,1	0,003	48,3	0,279	132,0	0,753	103,9	0,261
Волинська обл.	257	0,085	83,6	0,287	436,8	0,207	70660,6	0,539	72,8	0,117	37,9	0,073	123,9	0,703	84,8	0,120
Дніпропетровська обл.	371	0,187	92,8	0,346	533,9	0,433	89515,5	0,000	88,4	0,595	47,2	0,257	43,2	0,209	68,7	0,002
Житомирська обл.	250	0,079	53,9	0,101	486,3	0,322	65714,1	0,681	69,3	0,009	37,9	0,073	150,5	0,866	77,6	0,067
Закарпатська обл.	180	0,017	94,4	0,355	348,2	0,000	61093,9	0,813	69,0	0,000	39,4	0,103	77,7	0,420	107,3	0,286
Запорізька обл.	401	0,214	118,3	0,506	530,7	0,425	62289,8	0,779	85,1	0,494	50,4	0,320	58,2	0,301	70,3	0,014
Івано-Франківська обл.	276	0,102	126,7	0,559	443,3	0,222	86471,7	0,087	78,2	0,282	60,9	0,528	109,8	0,617	91,5	0,169
м. Київ	1285	1,000	196,8	1,000	777,2	1,000	88152,0	0,039	101,6	1,000	84,8	1,000	9,0	0,000	204,3	1,000
Київська обл.	170	0,008	41,8	0,024	519,8	0,400	74774,5	0,422	74,0	0,153	42,8	0,170	101,5	0,566	68,5	0,000
Кіровоградська обл.	161	0,000	37,9	0,000	522,4	0,406	65414,8	0,689	84,8	0,485	35,4	0,024	123,9	0,703	83,9	0,114
Львівська обл.	493	0,295	173,6	0,854	513,1	0,384	79692,3	0,281	86,2	0,528	56,1	0,433	110,6	0,621	142,5	0,545
Миколаївська обл.	283	0,109	74,3	0,229	501,5	0,357	67110,9	0,641	74,4	0,166	34,2	0,000	92,5	0,511	93,7	0,186
Одеська обл.	475	0,279	142,5	0,658	517,7	0,395	68668,8	0,596	79,1	0,310	47,3	0,259	66,2	0,350	75,2	0,050
Полтавська обл.	341	0,160	110,3	0,456	551,8	0,475	58502,2	0,887	79,9	0,334	48,3	0,279	117,7	0,665	94,6	0,192
Рівненська обл.	311	0,133	82,8	0,282	423,6	0,176	75839,4	0,391	74,8	0,178	41,5	0,144	111,3	0,626	78,4	0,073
Сумська обл.	332	0,152	104,6	0,420	461,6	0,264	54584,1	0,999	84,9	0,488	40,4	0,123	111,0	0,624	81,0	0,092
Тернопільська обл.	399	0,212	108,8	0,446	578,8	0,538	68436,4	0,603	84,6	0,479	52,9	0,370	172,4	1,000	104,1	0,262
Харківська обл.	659	0,443	156,2	0,744	602,0	0,592	69073,9	0,585	85,8	0,515	58,3	0,476	57,1	0,294	77,2	0,064
Херсонська обл.	257	0,085	51,2	0,084	434,7	0,202	54560,5	1,000	76,6	0,233	35,6	0,028	91,6	0,505	70,5	0,015
Хмельницька обл.	252	0,081	82,7	0,282	476,8	0,300	65497,4	0,687	79,3	0,316	42,9	0,172	161,6	0,934	102,4	0,250
Черкаська обл.	314	0,136	93,5	0,350	518,8	0,398	68251,1	0,608	81,0	0,368	38,8	0,091	120,7	0,683	134,4	0,486
Чернівецька обл.	346	0,165	98,0	0,378	425,9	0,181	64391,1	0,719	75,1	0,187	59,4	0,498	88,0	0,483	81,7	0,098
Чернігівська обл.	204	0,038	54,6	0,105	505,1	0,366	72628,3	0,483	98,5	0,905	36,9	0,053	147,4	0,847	172,3	0,764

Джерело: розраховано автором

Таблиця 2.2

Результати обрахунку дисперсії для визначення оптимальної кількості факторів

Фактори	Дисперсія	% заг. дисперсії	Кумулятивна дисперсія	Кумулятивний %
1	4,705186	58,81483	4,705186	58,8148
2	1,120881	14,01102	5,826068	72,8258
3	0,721928	9,02410	6,547996	81,8499
4	0,593036	7,41295	7,141032	89,2629
5	0,404308	5,05385	7,545340	94,3167
6	0,263755	3,29693	7,809094	97,6137
7	0,140556	1,75695	7,949650	99,3706
8	0,050350	0,62937	8,000000	100,0000

Джерело: розраховано автором

Таким чином, результати обертання методом варімакс вказали на те, що зміст першого фактору (**Factor 1**) складається із Y1, Y2, Y6, Y7 – чисельність студентів ВНЗ усіх рівнів акредитації на 10 тис. населення, осіб (Y1), чисельність працівників викладацького складу, які мають науковий ступінь, у розрахунку на один ВНЗ, осіб (Y2), кількість лікарів усіх спеціальностей на 10 тис. населення, осіб (Y6), забезпеченість населення закладами культури та мистецтва у розрахунку на 100 осіб, од. (Y7). При цьому, показники Y1, Y2, Y6 – мають пряму залежність з фактором, а Y7 – обернену.

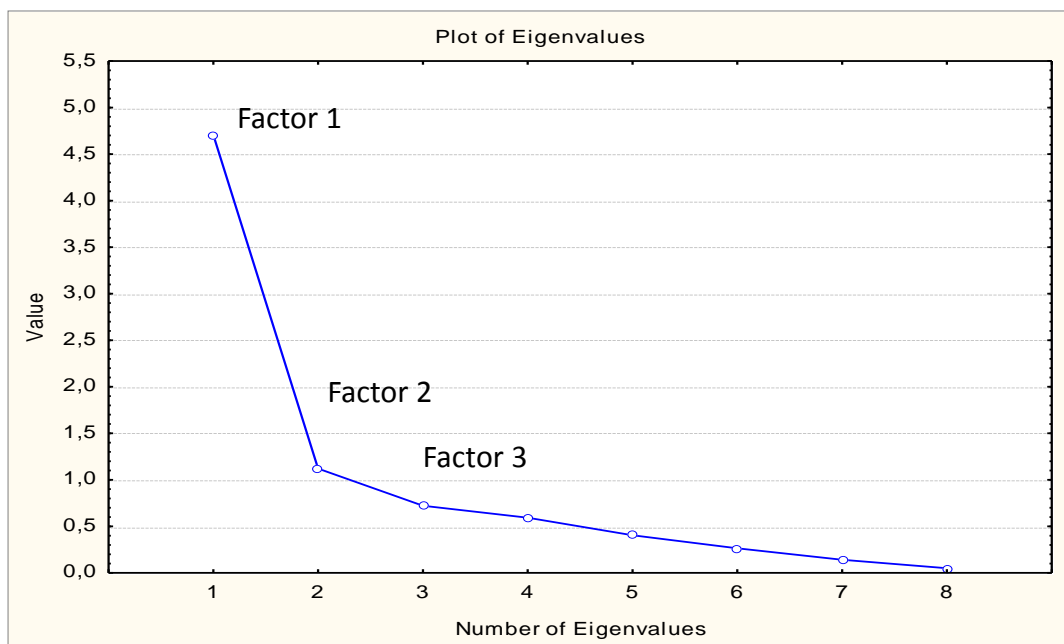

Рис. 2.3. Графік “кам’янистого осипу” Кеттеля

Джерело: розраховано автором

Другий фактор (**Factor 2**) включає в себе Y3, Y5, Y8 – чисельність населення, що має вищу освіту на 1000 осіб (Y3), забезпеченість лікарняними ліжками у розрахунку на 10 тис. населення, осіб (Y5), відвідуваність населенням закладів культури та мистецтва у середньому за рік на 100 осіб (Y8), всі показники мають пряму залежність з фактором. До того ж, Y1 та Y3 – піддається перехресним навантаженням до **Factor 1** та **Factor 2**. Третій фактор (**Factor 3**) – це лише один показник «захворюваність населення за класами хвороб станом на кінець року на 100 тис. населення, осіб» (Y4), де Y4 має з фактором обернену залежність.

Що ж стосується сили впливу кожного фактора на конкурентоспроможність людського капіталу серед регіонів країни, то відповідно до значень частки загальної дисперсії (табл. 2.3), найсильнішим є **Factor 1** (36,9% від загальної дисперсії), другим за силою йде **Factor 2** (29,6%), а найслабшу силу впливу серед виділених факторів має **Factor 3** (15,3%).

Таблиця 2.3.

Факторні навантаження показників-індикаторів розвитку людського капіталу

Показники	Факторні навантаження		
	Factor 1	Factor 2	Factor 3
Y1	0,803460	0,519345	0,164432
Y2	0,787742	0,303035	0,211135
Y3	0,523082	0,688701	0,115078
Y4	-0,213652	-0,186408	-0,945864
Y5	0,282130	0,806480	0,141748
Y6	0,749679	0,348600	0,376189
Y7	-0,849918	0,089107	-0,124166
Y8	0,052867	0,848283	0,263192
Загальна дисперсія	2,952118	2,370062	1,225815
Частка заг. дисперсії	0,369015	0,296258	0,153227

Джерело: розраховано автором

Отже, визначивши зміст та силу впливу ідентифікованих факторів, можемо перейти до аналізу особливостей прояву кожного фактору в регіонах

України. Для цього було розраховано факторні ваги (показники, що відіграють роль оцінок вкладів територіальних одиниць у кожний з факторів) по регіонах (табл. 2.4). Якщо значення факторних ваг біля «0», то вплив фактора співпадає із загальним впливом по Україні, а якщо ≥ 1 – вплив фактора значно більший, а якщо ≤ -1 – вплив фактора значно менший, ніж в цілому по Україні.

Проаналізувавши розраховані факторні ваги (табл. 2.4), було визначено, що перший і найсильніший фактор (**Factor 1**) – показники забезпеченості населення ВНЗ та науковим викладацьким складом у них, лікарями, закладами культури та мистецтва – найбільше проявляється даний фактор у м. Київ, Харківській, Запорізькій та Одеській областях. Найменший вплив цього фактору відчують Чернігівська та Кіровоградська області, також можемо віднести до них і Хмельницьку область.

Таблиця 2.4.

**Факторні ваги регіонів України у розрізі виділених факторів
конкурентоспроможності людського капіталу**

Регіони	Factor 1	Factor 2	Factor 3
м. Київ	2,59250	2,60970	1,00093
Львівська обл.	0,22794	0,73248	1,09534
Тернопільська обл.	-0,57235	1,11663	-0,19146
Полтавська обл.	0,23056	0,38000	-1,29736
Чернігівська обл.	-2,06212	2,33091	0,34018
Черкаська обл.	-0,70080	0,78172	-0,14837
Харківська обл.	1,78845	-0,03539	-0,59189
Сумська обл.	0,13796	0,17312	-1,73400
Хмельницька обл.	-0,99027	0,42392	-0,23249
Вінницька обл.	-0,33380	-0,31762	0,24151
Івано-Франківська обл.	-0,01696	-0,87345	2,27405
Одеська обл.	1,14636	-0,65606	-0,34234
Чернівецька обл.	0,61724	-0,91374	-0,19393
Запорізька обл.	1,14971	-0,32260	-1,07287
Кіровоградська обл.	-1,00115	0,36898	-0,52219
Миколаївська обл.	-0,24987	-0,38320	-0,30073
Житомирська обл.	-0,87531	-0,45068	-0,19942
Волинська обл.	-0,56722	-0,69508	0,35547
Рівненська обл.	-0,37840	-0,92550	0,91154
Херсонська обл.	-0,07734	-0,60607	-1,56734
Закарпатська обл.	-0,02368	-1,14325	-0,40298
Київська обл.	-0,50688	-0,82454	0,70133
Дніпропетровська обл.	0,46543	-0,77027	1,87702

Джерело: розраховано автором

Другий фактор (**Factor 2**) – показники забезпечення лікарняними ліжками та відвідуваності закладів культури і мистецтва, наявності високоосвіченого населення – найбільший прояв має у Києві, а також у Чернігівській та Тернопільській областях. Найменший вплив даного фактору зазнає Закарпатська область, однак під схожий вплив потрапляє Рівненська та Чернівецька області.

Третій фактор (**Factor 3**) – захворюваність населення – найістотніший вплив здійснює на Івано-Франківську, Дніпропетровську, Львівську області та м. Київ, а також суттєвий вплив фактор має на Рівненську область. Найменш істотний вплив даний фактор здійснює на Сумську, Херсонську, Полтавську та Запорізьку області.

Розроблена аторами картосхема також засвідчує суттєвий взаємовплив (але не обов'язкову пряму взаємозалежність) між ПРП та рівнем соціально-демографічного розвитку (*додаток Д*).

Інтегральний регіональний індекс конкурентоспроможності людського капіталу. Комплексну конкурентоспроможність розвитку людського капіталу кожного регіону України нам допоможе зрозуміти розрахунок Інтегрального регіонального індексу конкурентоспроможності людського капіталу. Для цього спершу розраховуються розраховуються тематичні (або блочні) індекси конкурентоспроможності людського капіталу – індекс капіталу освіти, індекс капіталу здоров'я, індекс капіталу культури, за формулою:

$$I_j = \frac{\sum_{i=1}^{n=1} Y_{ij}}{n}$$

де:

Y_{ij} – нормований i -й показник певного тематичного блоку конкурентоспроможності людського капіталу в j -му регіоні;

n – кількість індикаторів, що використовуються для оцінювання певного тематичного блоку конкурентоспроможності людського капіталу в j -му регіоні.

Отже, тематичні індекси розраховуються по трьох тематичних блоках показників, які характеризують певні аспекти конкурентоспроможності людського капіталу. На основі цих тематичних індексів розраховується Інтегральний регіональний індекс конкурентоспроможності людського капіталу ІРІ за формулою:

$$IPI_j = (I_{\text{освіта},j} \cdot I_{\text{здоров'я},j} \cdot I_{\text{культура},j})^{\frac{1}{3}},$$

де:

IPI_j – інтегральний регіональний індекс конкурентоспроможності людського капіталу j -го регіону;

$I_{\text{освіта},j}$ – індекс капіталу освіти j -го регіону;

$I_{\text{здоров'я},j}$ – індекс капіталу здоров'я j -го регіону;

$I_{\text{культура},j}$ – індекс капіталу культури j -го регіону;

Таким чином, розрахунок інтегрального регіонального індексу конкурентоспроможності людського капіталу надає загальну оцінку рівня розвитку людського капіталу, а також демонструє регіональну диференціацію сучасного стану людського капіталу та його складових (табл. 2.5).

За результатами розрахунку інтегрального індексу було здійснено групування регіонів України методом однакових інтервалів, а кількість груп була визначена за допомогою формули Стерджесса:

$$k = 1 + 3,322 \cdot \lg n,$$

де:

k – кількість груп;

n – кількість одиниць сукупності (регіонів).

Таблиця 2.5.

**Результати розрахунку Інтегрального регіонального індексу
конкурентоспроможності людського капіталу (*IPI*), за 2016 рік**

Регіони	<i>I</i>_{освіта}	<i>I</i>_{здоров'я}	<i>I</i>_{культура}	<i>IPI</i>	Ранг за <i>IPI</i>
м. Київ	1,000	0,680	0,500	0,698	1
Львівська обл.	0,511	0,414	0,583	0,498	2
Тернопільська обл.	0,399	0,484	0,631	0,496	3
Полтавська обл.	0,363	0,500	0,429	0,427	4
Чернігівська обл.	0,170	0,480	0,806	0,404	5
Черкаська обл.	0,295	0,356	0,585	0,394	6
Харківська обл.	0,593	0,525	0,179	0,382	7
Сумська обл.	0,279	0,537	0,358	0,377	8
Хмельницька обл.	0,221	0,392	0,592	0,371	9
Вінницька обл.	0,281	0,289	0,507	0,345	10
Івано-Франківська обл.	0,294	0,299	0,393	0,326	11
Одеська обл.	0,444	0,388	0,200	0,325	12
Чернівецька обл.	0,241	0,468	0,290	0,320	13
Запорізька обл.	0,382	0,531	0,157	0,317	14
Кіровоградська обл.	0,135	0,399	0,408	0,280	15
Миколаївська обл.	0,232	0,269	0,349	0,279	16
Житомирська обл.	0,167	0,254	0,466	0,271	17
Волинська обл.	0,193	0,243	0,412	0,268	18
Рівненська обл.	0,197	0,238	0,350	0,254	19
Херсонська обл.	0,124	0,420	0,260	0,238	20
Закарпатська обл.	0,124	0,305	0,353	0,237	21
Київська обл.	0,144	0,248	0,283	0,216	22
Дніпропетровська обл.	0,322	0,284	0,106	0,213	23

Джерело: розраховано автором

Після обрахунків за формулою Стерджесса та визначення однакових інтервалів (у даному випадку, коли невелика частина сукупності значно віддалена за розміром групової ознаки від сукупності основного масиву, то за максимальне значення для розмаху під час застосування методу однакових інтервалів приймається максимальна варіанта основного масиву – значення інтегрального індексу для Львівської обл.) на виході було отримано п'ять груп:

– з високим *IPI* (понад 0,441) – м. Київ, Львівська та Тернопільська області;

– з *IPI* вище середнього (0,384 – 0,441) – Полтавська, Чернігівська та Черкаська області;

– з середнім *IPI* (0,327 – 0,384) – Харківська, Сумська, Хмельницька та Вінницька області;

– з *IPI* нижче середнього (0,270 – 0,327) – Івано-Франківська, Одеська, Чернігівська, Запорізька, Кіровоградська, Миколаївська та Житомирська області;

– з низьким *IPI* (менше 0,270) – Волинська, Рівненська, Херсонська, Закарпатська, Київська та Дніпропетровська області.

Отже, спостерігається різка поляризація конкурентоспроможності людського капіталу, що демонструється розривом значень *IPI* від 0,698 у столиці України до 0,213 у Дніпропетровському регіоні. Тобто конкурентоспроможність людського капіталу Києва у понад 3 рази більша, ніж, наприклад, у Київській чи Дніпропетровській області (табл. 6). Лівова частка регіонів України мають нижче середнього та низький Інтегральний регіональний індекс конкурентоспроможності людського капіталу, що не може не позначатись на якості життя населення та соціальному розвитку як регіонів, так і країни в цілому.

Проаналізувавши фактори конкурентоспроможності людського капіталу і результати розрахунку Інтегрального регіонального індексу конкурентоспроможності людського капіталу у розрізі регіонів України (табл. 2.4, табл. 2.5, рис. 2.4) та групування регіонів за даним комплексним показником.

Було створено типізацію регіонів України за конкурентоспроможністю людського капіталу.

Тип 1. Включає 3 регіони України з високим рівнем інтегрального індексу конкурентоспроможності людського капіталу – м. Київ, Львівська та Тернопільська області, поділяється на:

Підтип 1.1. До нього входить лише місто-столиця Київ на конкурентоспроможність людського капіталу якого дуже сильно впливають всі три визначені фактори (**Factor 1** – показники забезпеченості населення ВНЗ та науковим викладацьким складом у них, лікарями, закладами культури та

мистецтва; **Factor 2** – показники забезпечення лікарняними ліжками та відвідуваності закладів культури і мистецтва, наявності високоосвіченого населення; **Factor 3** – захворюваність населення).

Підтип 1.2. Складається із двох розвинутих регіонів, що піддаються істотному впливу: другому фактору – Тернопільська область, та третьому – Львівська область.

Тип 2. До даного типу приурочено 3 регіони з інтегральним індексом конкурентоспроможності людського капіталу вище середнього – Чернігівська, Полтавська та Черкаська області. На розвиток конкурентоспроможності Чернігівщини істотний вплив має другий фактор, а найменш істотну вагу має перший фактор. Черкаський регіон не має чітко визначених факторів впливу на його конкурентоспроможність людського капіталу, проте на Полтавську область найменшу силу справляє третій фактор.

Тип 3. Об'єднує 4 регіони України з середнім інтегральним регіональним індексом конкурентоспроможності людського капіталу – Харківська, Сумська, Хмельницька та Вінницька області. Найбільше серед них вирізняється Харківський регіон, на конкурентоспроможність якого дуже сильно впливає перший фактор. Зворотна ситуація спостерігається у Хмельницькій області, де перший фактор справляє несуттєвий вплив. Найслабший вплив на розвиток людського капіталу Сумської області здійснює третій фактор, а Вінницький регіон і зовсім не має чітко визначеного фактору впливу.

Тип 4. Даний тип сформований сімома регіонами зі значенням інтегрального індексу нижче середнього – Івано-Франківська, Одеська, Чернівецька, Запорізька, Кіровоградська, Миколаївська та Житомирська області. Визначальним для конкурентоспроможності Одеського та Запорізького регіонів у сфері людського капіталу є перший фактор, а для Івано-Франківської області таким є третій фактор. Найменш істотний вплив на конкурентоспроможність людського капіталу у Запорізькій області справляє третій фактор, а у Кіровоградській – перший фактор.

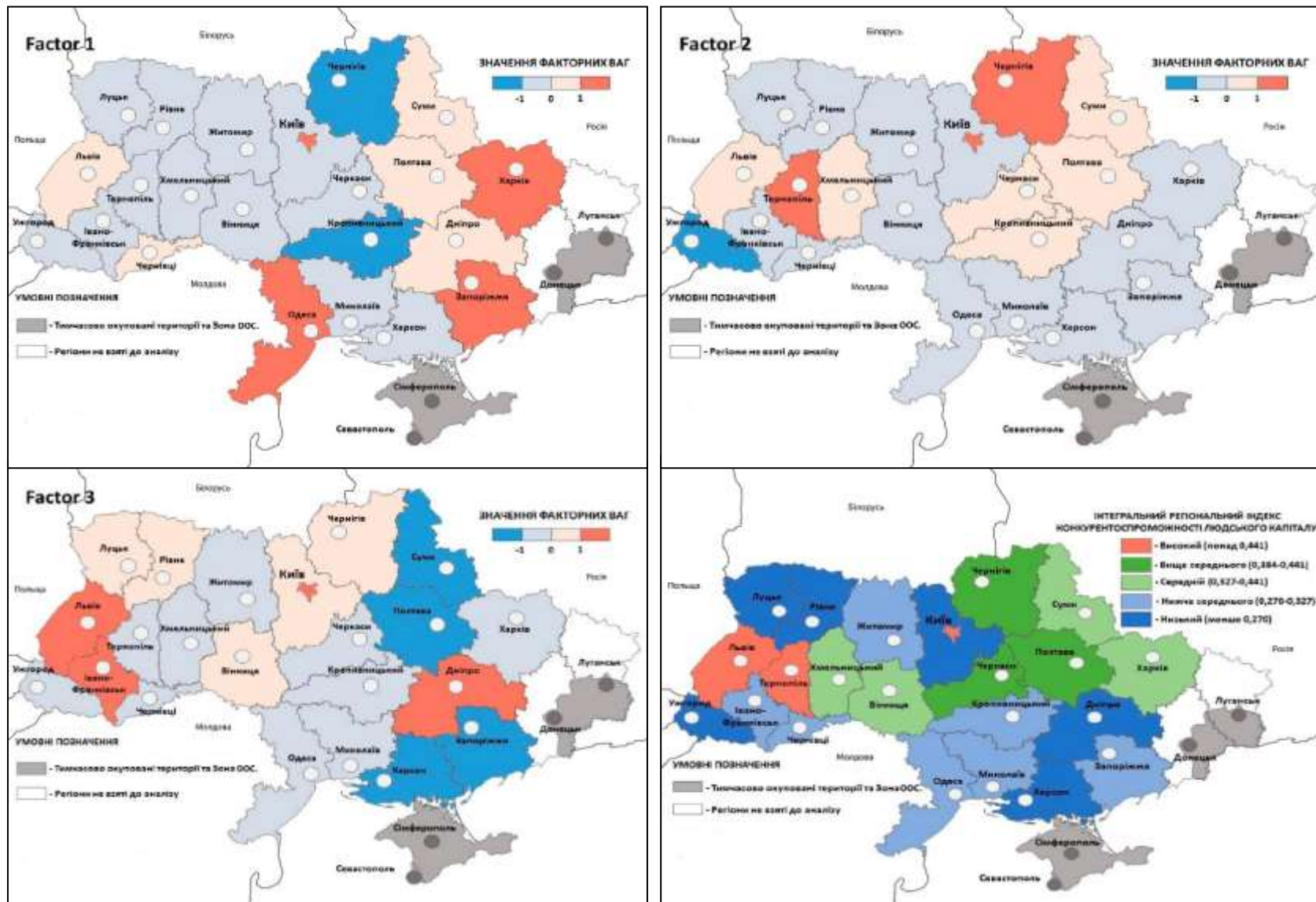

Рис. 2.4. Інтегральний регіональний індекс конкурентоспроможності людського капіталу
Джерело: розраховано автором за даними Держкомстату України на 2016 р

Також, спостерігається незначна сила дії другого фактору у Чернівецькому регіоні. Всі інші регіони даного типу не мають ідентифікованих факторів впливу на їх конкурентоспроможність людського капіталу.

Туп 5. До цього типу належить шість регіонів – Волинська, Рівненська, Херсонська, Закарпатська, Київська та Дніпропетровська області, що мають низький інтегральний регіональний індекс конкурентоспроможності людського капіталу. Третій фактор має найсильніший вплив у Дніпропетровському регіоні, значний вплив у Рівненській області, а найслабше на розвиток людського капіталу даний фактор впливає у Херсонській області. Також, слабо на конкурентоспроможність Закарпатської та Рівненської областей впливає другий фактор. Волинська та Київська області не мають чітко визначених факторів впливу, хоча у Київському регіоні достатній вплив має третій фактор, а досить незначний вплив належить другому фактору.

2.4. Економічний потенціал регіону та його вплив на конкурентоспроможність

Економічний потенціал будь-якого регіону впливає на його конкурентні позиції та забезпечує регіональний розвиток господарського комплексу. Саме тому важливим є вивчення його сучасного стану для розуміння за яких умов та під впливом яких чинників формується регіональна конкурентоспроможність економічного потенціалу. Позичування регіонів України за рівнем розвитку економічного потенціалу допоможе зрозуміти особливості їх конкурентоспроможності, що безумовно є важливим дослідницьким результатом.

У сучасних дослідженнях економічного потенціалу науковці виділяють різні як структурні, так і індикаторні особливості, що, безумовно, зводиться до аналізу набору показників у певних тематичних структурах економічного потенціалу. Один з таких комплексних підходів описується Лучик С. та ін.,

при аналізі економічного потенціалу прикордонних регіонів України. Дослідивши описані ними показники різних структурних аспектів економічного потенціалу та співставивши їх з офіційними даними Держкомстату України було створено модифіковану та доповнену матрицю показників-індикаторів за тематичними блоками конкурентоспроможності економічного потенціалу регіонів України, де використовуються наявні у відкритому доступі показники за 2015-2016 роки (деякі з них є розрахунковими). Вибір даного часового періоду для дослідження обумовлений наявністю офіційних показників лише у таких часових зрізах.

З метою якомога якісніше проаналізувати наведені різноманітні показники-індикатори необхідно привести їх до співставного вигляду. Це в подальшому спростить процес проведення статистичних обчислень та допоможе при виведенні агрегованих показників оцінки по кожному тематичному блоку (тематичні індекси), а в кінцевому результаті забезпечить можливість для розрахунку комплексного показника оцінки конкурентоспроможності економічного потенціалу – *інтегрального індексу конкурентоспроможності економічного потенціалу регіону*.

Основною перевагою даного інтегрального індексу є багатоаспектна репрезентативність конкурентної позиції регіону, а недоліком – методологічні проблеми з агрегуванням показників-індикаторів до тематичних індексів та об'єднанням останніх у зведений показник (інтегральний індекс).

З метою позбутись суб'єктивних недоліків, у ході дослідження було використано елементи методики, яка наведена у Наказі -№114 Державного Комітету Статистики України від 15.04.2003 року «Про затвердження Методики розрахунку інтегральних регіональних індексів економічного розвитку», що допомогло при врахуванні ваги кожного пронормованого показника-індикатора при агрегуванні у тематичні індекси, які в подальшому вважаються рівнозначними по силі впливу на конкурентоспроможність економічного потенціалу регіонів України.

Отже, зводимо показники-індикатори до співставного вигляду (процес нормування) за допомогою методу лінійного масштабування. Цей метод полягає у перетворенні значень показника у оціночну масштабну шкалу (масштаб залежить від розмаху вибірки) від 0 до 1, при чому даний метод враховує як стимулюючий, так і дестимулюючий вплив показника-індикатора розвитку економічного потенціалу.

Серед індикаторів конкурентоспроможності економічного потенціалу дестимулюючий вплив здійснюють лише чотири показники: 1) коефіцієнт дитячої (у віці до 1 року) смертності на 1000 живонароджених (x_{16}), 2) рівень безробіття населення у віці 15-70 років (за методологією МОП), % до економічно активного населення віком 15-70 років (x_{20}), 3) навантаження на одне вільне робоче місце (вакантну посаду), осіб (x_{22}), 4) викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних джерел забруднення, тис. т. (x_{29}), а всі інші показники є стимуляторами.

Після отримання результатів нормування 30 показників-індикаторів, що об'єднані у 7 тематичних блоків розвитку економічного потенціалу у регіональному розрізі було здійснено обрахунок 7 агрегованих тематичних індексів:

I_1 – індекс конкурентоспроможності базової інфраструктури;

I_2 – індекс конкурентоспроможності виробничо-фінансового потенціалу;

I_3 – індекс конкурентоспроможності інноваційного потенціалу;

I_4 – індекс конкурентоспроможності потенціалу соціодемографічного розвитку;

I_5 – індекс конкурентоспроможності трудового потенціалу;

I_6 – індекс конкурентоспроможності потенціалу міжнародної інтеграції;

I_7 – індекс конкурентоспроможності природно-екологічного потенціалу.

У зв'язку з тим, що показники-індикатори у різних аспектах (тематичних блоках) конкурентоспроможності економічного потенціалу мають різне значення вагомості, то для визначення позиції регіону серед усіх досліджуваних регіонів України за певним тематичним блоком необхідно спершу здійснити процедуру визначення ваг (вагових коефіцієнтів) за факторними навантаженнями для пронормованих показників-індикаторів у кожному тематичному блоці.

Визначення вагових коефіцієнтів в даному дослідженні було здійснено за результатами семи факторних аналізів у програмному статистичному пакеті STATISTICA, тобто факторний аналіз здійснювався по кожному тематичному блоку економічного потенціалу. Як правило, результати розрахунків за методом факторного аналізу виявляються дуже близькими до тих, які отримуються при застосуванні методу експертних оцінок. Основна ідея визначення вагових коефіцієнтів полягає у визначенні внеску кожного фактору до загальної дисперсії, яка дорівнює 100%. Після виділення оптимальної кількості факторів для кожного блоку (2 або 3 фактори) за критерієм кумулятивного відсотка було здійснено обертання осей координат методом квартімакс, що допомогло виявити необхідні показники (факторні навантаження) для розрахунків вагових коефіцієнтів.

Результати розрахунку факторних навантажень пронормованих показників-індикаторів кожного тематичного блоку дали змогу визначити вагові коефіцієнти по кожному пронормованому показнику-індикатору в межах їх тематичних блоків конкурентоспроможності економічного потенціалу (табл. 2.6). Знаючи факторні навантаження та частку дисперсії, яку пояснює фактор, можемо розрахувати їх добуток, відповідні значення наведені в таблиці, і отримати – коефіцієнт q_k , після чого значення кожного знайденого коефіцієнту ділимо на суму всіх значень цього коефіцієнту – Q_k , що дає нам змогу розрахувати значення ваги кожного показника-індикатора у певному блоці. Ваги розраховуються лише один раз і використовуються протягом всього періоду застосування методики.

Таким чином, результати розрахунку вагових коефіцієнтів для набору показників-індикаторів кожного тематичного блоку допомогли при розрахунку тематичних індексів, а вже їх розрахункові значення стали базою для обчислення інтегрального індексу конкурентоспроможності економічного потенціалу у розрізі 22 областей України (без врахування м. Києва, тимчасово окупованих територій та областей, де проводиться АТО), що визначався як середньгеометричне за формулою 7 (табл. 2.7):

$$IEP_i = \sqrt[7]{I_{1i} \cdot I_{2i} \cdot I_{3i} \cdot I_{4i} \cdot I_{5i} \cdot I_{6i} \cdot I_{7i}},$$

де:

I_{1i} – індекс конкурентоспроможності базової інфраструктури i -го регіону;

I_{2i} – індекс конкурентоспроможності виробничо-фінансового потенціалу i -го регіону;

I_{3i} – індекс конкурентоспроможності інноваційного потенціалу i -го регіону;

I_{4i} – індекс конкурентоспроможності потенціалу соціодемографічного розвитку i -го регіону;

I_{5i} – індекс конкурентоспроможності трудового потенціалу i -го регіону;

I_{6i} – індекс конкурентоспроможності потенціалу міжнародної інтеграції i -го регіону;

I_{7i} – індекс конкурентоспроможності природно-екологічного потенціалу i -го регіону.

Перевагою методу середнього геометричного обрахунку є більша глибина диференціації інтегрального індексу конкурентоспроможності економічного потенціалу, ніж результат диференціації із застосуванням середнього арифметичного.

Таблиця 2.6

Результати розрахунку вагових коефіцієнтів показників-індикаторів тематичних блоків конкурентоспроможності економічного потенціалу

Блок базової інфраструктури						
Пронормовані показники-індикатори	Фактор 1	Фактор 2	Фактор 3	q_k	Q_k	Вагові коефіцієнти, w_k
Y_1	-0,091	0,919*	-	0,33	1,5 8	0,21
Y_2	0,247	0,890*	-	0,32		0,20
Y_3	0,860*	-0,049	-	0,34		0,22
Y_4	0,811*	0,400	-	0,32		0,20
Y_5	0,700*	-0,121	-	0,27		0,17
Частка дисперсії, яку пояснює фактор, %	0,391	0,363	-			
Блок виробничо-фінансового потенціалу						
Пронормовані показники-індикатори	Фактор 1	Фактор 2	Фактор 3	q_k	Q_k	Вагові коефіцієнти, w_k
Y_6	0,987*	-0,041	-0,025	0,490	1,751	0,280
Y_7	0,911*	0,104	0,041	0,452		0,258
Y_8	0,010	0,051	0,998*	0,200		0,114
Y_9	0,052	-0,989*	0,053	0,202		0,115
Y_{10}	0,821*	-0,166	-0,030	0,407		0,233
Частка дисперсії, яку пояснює фактор, %	0,496	0,204	0,200			
Блок інноваційного потенціалу						
Пронормовані показники-індикатори	Фактор 1	Фактор 2	Фактор 3	q_k	Q_k	Вагові коефіцієнти, w_k
Y_{11}	0,880*	-0,275	-	0,49	1,36	0,36
Y_{12}	0,939*	0,030	-	0,53		0,39
Y_{13}	0,158	-0,980*	-	0,34		0,25
Частка дисперсії, яку пояснює фактор, %	0,561	0,346	-			
Блок потенціалу соціодемографічного розвитку						
Пронормовані показники-індикатори	Фактор 1	Фактор 2	Фактор 3	q_k	Q_k	Вагові коефіцієнти, w_k
Y_{14}	-0,220	0,897*	-0,038	0,2836	1,130	0,251
Y_{15}	-0,932*	0,045	-0,171	0,2337		0,207
Y_{16}	0,455	0,663*	0,092	0,2098		0,186
Y_{17}	0,151	0,038	0,956*	0,2207		0,195
Y_{18}	0,326	0,577*	0,447	0,1825		0,161
Частка дисперсії, яку пояснює фактор, %	0,251	0,316	0,231			

Продовження таблиці 2.

Блок трудового потенціалу						
Пронормовані показники-індикатори	Фактор 1	Фактор 2	Фактор 3	q_k	Q_k	Вагові коефіцієнти, w_k
Y_{19}	0,195	-0,091	0,961*	0,2035	1,317 6	0,154
Y_{20}	0,877*	0,146	0,013	0,3068		0,233
Y_{21}	0,536	0,761*	0,119	0,2326		0,177
Y_{22}	0,024	0,955*	-0,153	0,2918		0,221
Y_{23}	0,809*	0,085	0,310	0,2829		0,215
Частка дисперсії, яку пояснює фактор, %	0,350	0,306	0,212			
Блок потенціалу міжнародної інтеграції						
Пронормовані показники-індикатори	Фактор 1	Фактор 2	Фактор 3	q_k	Q_k	Вагові коефіцієнти, w_k
Y_{24}	0,922*	0,146	-	0,54	1,41	0,383
Y_{25}	0,929*	0,112	-	0,55		0,390
Y_{26}	0,231	0,973*	-	0,32		0,227
Частка дисперсії, яку пояснює фактор, %	0,589	0,327	-			
Блок природно-екологічного потенціалу						
Пронормовані показники-індикатори	Фактор 1	Фактор 2	Фактор 3	q_k	Q_k	Вагові коефіцієнти, w_k
Y_{27}	0,970*	0,027	-	0,504	1,47 7	0,34
Y_{28}	0,311	-	-	0,241		0,16
Y_{29}	-	0,034	-	0,498		0,34
Y_{30}	-0,347	-	-	0,234		0,16
Частка дисперсії, яку пояснює фактор, %	0,519	0,304	-			

* – показники, які формують кожен із виділених факторів (кількість факторів обирались за кумулятивним відсотком), тобто мають найбільший вплив. Значення цих показників і є першою складовою розрахунку вагових коефіцієнтів, а саме $|f_k|$, другий компонент формули 4, d_k – це частка дисперсії, яку пояснює фактор, всі значення в таблиці є заокругленими.

Джерело: розраховано автором

Таблиця 2.7

Результати розрахунку агрегованих тематичних індексів та інтегрального індексу конкурентоспроможності економічного потенціалу

Регіони	I_1	Ранг	I_2	Ранг	I_3	Ранг	I_4	Ранг	I_5	Ранг	I_6	Ранг	I_7	Ранг	IEP	Ранг
Вінницька обл.	0,503	8	0,383	8	0,088	11	0,333	14	0,307	22	0,097	13	0,313	22	0,245	11
Волинська обл.	0,365	13	0,251	16	0,052	16	0,365	9	0,378	16	0,110	11	0,421	7	0,226	14
Дніпропетровська обл.	0,686	2	0,731	2	0,566	2	0,421	7	0,903	1	0,819	1	0,373	13	0,614	1
Житомирська обл.	0,314	15	0,231	18	0,103	9	0,337	12	0,486	9	0,081	15	0,364	15	0,232	13
Закарпатська обл.	0,638	4	0,109	21	0,082	14	0,211	19	0,438	12	0,200	10	0,486	3	0,244	12
Запорізька обл.	0,321	14	0,541	4	0,534	3	0,441	5	0,434	13	0,314	7	0,450	5	0,425	7
Івано-Франківська обл.	0,373	12	0,287	15	0,085	12	0,352	11	0,421	14	0,245	9	0,388	10	0,278	9
Київська обл.	0,508	7	0,708	3	0,191	7	0,680	1	0,860	2	0,472	3	0,604	1	0,528	2
Кіровоградська обл.	0,303	18	0,382	9	0,094	10	0,209	21	0,369	17	0,029	21	0,343	21	0,188	17
Львівська обл.	0,750	1	0,365	10	0,334	4	0,536	3	0,733	5	0,334	6	0,358	18	0,459	4
Миколаївська обл.	0,309	16	0,422	6	0,077	15	0,269	17	0,665	6	0,282	8	0,445	6	0,301	8
Одеська обл.	0,605	5	0,322	11	0,152	8	0,537	2	0,805	4	0,514	2	0,399	8	0,428	6
Полтавська обл.	0,578	6	0,749	1	0,310	5	0,414	8	0,470	10	0,338	5	0,386	11	0,444	5
Рівненська обл.	0,289	19	0,200	20	0,013	21	0,425	6	0,510	8	0,058	18	0,390	9	0,168	20
Сумська обл.	0,223	20	0,315	13	0,264	6	0,364	10	0,512	7	0,077	16	0,373	14	0,268	10
Тернопільська обл.	0,393	11	0,224	19	0,047	18	0,334	13	0,309	21	0,030	20	0,363	16	0,173	18
Харківська обл.	0,638	3	0,419	7	0,719	1	0,482	4	0,834	3	0,345	4	0,361	17	0,515	3
Херсонська обл.	0,138	21	0,238	17	0,049	17	0,223	18	0,337	18	0,067	17	0,466	4	0,168	19
Хмельницька обл.	0,407	10	0,316	12	0,040	19	0,332	15	0,337	19	0,043	19	0,503	2	0,199	16
Черкаська обл.	0,304	17	0,422	5	0,083	13	0,210	20	0,315	20	0,108	12	0,344	20	0,221	15
Чернівецька обл.	0,437	9	0,019	22	0,005	22	0,273	16	0,467	11	0,007	22	0,386	12	0,074	22
Чернігівська обл.	0,128	22	0,306	14	0,025	20	0,170	22	0,392	15	0,091	14	0,356	19	0,154	21

Джерело: розраховано автором

Отже, виділяються такі групи регіонів України за значенням інтегрального індексу конкурентоспроможності економічного потенціалу (*IEP*):

– *регіони з дуже високим рівнем конкурентоспроможності економічного потенціалу ($IEP \geq 0,500$)* – Дніпропетровська, Київська та Харківська області;

– *регіони з високим рівнем конкурентоспроможності економічного потенціалу вище середнього ($0,400 \leq IEP < 0,500$)* – Львівська, Полтавська, Одеська та Запорізька області;

– *регіони з середнім рівнем конкурентоспроможності економічного потенціалу ($0,250 \leq IEP < 0,400$)* – Миколаївська, Івано-Франківська та Сумська області;

– *регіони з рівнем конкурентоспроможності економічного потенціалу нижче середнього ($0,200 \leq IEP < 0,250$)* – Вінницька, Закарпатська, Житомирська, Волинська та Черкаська області;

– *регіони з низьким та дуже низьким рівнями конкурентоспроможності економічного потенціалу ($IEP < 0,200$)* – Хмельницька, Кіровоградська, Тернопільська, Херсонська, Рівненська, Чернігівська та Чернівецька області.

Проаналізувавши диференціацію регіонів за рівнем конкурентоспроможності економічного потенціалу виявлено, що більшість областей України мають рівень розвитку наявного економічного потенціалу нижче середнього і далі по низхідній. Це підкреслює той факт, що серед регіонів України наявні суттєві диспропорції у конкурентоспроможності економічного потенціалу: регіонами-ядрами економічного потенціалу країни є Дніпропетровська, Київська та Харківська області, що фокусують значну частку конкурентоспроможності економічного потенціалу країни, а регіонами глибокої периферії є Хмельницька, Кіровоградська, Тернопільська, Херсонська, Рівненська, Чернігівська та Чернівецька області, де спостерігається різка поляризація конкурентоспроможності економічного

потенціалу відносно регіонів-ядр. Так, наприклад, Дніпропетровський регіон, що має лідируючу позицію за інтегральним індексом конкурентоспроможності економічного потенціалу ($IEP=0,614$) у понад 8 разів (Київська область у понад 7 разів) переважає регіон-аутсайдер за даним показником (Чернівецька область, $IEP=0,074$). Насамперед, така нерівномірність регіонів за наявним економічним потенціалом обумовлена відмінами у рівнях розвитку регіональних економічних систем та наявними трудовими і природними ресурсами, а також рівнем урбанізованості території і сформованістю регіональних метрополій.

Однак, наведене вище групування регіонів України за значенням інтегрального індексу надає досить спрощену характеристику конкурентоспроможності економічного потенціалу та опосередковано враховує диференціацію регіонів за структурними особливостями (тематичними індексами) економічного потенціалу. Для вирішення такого «спрощеного» розуміння мозаїки регіонів за конкурентоспроможністю економічного потенціалу було проведено кластерний аналіз у програмному статистичному пакеті STATISTICA. Кластерний аналіз розраховувався на основі стандартизованих значень 7 тематичних індексів (базової інфраструктури, виробничо-фінансового потенціалу, інноваційного потенціалу, потенціалу соціодемографічного розвитку, трудового потенціалу, потенціалу міжнародної інтеграції, природно-екологічного потенціалу) конкурентоспроможності економічного потенціалу у розрізі 22 областей України (рис. 2.5).

Отримані результати проведеного кластерного аналізу допомогли ідентифікувати п'ять кластерів за особливостями конкурентоспроможності економічного потенціалу (рис. 2.6).

Кластер 1. Кластер складається лише з одного регіону – Київської області. Київська область виокремлюється серед інших областей своїм дуже високим рівнем конкурентоспроможності економічного потенціалу. Даний регіон має високоіндустріальну економічну систему, що знаходиться на

перехідній ланці до пост-індустріального економічного розвитку. Конкурентоспроможність економічного потенціалу області має ряд особливостей – конкурентні позиції вона займає за виробничо-фінансовим, трудовим і природно-екологічним потенціалами, потенціалом міжнародної інтеграції та потенціалом соціодемографічного розвитку.

Позитивний соціально-економічний вплив на конкурентоспроможність Київського регіону створює близькість до столиці (область є сусідом першого порядку для м. Києва), що останнім часом делегує деякі свої функції на прилеглу територію і, як наслідок, диверсифікує економічну систему даного регіону. У найближчому майбутньому, якщо така дифузія буде зберігатись, то це безумовно виведе Київську область на регіональну першість за рівнем конкурентоспроможності наявного економічного потенціалу.

Кластер 2. Включає в себе шість регіонів з дуже високим та високим рівнем конкурентоспроможності економічного потенціалу – Дніпропетровська, Харківська, Львівська, Полтавська, Одеська та Запорізька області (рис. 2.5), проте «розплатою» за це є досить посередній та низький природно-екологічний потенціал. Ці регіони очолюють досить потужні як міжрегіональні, так і регіональні метрополії, що позитивно впливає на соціально-економічний розвиток та якість життя населення прилеглих до них територій. Дані регіони є індустріально розвинутими, що безумовно позначається на конкурентоспроможності їх економічного потенціалу. Характерними конкурентними позиціями для більшості визначених областей є наявність розвинутої базової інфраструктури (окрім Запорізької області), високий виробничо-фінансовий потенціал (особливе місце займають Полтавська, Дніпропетровська та Запорізька області), потужний інноваційний потенціал (посереднє значення лише в Одеській області), достатньо високорозвинутий потенціал соціодемографічного розвитку, та, як наслідок, досить розвинутий трудовий потенціал (найкраща ситуація у Дніпропетровській, Харківській, Одеській та Львівській областях).

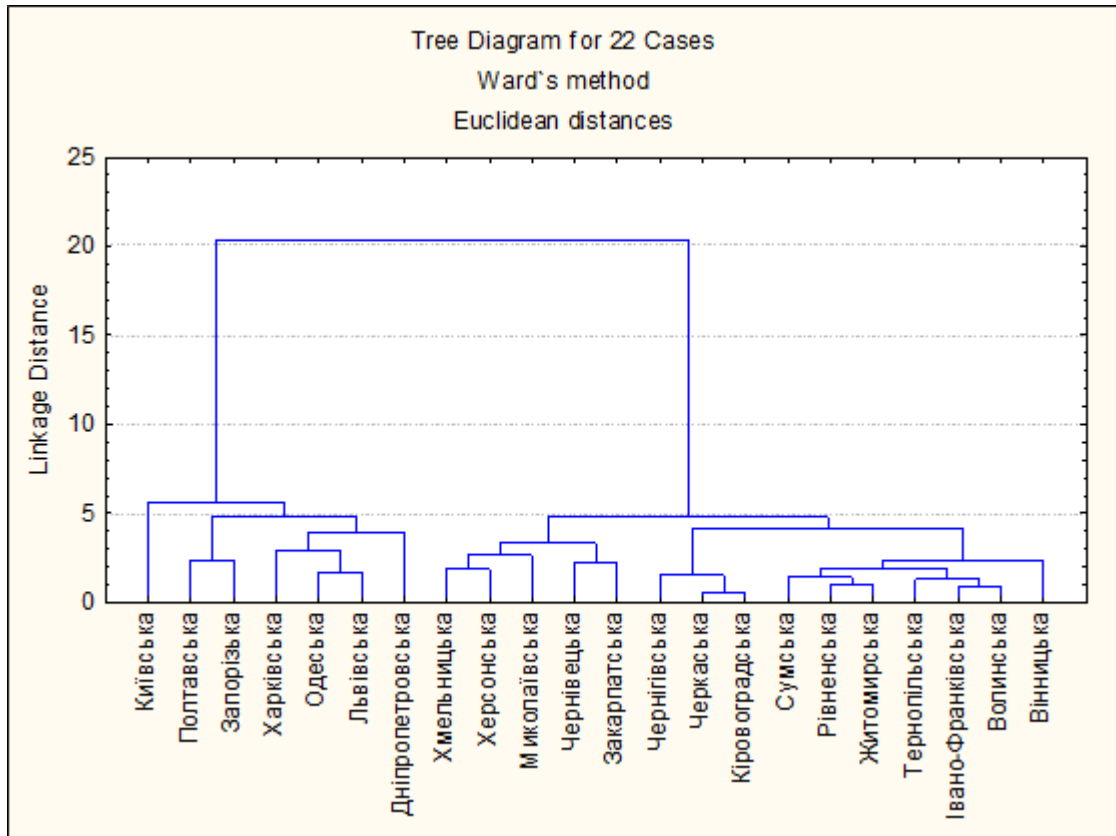

Рис. 2.5. Ієрархічна дендрограма регіонів України за структурними особливостями конкурентоспроможності економічного потенціалу

Джерело: розраховано автором

Кластер 3. Об'єднує в собі Івано-Франківську, Сумську, Вінницьку, Житомирську, Волинську, Тернопільську та Рівненську області (рис. 2.6) – це найбільший кластер, що складається з семи регіонів.

Лева частина окреслених регіонів мають середній та нижче середнього рівні розвитку конкурентоспроможності економічного потенціалу. Відмінною рисою даних областей є їх переважно аграрна та аграрно-індустріальна господарська спеціалізація, що безумовно впливає на їх наявний природно-екологічний потенціал, за яким більшість регіонів, окрім Волинської, Рівненської та Івано-Франківської областей, не має конкурентних позицій через екстенсивне та незбалансоване природокористування.

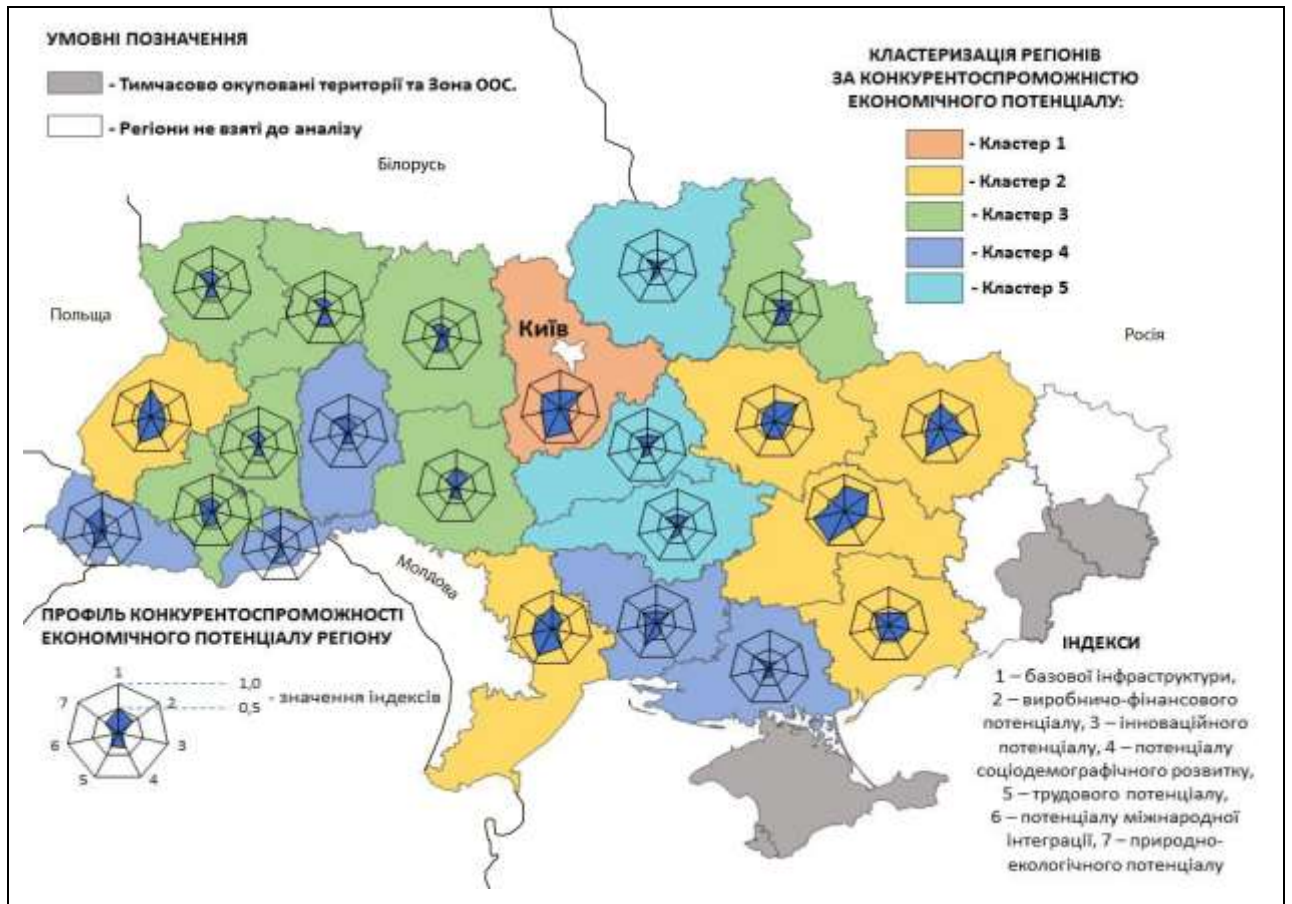

Рис. 2.6. Кластеризація регіонів України за особливостями конкурентоспроможності наявного економічного потенціалу

Джерело: розраховано автором

До ТОП-10 серед виокремлених регіонів потрапили: 1) за наявністю розвинутої базової інфраструктури та виробничо-фінансовим потенціалом – Вінницька область; 2) за інноваційним потенціалом – Сумська та Житомирська області; 3) за потенціалом соціодемографічного розвитку – Рівненська, Волинська та Сумська області; 4) за трудовим потенціалом – Сумська, Рівненська та Житомирська області; 5) за потенціалом міжнародної інтеграції помітну конкурентну позицію займає лише Івано-Франківська область.

Кластер 4. Регіони, що знаходяться в кластері позиціонуються як такі, що мають середньо- та низькоіндустріальні економічні системи –

Миколаївська, Херсонська, Хмельницька, Закарпатська та Чернівецька області (рис. 2.5). Більшість з них мають низький та дуже низький рівень конкурентоспроможності наявного економічного потенціалу (Хмельницька, Херсонська та Чернівецька області, остання з них є абсолютним аутсайдером за даним показником). Всі ці регіони, окрім, можливо, Чернівецької області за першою ознакою, об'єднує їх конкурентна позиція за природно-екологічним потенціалом, а також разюча неконкурентоспроможність за інноваційним потенціалом та потенціалом соціодемографічного розвитку. Одну із провідних конкурентних позицій займає лише Закарпатська (за наявністю розвинутої базової інфраструктури) та Миколаївська (за виробничо-фінансовим та трудовим потенціалами) області. Також, варто відмітити Чернівецький регіон, який є абсолютним аутсайдером за потенціалом міжнародної інтеграції, виробничо-фінансовим та інноваційним потенціалами, проте займає помітну конкурентну позицію за наявністю розвинутої базової інфраструктури.

Кластер 5. До складу кластеру входить всього три регіони – Черкаська, Кіровоградська та Чернігівська області (рис. 2.5). Об'єднані регіони мають нижче за середній (Черкаська область), низький та дуже низький (Кіровоградська та Чернігівська області) рівні розвитку конкурентоспроможності економічного потенціалу. Їх об'єднує переважно аграрна та аграрно-індустріальна спеціалізація, а також катастрофічно низькоконкурентні позиції: за наявністю розвинутої базової інфраструктури; за потенціалом соціодемографічного розвитку, і, як наслідок, за трудовим потенціалом; за природно-екологічним потенціалом (передостанні позиції). Однак, помітну конкурентну позицію за виробничо-фінансовим потенціалом займає лише Черкаська область (входить до складу ТОП-5 за даною ознакою).

Регіонами-ядрами економічного потенціалу країни є Дніпропетровська, Київська та Харківська області, що фокусують значну частку конкурентоспроможності економічного потенціалу країни, а регіонами

глибокої периферії є Хмельницька, Кіровоградська, Тернопільська, Херсонська, Рівненська, Чернігівська та Чернівецька області, де спостерігається різка поляризація конкурентоспроможності економічного потенціалу відносно регіонів-ядр. Так, Київський регіон, що входить до когорти регіонів-лідерів за інтегральним індексом конкурентоспроможності економічного потенціалу ($IEP=0,528$) у понад 7 разів переважає регіон-аутсайдер за даним показником (Чернівецька область, $IEP=0,074$). Це обумовлено різкими відмінами у рівні соціально-економічного розвитку та регіональною демографічною ситуацією у розрізі областей, а також рівнем урбанізованості території і сформованістю регіональних метрополій.

2.5. Ринкова кон'юнктура та інвестиційно-інноваційна діяльність

Дослідження ринкової кон'юнктури та інвестиційно-інноваційної діяльності регіону – важливий етап для розуміння рівня соціально-економічного розвитку регіону, що в подальшому передбачає прийняття відповідних управлінських рішень щодо оптимізації розвитку.

Основою для вивчення кон'юнктури Київської області слугує аналіз основних показників кон'юнктури, тобто індикаторів поточної ринкової ситуації, які в загальному впливають на умови ведення економічної діяльності у регіоні.

Індикатори ринкової кон'юнктури у розрізі регіонів України було визначено із огляду на доступну статистичну інформацію за 2015-2016 рр., що представлена у базі даних Держкомстату України (*табл. 2.8*). Вибір даного часового періоду для дослідження обумовлений доступністю офіційних показників у певних часових проміжках.

Таблиця 2.8

Набір показників-індикаторів поточного стану ринкової кон'юнктури регіону

Показники оцінювання конкурентоспроможності поточного стану ринкової кон'юнктури	
x_1	наявний дохід населення у розрахунку на одну особу у 2016 р., грн.
x_2	індекс споживчих цін (грудень до грудня попереднього року) у 2016 р., %
x_3	ВРП за 2015 рік на душу населення, грн.
x_4	обсяг реалізованої промислової продукції (товарів, послуг) у 2016 р., млн. грн.
x_5	продукція сільського господарства (у постійних цінах) у 2016 р., млн. грн.
x_6	прийняття в експлуатацію загальної площі житла у 2016 р., тис. м ²
x_7	роздрібний товарооборот підприємств (у фактичних цінах) у 2016 р., млн. грн.
x_8	торгове сальдо товарів та послуг у 2016 р., млн. дол. США
x_9	капітальні інвестиції на одну особу у 2016 р., грн.
x_{10}	частка прибуткових підприємств у регіоні у 2016 р., %
x_{11}	частка економічно активного населення у віці 15-70 років від усього населення регіону у віці 15-70 років у 2016 р., %
x_{12}	рівень безробіття населення у віці 15-70 років (за методологією МОП) у 2016 р., % до економічно активного населення віком 15-70 років
x_{13}	навантаження на одне вільне робоче місце (вакантну посаду) у 2016 р., осіб
x_{14}	середньомісячна заробітна плата у 2016 р., грн.

Серед індикаторів поточного стану ринкової кон'юнктури регіону дестимулюючий вплив здійснюють лише три показники: 1) індекс споживчих цін (грудень до грудня попереднього року) у 2016 р., % (x_2), 2) рівень безробіття населення у віці 15-70 років (за методологією МОП) у 2016 р., % до економічно активного населення віком 15-70 років (x_{12}), 3) навантаження на одне вільне робоче місце (вакантну посаду) у 2016 р., осіб (x_{13}), а всі інші показники є стимуляторами.

Після отримання результатів нормування 14 показників-індикаторів у регіональному розрізі (22 області України без врахування м. Києва, тимчасово окупованих територій та областей, де проводиться АТО) було здійснено обрахунок *інтегрального індексу розвитку ринкової кон'юнктури регіону*.

Таким чином, результати розрахунку (*IRC*) за набором визначених показників-індикаторів допомогло зрозуміти загальну картину конкурентних

позицій досліджуваних областей за рівнем розвитку поточної ринкової кон'юнктури. Проаналізувавши просторову диференціацію регіонів України за вищезгаданим інтегральним індексом (рис. 2.7) було визначено 4 групи областей за особливостями рівня поточного розвитку ринкової кон'юнктури:

Група А – регіони з гіпервисоким та високим рівнями поточного розвитку ринкової кон'юнктури ($IRC > 0,500$). Об'єднує чотири регіони, що мають лідируючі конкурентні позиції серед досліджуваних регіонів за поточним розвитком ринкової кон'юнктури: Дніпропетровська область займає 1 місце серед досліджуваних регіонів України за IRC , а Київська, Харківська та Одеська області відповідно 2, 3 та 4 місця.

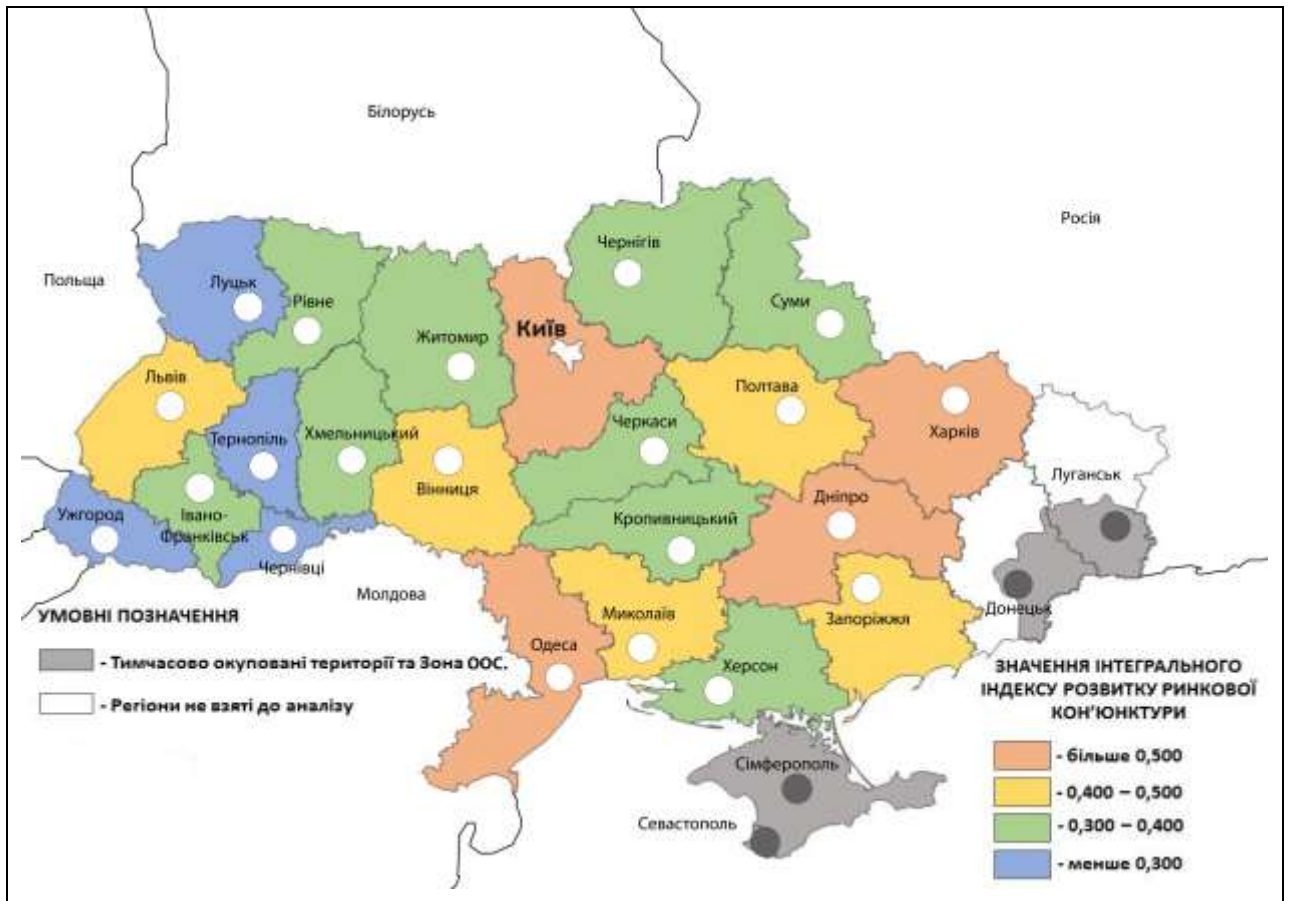

Рисунок 2.7. Диференціація регіонів України за інтегральним індексом розвитку ринкової кон'юнктури

Джерело: розраховано автором

Група В – регіони з рівнем поточного розвитку ринкової кон'юнктури вище середнього ($0,400 < IRC \leq 0,500$). Дана група включає п'ять регіонів, що мають достатньо високі конкурентні позиції за поточним розвитком ринкової кон'юнктури: 5-ту сходинку посідає Запорізька область, 6-ту, 7-му та 8-му сходинки відповідно Миколаївська, Львівська та Полтавська області, а 9-ту сходинку займає Вінницька область.

Група С – регіони з рівнем нижче середнього та з середнім рівнем поточного розвитку ринкової кон'юнктури ($0,300 \leq IRC \leq 0,400$). Включає дев'ять регіонів, які мають такі конкурентні позиції: 10-ту конкурентну позицію займає Івано-Франківська область, 11-ту, 12-ту, 13-ту, 14-ту, 15-ту, 16-ту та 17-ту конкурентні позиції займають відповідно такі області, як Черкаська, Кіровоградська, Хмельницька, Сумська, Рівненська, Чернігівська та Житомирська, а найостаннішу (18-ту) конкурентну позицію в межах даної групи має Херсонська область.

Група D – регіони з низьким рівнем поточного розвитку ринкової кон'юнктури ($IRC < 0,300$). Група складається з чотирьох регіонів, які займають аутсайдерські конкурентні позиції за інтегральним індексом розвитку ринкової кон'юнктури, а саме: Закарпатська область (19 місце за *IRC*), Волинська та Чернівецька області – відповідно 20 та 21 місця, а найгірша конкурентна позиція (22 місце) серед регіонів України належить Тернопільській області.

Київська область належить до групи регіонів з гіпервисоким та високим рівнями поточного розвитку ринкової кон'юнктури. Безумовно, область має гіпервисокий рівень, адже значення $IRC=0,697$, переважає середнє значення цього показника серед досліджуваних регіонів у більш, ніж 1,7 рази, а найменше значення у понад 2,8 рази. Саме тому, Київський регіон і займає 2-гу конкурентну позицію серед регіонів України за рівнем поточного розвитку ринкової кон'юнктури. Конкурентними перевагами регіону серед інших регіонів є достатньо високий рівень роздрібного товарообороту підприємств, ВРП (у розрахунку на душу населення) та

наявного доходу населення (у розрахунку на душу населення), а також низький рівень безробіття (у віці 15-70 років (за методологією МОП), % до економічно активного населення віком 15-70 років) та слабе навантаження на одне вільне робоче місце. Абсолютна лідируюча позиція регіону спостерігається за рівнем капітальних інвестицій (у розрахунку на одну особу) та обсягом прийняття в експлуатацію загальної площі житла. Набір саме таких конкурентних позицій обумовлений передусім територіальною близькістю регіону до Києва, що без сумніву здійснює позитивний вплив на формування та розвиток конкурентоспроможної ринкової кон'юнктури в Київській області.

Інвестиційно-інноваційна діяльність в регіонах України. Вивчення інвестиційно-інноваційної діяльності регіонів базується на дослідженні значень п'яти показників-індикаторів за 2015-2016 рр., що об'єднані в два блоки (табл. 2.9).

Таблиця 2.9

Групування показників-індикаторів інвестиційно-інноваційної діяльності за тематичними блоками

Тематичні блоки	Показники оцінювання конкурентоспроможності інвестиційно-інноваційної діяльності
<i>Інвестиційна діяльність</i>	x_1 капітальні інвестиції на одну особу у 2016 р., грн
	x_2 прямі іноземні інвестиції (акціонерний капітал) на одну особу населення станом на 31.12.2016, дол. США
<i>Інноваційна діяльність</i>	x_3 загальна кількість інноваційно активних підприємств у промисловості регіону у 2015 році, од.
	x_4 загальний обсяг реалізованої інноваційної продукції, що є новою для ринку та для підприємства у 2015 році у промисловості, тис. грн
	x_5 загальний обсяг інноваційних витрат у 2015 році у промисловості, тис. грн.

Отже, з метою якомога краще проаналізувати наведені різнорідні показники-індикатори інвестиційно-інноваційної діяльності, необхідно привести їх до співставного вигляду. Це в подальшому спростить процес проведення математичних обрахунків та допоможе при визначенні

агрегованих індексів оцінки кожного тематичного блоку (тематичні індекси). Це, в кінцевому результаті, надає можливість для розрахунку комплексного показника оцінки конкурентоспроможності інвестиційно-інноваційної діяльності – *інтегрального регіонального індексу розвитку інвестиційно-інноваційної діяльності*.

Отже, зводимо показники-індикатори до співставного вигляду (процес нормування) за допомогою методу лінійного масштабування, що враховує як стимулюючий, так і дестимулюючий вплив показника-індикатора розвитку економічного потенціалу.

Тематичні індекси розраховуються по двох тематичних блоках показників, які характеризують певні аспекти розвитку інвестиційно-інноваційної діяльності. На основі цих тематичних індексів розраховується інтегральний регіональний індекс розвитку інвестиційно-інноваційної діяльності за формулою:

$$IIA_j = (I_{1,j} + I_{2,j})/2$$

де:

IIA_j – інтегральний індекс розвитку інвестиційно-інноваційної діяльності в j -го регіону;

$I_{1,j}$ – індекс розвитку інвестиційної діяльності j -го регіону;

$I_{2,j}$ – індекс розвитку інноваційної діяльності j -го регіону.

Таким чином, розрахунок інтегрального регіонального індексу розвитку інвестиційно-інноваційної діяльності надає загальну оцінку рівня розвитку інвестиційно-інноваційної активності, а також демонструє регіональну диференціацію сучасного стану інвестиційно-інноваційної діяльності (рис. 2.8).

За характером розвитку інвестиційно-інноваційної діяльності серед досліджуваних регіонів України виділяється 4 групи областей: **Група А** – *регіони з дуже високим та високим рівнями розвитку інвестиційно-інноваційної діяльності ($IIA > 0,400$)*.

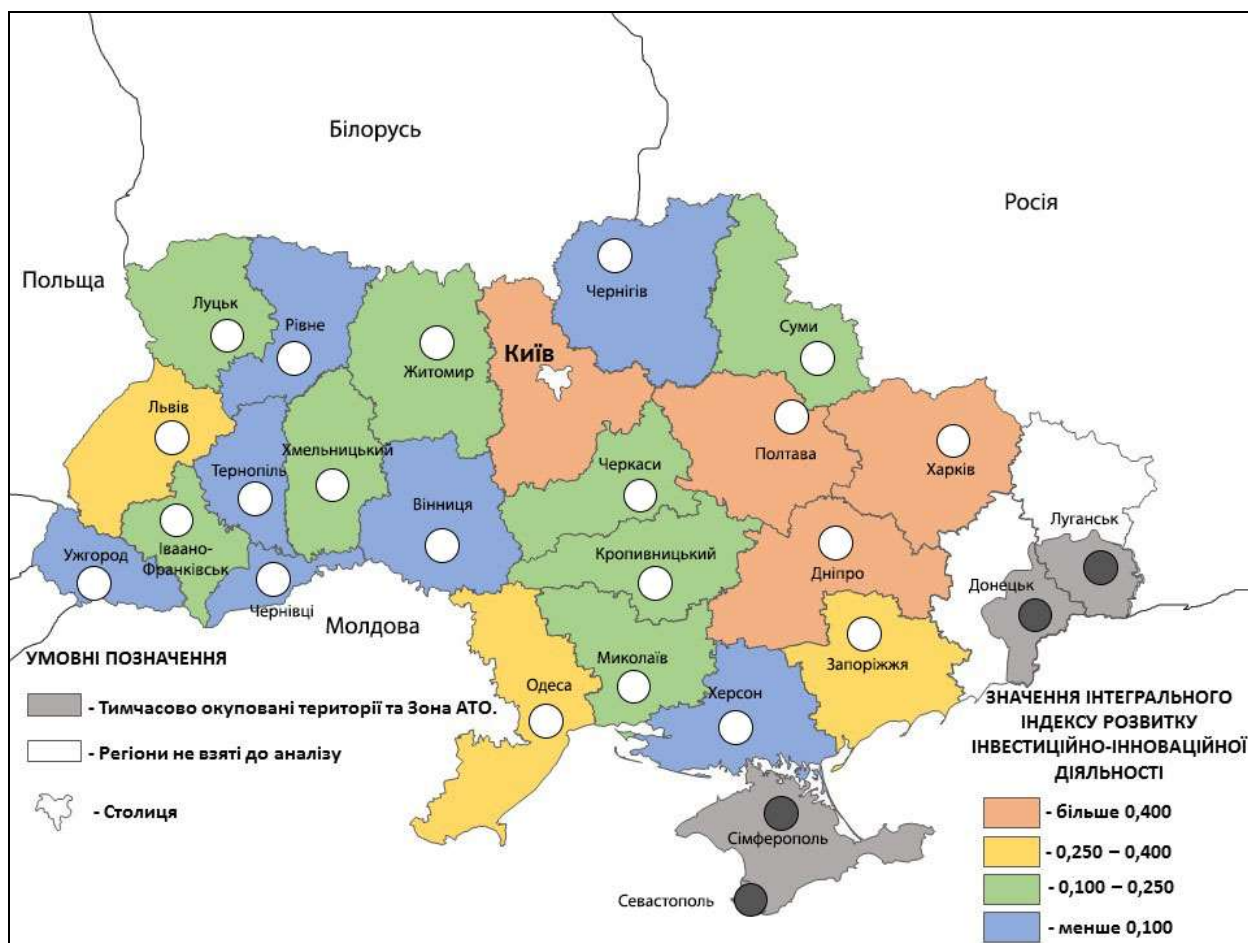

Рис. 2.8. Диференціація регіонів України за інтегральним індексом розвитку інвестиційно-інноваційної діяльності

Джерело: розраховано автором

Включає чотири області, які мають лідируючі конкурентні позиції, у спектрі міжрегіональних порівнянь, за інвестиційно-інноваційною активністю: Дніпропетровська область займає 1-шу конкурентну позицію, далі йдуть Київська, Харківська та Полтавська області. Однак, першість за індексом розвитку інвестиційної діяльності обіймає Київська область, а першість за індексом розвитку інноваційної діяльності належить Харківській області, у той час як за цими ж показниками Дніпропетровський регіон займає 2-гу конкурентну позицію. Група формує цілісний просторовий ареал високої конкурентоспроможності інвестиційно-інноваційної активності.

Група В – регіони з рівнем розвитку інвестиційно-інноваційної діяльності вище середнього ($0,250 < IIIA \leq 0,400$). Дана група об'єднує лише три області, які мають досить високі конкурентні позиції за інвестиційно-інноваційною активністю: 5-ту сходинку посідає Запорізька область, 6-ту та 7-му сходинки відповідно Львівська та Одеська області. Також, Запорізька та Львівська області посідають відповідно 3-тє та 4-тє місця за значенням індексу розвитку інноваційної діяльності, а Одеська область посідає 4-тє місце за індексом розвитку інвестиційного потенціалу.

Група С – регіони з рівнем нижче середнього та з середнім рівнем розвитку інвестиційно-інноваційної діяльності ($0,100 \leq IIIA \leq 0,250$). Складається із восьми областей, які мають такі конкурентні позиції: 8-ту конкурентну позицію займає Івано-Франківська область, далі йдуть Сумська, Миколаївська, Черкаська, Волинська, Кіровоградська, Житомирська та Хмельницька області. Ці регіони мають буферні позиції за індексом розвитку інвестиційної діяльності та індексом розвитку інноваційної діяльності.

Група D – регіони з низьким та дуже низьким рівнями розвитку інвестиційно-інноваційної діяльності ($IIIA < 0,100$). Група включає в себе сім областей, які займають аутсайдерські конкурентні позиції за інтегральним індексом розвитку інвестиційно-інноваційної діяльності, а саме: Закарпатська область (16 місце за $IIIA$), далі йдуть такі області, як Вінницька, Чернігівська, Херсонська, Тернопільська та Рівненська, а найгірша конкурентна позиція (22 місце) серед регіонів України належить Чернівецькій області. Також, найгіршу позицію Чернівецька область займає і за двома індексами (індексом розвитку інвестиційної діяльності та індексом розвитку інноваційної діяльності), а передостаннє місце: 1) за значенням I_1 займає Тернопільська область; 2) за значенням I_2 займає Рівненська область.

Київський регіон відноситься до групи регіонів з дуже високим та високим рівнями розвитку інвестиційно-інноваційної діяльності. Звісно ж, Київська область має дуже високий рівень, адже значення $IIIA=0,537$, переважає середнє значення цього показника серед досліджуваних регіонів у

більш, ніж 2,5 рази, а найменше значення у понад 85 разів. Київський регіон займає 2-гу конкурентну позицію серед регіонів України за рівнем розвитку інвестиційно-інноваційної активності. Конкурентними перевагами регіону серед інших регіонів є високий рівень капітальних інвестицій (у розрахунку на одну особу) та прямих іноземних інвестицій (у розрахунку на одну особу) – відповідно перше та друге місце, і як результат – абсолютне лідерство за індексом розвитку інвестиційної діяльності. Інвестиційна привабливість регіону беззаперечно обумовлена територіальною близькістю регіону до столиці, яка справляє позитивний соціально-економічний ефект на прилеглу територію. Проте, інноваційна діяльність регіону має рівень розвитку вище середнього, адже регіон посідає сьому конкурентну позицію за індексом розвитку інноваційної діяльності, що зумовлено недостатньою кількістю інноваційно активних підприємств у промисловості, адже саме вони можуть вивести регіон на конкурентоспроможну позицію за рівнем розвитку інноваційної активності.

Дослідивши вплив чинника ринкової кон'юнктури за допомогою обрахунку інтегрального індексу розвитку ринкової кон'юнктури, що відображає загальний поточний стан ринкової кон'юнктури у областях України, та вплив чинника інвестиційно-інноваційної діяльності з використанням результатів обчислення інтегрального індексу розвитку інвестиційно-інноваційної діяльності, що репрезентує рівень інвестиційно-інноваційної активності у розрізі регіонів (рис. 2.9), можна зробити такі висновки:

1. Регіонами лідерами (ТОП-3 найкращих конкурентних позицій серед регіонів України) як за інтегральним індексом розвитку ринкової кон'юнктури (Дніпропетровська, Київська та Одеська області), так і за інтегральним індексом розвитку інвестиційно-інноваційної діяльності (Дніпропетровська, Київська та Харківська області) є індустріально розвинуті регіони, що мають потужний рівень соціально-економічного розвитку.

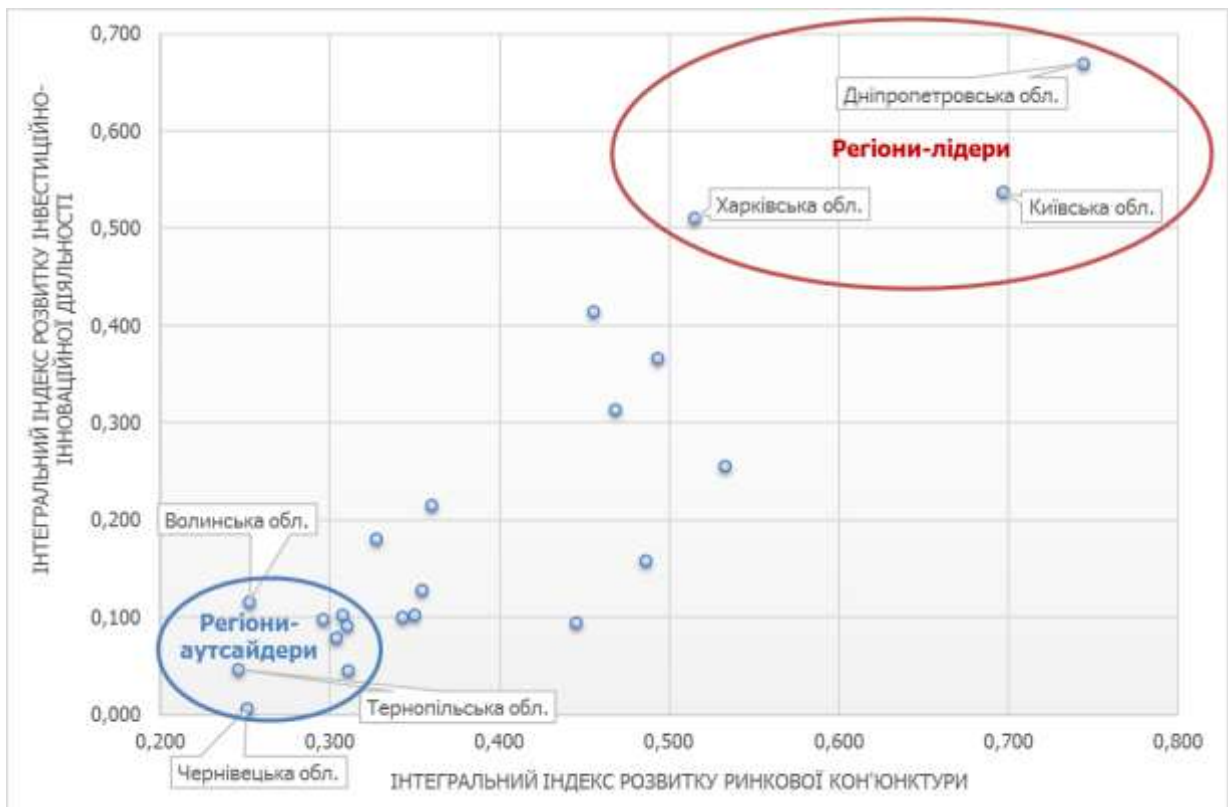

Рис. 2.9. Конкурентні позиції регіонів України за інтегральним індексом розвитку ринкової кон'юнктури та інтегральним індексом розвитку інвестиційно-інноваційної діяльності

Джерело: розраховано автором

2. Регіонами-аутсайдерами (ТОП-3 найгірших конкурентних позицій серед регіонів України) як за інтегральним індексом розвитку ринкової кон'юнктури (Волинська, Чернівецька та Тернопільська області), так і за інтегральним індексом розвитку інвестиційно-інноваційної діяльності (Тернопільська, Рівненська та Чернівецька області) є області Західної частини України, що пов'язано з їх значно нижчим рівнем соціально-економічного розвитку та аграрним типом економіки.

3. Київська область має гіпервисокий рівень поточного розвитку ринкової кон'юнктури та дуже високий рівень розвитку інвестиційно-інноваційної діяльності. Саме тому, Київський регіон і займає 2-гу

конкурентну позицію серед регіонів України, по-перше, за рівнем поточного розвитку ринкової кон'юнктури та, подруге, за рівнем розвитку інвестиційно-інноваційної активності. Конкурентними перевагами регіону серед інших регіонів є достатньо високий рівень роздрібного товарообороту підприємств, ВРП (у розрахунку на душу населення) та наявного доходу населення (у розрахунку на душу населення), а також низький рівень безробіття (у віці 15-70 років (за методологією МОП), % до економічно активного населення віком 15-70 років), слабке навантаження на одне вільне робоче місце (вакантну посаду) та прямі іноземні інвестиції (у розрахунку на одну особу). Абсолютна лідируюча позиція регіону спостерігається за рівнем капітальних інвестицій (у розрахунку на одну особу).

Інвестиції відіграють ключову роль у процесах економічного зростання і супроводжують інновації. Завдяки інвестиціям (як зовнішнім, так і внутрішнім) можливий розвиток господарюючих суб'єктів на всіх ієрархічних рівнях та, відповідно, зростання національного прибутку. Отриманий приріст національного прибутку частково знову накопичується, призводить до подальшого збільшення виробництва – процес повторюється безперервно, а інвестиції, що таким чином утворюються за рахунок національного прибутку, в результаті його розподілу, самі обумовлюють його ріст, розширене відтворення. Причому, чим ефективнішим є інвестування, тим більшим буде зростання національного прибутку, абсолютних розмірів накопичення, які можуть бути знову вкладеними у виробництво. Саме такою схемою можна репрезентувати позитивний ефект інвестицій у інноваційну економічну регіональну систему.

Інноваційна модель розвитку передбачає систему пріоритетів, стратегій, механізмів та інструментів, які безпосередньо спрямовані на формування інноваційного типу розширеного відтворення економіки країни, регіону, адміністративної одиниці.

Інвесторові належить управлінський контроль над підприємствами, і вони виступають у формі акціонерного капіталу і коротко- та

довготермінових міжфірмових позик [49; с.23]. Держкомстат України зараховує до прямих іноземних інвестицій ті, що дають інвестору право на участь в управлінні підприємством і мають обсяг не менше ніж 10 % у власному капіталі підприємства, враховуючи внески до статутних фондів спільних підприємств [30].

Інноваційний механізм соціально-економічного розвитку являє собою систему заходів, спрямованих на всебічний розвиток людського потенціалу, підтримку науково-технічної діяльності, організацію інформаційного менеджменту, модернізацію промисловості та орієнтацію її потужностей на нововведення, формування у суспільстві інноваційних потреб споживчого характеру [55]. Використання інвестицій у виробничій сфері необхідно, в першу чергу, здійснювати у вигляді концентрації обмежених інвестиційних ресурсів на реалізацію першочергових, пріоритетних життєво-важливих програм загальнодержавного і регіонального значення. Крім того, необхідно здійснити залучення інвестиційних ресурсів для створення високотехнологічних і конкурентоздатних виробництв для майбутнього прогресу, досягнення вітчизняною промисловістю високо-технологічного рівня.

У процесі відновлення та зростання економіки регіону активізація інвестиційної діяльності та значне нарощування обсягів інвестицій стають все більш вагомими. Збільшення притоку інвестицій є пріоритетним напрямом діяльності обласної державної адміністрації, поєднання інтересів інвестора з інтересами Київської області може стати основою для плідного взаємовигідного співробітництва. З метою залучення іноземних інвестицій та сприяння розвитку вже створених підприємств запроваджено практику тісної співпраці місцевих органів виконавчої влади з об'єднаннями підприємців та окремими керівниками суб'єктів господарської діяльності.

Інвестиційний потенціал Київської області на сучасному етапі формують ряд провідних промислових підприємств, що мають важливе значення для держави. Зокрема, Трипільська ТЕС, Укргідроенерго (м.

Вишгород), найбільший в Європі ПАТ «Київський картонно-паперовий комбінат» (м. Обухів), ПП «Кока-Кола Бевереджис Україна» (Броварський район), відомий далеко за межами України товаровиробник шин – ПАТ «Росава» (м. Біла Церква), автобусів – ЗАТ «Бориспільський автозавод», скловиробів – ВАТ «Гостомельський склозавод» і ряд інших провідних підприємств Київської області. Обсяг реалізованої промислової продукції у 2017 році становить понад 35 млрд. гривень. В той же час, Київська область має високо розвинуте сільськогосподарське виробництво. За обсягами основних видів сільськогосподарських культур область займає одне з провідних місць серед інших регіонів України. Господарською діяльністю в Київській області займаються 2213 сільськогосподарських підприємства. Як відомо, кліматичні умови сприяють вирощуванню в Київській області переважної більшості сільськогосподарських культур Європи, зокрема зернових (пшениці, ячменю, кукурудзи, гречки, проса), цукрових буряків, льону, картоплі, овочів, плодів, ягід, кормових культур, утриманню ВРХ молочного та м'ясного виду, свиней, птиці, розвитку вівчарства.

Відповідно, найбільшими агропромисловими підприємствами Київської області є:

- ТОВ СП «Нібулон» (Переяслав-Хмельницький, Тетіївський райони);
- ЗАТ «Комплекс Агромарс» (Вишгородський район);
- ФГ «Кегичівське» (Васильківський район);
- ВАТ «Яготинський маслозавод» (Яготинський район);
- ТОВ «Баришівська зернова компанія» (Баришівський район);
- ДП НДВАК «Пуща-Водиця» (Києво-Святошинський район);
- ТОВ «Нива Переяславщини» (Переяслав-Хмельницький район);
- ТОВ «Українська молочна компанія» (Згурівський район);
- ВАТ «Переяславський ЄКХП» (Переяслав-Хмельницький район);
- ПАТ «Миронівський хлібопродукт» (Миронівський район);
- ЗАТ «Крафт Фудз Україна» (Вишгородський район);

- ТОВ «Білоцерківський молочний комбінат «Біла Лінія» (Білоцерківський р-н);

- Оптовий ринок сільськогосподарської продукції «Столичний» (Києво-Святошинський район).

Київська область займає 5 місце (після м. Київ, Дніпропетровської, Харківської, Донецької областей) серед областей та міст України за обсягом залучення прямих іноземних інвестицій пересічно за 2010 – 2016 рр. Обсяг інвестицій у розрахунку на одну особу становив 1117,8 дол. США. До десятки основних країн-інвесторів, на які припало понад 90% загального обсягу прямих іноземних інвестицій входять: Кіпр, Нідерланди, Велика Британія, Німеччина, Польща, Австрія, Сполучені Штати Америки [6, 143].

Обсяг інноваційної продукції, експортованої за межі України у 2016 році становив 224 млн.грн., з нього 60% реалізовано в країни СНД. Майже 92% експортованої інноваційної продукції припадало на підприємства по виробництву гумових і пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції.

Загальний обсяг прямих іноземних інвестицій, залучених у розвиток області у 2016 р. складає 1948,3 млн. дол. США, що на 6,2% більше, ніж на початок 2014 року (з розрахунку на одну особу становить 1135 дол. США).

Обсяг експорту товарів і послуг Київської області становив 1973,7 млн. дол. США, що на 16,9% збільшився, у порівнянні з 2014 роком, імпорту – 4743,8 млн. дол. США, що на 12,5% збільшився. Зовнішньоторговельні операції проводились із партнерами 156 країн світу. Найбільші експортні поставки здійснювалися до Російської Федерації, Казахстану, Індії, Німеччини, Білорусії, Іспанії, Італії, Туреччини, Єгипту. Найбільші імпортні поставки здійснювалися з Російської Федерації, Німеччини, Угорщини, Білорусі, Польщі, Китаю, Франції, Нідерландів, Італії, Великої Британії, США, Туреччини та Бельгії. Найбільша частка загальнообласного експорту товарів припадає на Яготинський, Миронівський райони та місто Бориспіль.

Найбільші імпорتنі надходження здійснювалися у Києво-Святошинський, Вишгородський, Бориспільський, Броварський райони та місто Бориспіль.

Висновки до розділу 2

1. Столична область має потужний ендогенний потенціал розвитку: природно-ресурсний, демографічний, виробничий, працересурсний та інноваційний. Проте, вигідне геополітичне розташування (характеризується як макро-положення) регіону в світі та Європі визначає його вагому роль не лише в системі господарської діяльності, соціального, інноваційного розвитку, а й у забезпеченні національної безпеки держави, посиленні її участі у європейських та субрегіональних геополітичних процесах. Потенціал місцеположення регіону має вкрай важливе значення в контексті столичності і характеризується рисами як ендо- так і екзогенного походження. Відтак, на сучасному стані помітно зростає екзогенна складова політико-економічної перспективи розвитку регіону що сприяє посиленню конкурентоспроможності.

2. За ПРП у Київському регіоні виділяється на п'ять груп адміністративних одиниць: найвищим ПРП характеризуються Білоцерківський, Бориспільський, Києво-Святошинський та Переяслав-Хмельницький адміністративний райони; високим ПРП – Васильківський, Вишгородський, Броварський, Богуславський, Бородянський, Обухівський, Сквирський та м. Київ; середнім ПРП - Макарівський, Миронівський, Рокитнянський, Фастівський, Яготинський райони; нижчим за середній ПРП у Баришівському, Кагарлицькому та Іваницькому районі; низький ПРП – Володарський, Згурівський, Ставищенський, Таращанський, Тетіївський та Поліський райони. У Київській області станом на 01.01.2018 р. сформовано ряд ОТГ. Лише Великодимирська селищна ОТГ має ПРП достатній для прискореного розвитку.

3. Типізація регіонів України за рівнем конкурентоспроможності їх людського капіталу, а також умови та фактори за яких конкурентоспроможність формується. Місто Київ за значенням розрахованого інтегрального індексу конкурентоспроможності людського капіталу переважає Київську область більш, ніж 3 рази, що надає Київському регіону статусу «внутрішньої периферії», що визначає пріоритетність завдання соціальної політики Київської області спрямованої на її підвищення.

4. Встановлена під час дослідження диференціація регіонів України за інтегральним індексом конкурентоспроможності економічного потенціалу демонструє, що більшість областей України мають рівень розвитку наявного економічного потенціалу нижче середнього і далі по низхідній. Також, серед регіонів України наявні суттєві диспропорції у конкурентоспроможності економічного потенціалу. Київський регіон має високоіндустріальну економіку, що знаходиться на перехідній ланці до постіндустріального економічного розвитку. Конкурентоспроможність економічного потенціалу області має ряд особливостей – конкурентні позиції вона займає за виробничо-фінансовим, трудовим і природно-екологічним потенціалами, потенціалом міжнародної інтеграції та потенціалом соціодемографічного розвитку. Позитивний соціально-економічний вплив на конкурентоспроможність Київського регіону створює близькість до столиці (область є сусідом першого порядку для м. Києва), що останнім часом делегує деякі свої функції на прилеглу територію і, як наслідок, диверсифікує економіку даного регіону. У найближчому майбутньому, якщо такі хвилі ієрархічної дифузії будуть зберігатись, то це, виведе Київську область на регіональну першість за рівнем конкурентоспроможності наявного економічного потенціалу. Однак, наразі, необхідно терміново покращити позиції Київського регіону у таких сферах, як наявність розвинутої базової інфраструктури та інноваційний потенціал.

5. Для формування інвестиційного іміджу Київської області та активізації цього напрямку діяльності передбачено вирішення питань інформаційно-рекламного, організаційного та фінансового забезпечення. Однією з важливих складових процесу залучення інвестицій є створення сприятливого інвестиційного іміджу Київської області в засобах масової інформації. Співпраця із засобами масової інформації, інформаційними агентствами сформує позитивний образ області, її економічний потенціал і перспективи. При цьому головну роль у формуванні іміджу відкритої області відіграє інформація про інвестиційну привабливість Київської області, перелік інвестиційних пропозицій обласних підприємств та організацій, обласного бюджету у мережі Інтернет.

РОЗДІЛ 3

СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ НАПРЯМІВ З ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ТЕРИТОРІЙ КИЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

3.1. Перетворення низових адміністративних одиниць Київської області та їх роль у конкурентоспроможності регіону

Для усвідомлення стану конкурентоспроможності Київської області доцільно здійснити оцінку розвитку основних її адміністративних складових та виявити внутрішні відмінності у забезпечені конкурентоспроможності. У попередніх розділах ми акцентували на ролі столиці у розвитку регіону та її впливі на прилеглу територію, формуванню розвинутого передмістя та конкурентоспроможності області загалом. Детальніше охарактеризуємо розвиток основних низових адміністративних одиниць області: адміністративні райони, об'єднані територіальні громади, міста обласного підпорядкування.

Документи у системі планування розвитку регіону та його адміністративних складових значну увагу надають розвитку територій, диспропорціям територіального розвитку, розвитку сільської місцевості. На нашу думку, з-поміж інших своєю якістю вирізняється Стратегія розвитку Київської області на період до 2020 року [143]. Хоча рівень реалізації назвати задовільним не можливо, аналіз стратегії дозволяє охарактеризувати основні проблеми розвитку регіон (у тому числі просторового), магістральні напрями передбаченого розвитку, визначені експертним середовищем, практиками ОМС із посиланням на взаємодію з громадянським суспільством.

У стратегії Київська область представлена як унікальний регіон спрямований на лідерство з найбільш розвинутих регіонів країни, обумовлений використанням взаємодії зі столицею. Наголошення на

унікальній ролі регіону у етно- та націогенезі українців, примноження та збереження культурної спадщини, з орієнтованістю на новий технологічний уклад, на європейські цінності та забезпечення гідних умов життєдіяльності населення різних вікових груп. Так, у формулюванні бачення розвитку області, зокрема сказано наступне: «Київщина – це край, де поєднані стародавня культура та модерні технології, де серед перлин природи стоять рукотворні пам'ятки, де старість і молодість разом дивляться у майбутнє, де розвинута економіка прокладає шлях України до Європи...» [143].

Загалом, аналітична та прогнозна база підготовки Стратегії є ґрунтовною та дозволила розробникам серед усієї множини середовища формування засад і напрямів розвитку обґрунтовано виділити магістральні напрями розвитку здатні через механізми мультиплікації досягати успіху в окремих видах діяльності людини. З точки зору аналізу конкурентоспроможності регіону із суспільно-географічних позицій найбільш важливими є ряд позицій щодо визначення операційних завдань та трьох стратегічних цілей: 1. Стійке економічне зростання на основі інноваційного розвитку багатогалузевої економіки. 2. Висока якість життя людини. 3. Збереження та розвиток територій.

Насамперед, щодо досягнення першої цілі, це [143, с. 40]:

- розбудова нової системи логістики у регіоні, реалізація концепції нової індустріалізації, у тому числі шляхом зміни її територіальної організації – формування індустріальних та технологічних парків; підвищення ролі науки та формування науково-виробничих центрів для «інтелектуалізації» економіки Київської області із широким залучення наукового потенціалу столиці (за завданнями першої операційної цілі – створення нових та модернізація існуючих галузей економіки);

- сприяння індустріальної переоснащеності та розвитку малих міст регіону (за завданнями другої операційної цілі – зростання конкурентоспроможності економіки периферійних районів);

- створення ринкової інфраструктури для підтримки підприємництва (за завданнями третьої операційної цілі – створення умов для пріоритетного розвитку малого та середнього підприємництва);

- розвиток інфраструктури туризму у регіоні (за завданнями останньої операційної цілі – розвиток туристичного потенціалу).

Щодо другої стратегічної цілі, це [143, с. 40] зокрема:

- облаштування та модернізація рекреаційних та курортних зон (за завданнями першої операційної цілі – збереження навколишнього природного середовища);

- просторова доступність адміністративних послуг (за завданнями другої операційної цілі – підготовка населення до життя та діяльності в умовах економіки, що змінюється);

- розбудова модерної мережі із забезпечення надання якісних послуг медицини, позашкільної освіти, фізкультури і спорту, соціального захисту населення (за завданнями третьої операційної цілі – забезпечення здорового способу життя людини);

- забезпечення ринкової конкуренції, шляхом розбудови відповідної територіальної ринкової інфраструктури, сфері надання житлово-комунальних послуг населенню (за завданнями четвертої операційної цілі – забезпечення населення якісними житлово-комунальними послугами);

- розвиток мережі закладів культури (за завданнями останньої операційної цілі – розвиток культурного і духовного середовища, забезпечення патріотичного виховання населення) [143, с.40].

Щодо останньої стратегічної цілі, яка за формулюванням спрямована на забезпечення територіального розвитку, це:

- винесення на територію Київської області промислових підприємств, які не витримують конкуренцію із більш ефективними функціями території в столиці та розбудова логістичних комплексів в інтересах розвитку бізнесу у столиці, підтримка формування виробничих та споживчих кооперативів, комбінатів, насамперед, сільському господарстві як альтернативи

домінування агрохолдингів у агробізнесі області (за завданнями першої операційної цілі – підвищення рівня зайнятості сільського населення);

- забезпечення партисипації у плануванні та реалізації базових проектів пов'язаних із трансформацією простору, розвиток соціальної інфраструктури села, селища та малого міста в регіоні, технічне переоснащення та перетворення парадигми планування території (за завданнями другої операційної цілі – комплексний розвиток територій в інтересах територіальних громад);

- раціоналізація використання земельного фонду області, розвиток фермерства та транскордонного співробітництва (за завданнями другої операційної цілі – відродження економіки територій північної Київщини, що постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи) [143].

На нашу думку важливою є фіксація у документі найбільш гострих проблем розвитку регіону, які мають суспільно-географічний характер. Насамперед, це диференціація розвитку ядра, прилеглої до нього та периферійної території. Акцентується на необхідності руху до вирівнювання рівня розвитку за траєкторіями: ядро-приміська зона-периферія; центр-північ; центр-південь; столиця-велике місто-середнє місто-мале місто-селище-сільська місцевість.

У цих надскладних питаннях [переломлюються у практику планування та забезпечення розвитку регіону гостро дискусійні теоретичні та прикладні розробки вчених суспільних географів 1990-х – 2010-х рр. [59, 82, 119, 120, 122, 146].

Особливо цінними вони можуть бути для реалізації адміністративної реформи, децентралізації влади, розвитку ОМС, зміни парадигми планування розвитку в Київській області, тощо. На нашу думку, задіяння величезного наукового потенціалу столиці України для реалізації, надголовне завдання формування механізмів ефективної економічно-організаційної моделі розвитку регіону на кшталт реалізованих країнами далекосхідного регіону. За випереджувальні темпи розвитку економіки ці країни називають

«Азійськими тиграми». У перспективі, саме у Київській області варто сформувати глобальний центр високих технологій, венчурного капіталу, інновацій та соціальних медіа на кшталт «Кремнієвої долини» США. Наведемо, окремі очікувані результати досягнення наведених оперативних цілей стратегії, які можуть бути досягненні за рахунок використання наявних наукових напрацювань сучасною українською суспільною географією та замовлення практиками фундаментальних і прикладних наукових досліджень, розробок у головному центрі розвитку суспільної географії в Україні (м. Київ), насамперед, в Інституті географії НАН України та Київському університеті.

Загалом у Стратегії виділено 64 очікувані результати від досягнення її операційних цілей. Безпосередньо до суспільно-географічного поля інтересів, тих які потребують застосування її підходів та інструментарію дослідження, насамперед, належать 20 [143, с. 49 - 80]:

- розвиток економічного потенціалу південних і північних районів області за рахунок реалізації нових інвестиційних проектів;
- підвищення рівня доходів населення периферійних районів;
- створення умов для самозайнятості населення периферійних районів;
- покращення інфраструктурного забезпечення периферійних районів;
- розширення та удосконалення мережі об'єктів інфраструктури підтримки малого і середнього підприємництва;
- зростання кількості об'єктів соціальної та ринкової інфраструктури у сфері туризму;
- розбудова мережі туристичних інформаційних центрів для забезпечення якісної та достовірної інформації;
- поява нових комплексних туристичних продуктів, розвиток інфраструктури та сфери послуг навколо історико-культурних та природних об'єктів та пам'яток;
- формування сучасної інфраструктури в галузі культури;

- приведення матеріально-технічної бази закладів культури до сучасних потреб;
- зростання рівня зайнятості в периферійних районах;
- підвищення якості трудових ресурсів сільських територій;
- покращення кадрового забезпечення органів публічної влади сільських територій;
- зростання економічного потенціалу периферійних районів;
- створення нових робочих місць у сільських територіях та периферійних районах;
- зростання чисельності самозайнятого населення сільських територій;
- покращення інфраструктурного забезпечення периферійних районів;
- активне залучення громадськості до вирішення питань місцевого значення через громадські слухання та консультації органів влади з громадськістю;
- забезпечення соціально-економічної та радіаційно-екологічної реабілітації радіоактивно забруднених територій;
- екологічне оздоровлення територій, забруднених радіоактивними викидами внаслідок аварії на ЧАЕС, шляхом заліснення.

Необхідно зазначити на кількох найбільш важливих аспектах аналізу визначених очікуваних результатах та Стратегії загалом. Практично всі вони у тій чи іншій мірі пов'язані із вирішенням завдань, до якого можуть і повинні бути долучені фахівці суспільної географії. Стратегія свідчить, що регіональними елітами усвідомлена як одна з найважливіших, проблема необхідності взаємоузгодження розвитку столиці та Київської області. Ця проблема усвідомлена через фіксацію, з одного боку, випереджувального розвитку районів області прилеглих до столиці, з іншого, формування у приміській зоні м. Києва специфічних, насамперед інфраструктурних, екологічних, поселенських проблем. На нашу думку, в подальшому все більшого усвідомлення практиками регіонального та місцевого розвитку має бути проблематика не лише впливу столиці на прилеглу територію, але й

зростаючої та економічно міцніючої приміської зони на розвиток столиці. Зрештою, це означає що у фокусі уваги має бути взаємодія столиці та прилеглої території та пошук оптимального шляху їх взаємовигідного розвитку. Серед усієї множини завдань на шляху до вирішення такого масштабного проекту, найбільш актуальним нині є розробка концепції, механізму та заходів з її реалізації щодо адміністративно-територіальної реформи в Україні. З кінця 2014 р. в Україні вона започаткована через створенням умов з метою добровільного об'єднання територіальних громад (ОТГ). На початок 2018 р. сформованого більше 900 ОТГ. Адміністративно-територіальна реформа реалізується як складова децентралізації влади в Україні. ОТГ, як елемент ОМС з виборною владою (голова та депутати міської, селищної чи сільської ради) має перейняти більшість адміністративних функцій наявних низових адміністративних районів (структура формується за призначенням Президента України), які будуть ліквідованими в процесі реформи. Вже на цьому надскладному етапі реформи проблема взаємодії столиці та прилеглої території, яка ніяк законодавчо не регулюється (в українському законодавстві досі не сформульовано поняття приміської зони), виявилась серйозною перепорою формування ОТГ в приміській зоні столиці. За три роки жодної ОТГ в цій зоні не з'явилося, градус протиріч та непорозуміння довкола питання їх формування надмірна. Стурбованість виникла не лише у потенційних центрах майбутніх ОТГ та поселень, які мають доєднатись до них. Гострота питання призвела до залучення до процесу і м. Києва.

У 2017 р. адміністрація столиці ініціювала пропозицію заключити меморандум про співробітництво (підставою для такої пропозиції є Закон України «Про співробітництво територіальних громад») та зробила відповідне звернення до усіх голів міст, СМТ, сільських рад приміської зони. Це лист з ініціативою заключити договори. Загалом, це досить недолуга спроба заявити про добру волю ОМС приміської зони щодо врегулювання взаємодії у розвитку із столицею, яка майже на підсвідомому рівні

сприймається як загроза самостійності у прийнятті рішень, антагоніст розвитку регіону. За своєю суттю, це наслідок неврегульованого законодавством України положення про розвиток агломерацій і, насамперед, столичної. Ілюстративним для цього є складне протиріччя взаємовідносин, наприклад, столиці та смт Коцюбинське. Населення селища, процес планування територіального розвитку столиці, здорова логіка стали заручниками владних амбіцій очільників громади Коцюбинського.

У експертному середовищі розв'язання низки проблем взаємодії столиці, з одного боку, та приміської території й інших територій Київської області дискутується у досить широкому діапазоні. Найбільш конструктивними, на нашу думку, є ті, які бачать вирішення проблем у контексті реалізації та продовження реформи АТУ в Україні. Зокрема, ініціатива адміністрації міста Києва щодо меморандуму про співробітництво із територіальними громадами приміської зони опиралась на дослідження результатів, які були реалізовані неурядовою організацією (НУО) «Інститут громадянського суспільства» із залученням провідних експертів в рамках реалізації проекту «Підтримка реформи місцевого самоврядування в Україні», що впроваджується за підтримки Європейського Союзу. Його результати відображено в аналітичній записці «Агломерації: міжнародний досвід, тенденції, висновки для України» [146]. Записка, зокрема, містить досить ґрунтовний аналіз щодо формування меж, складу, певних аспектів розвитку та планування території Київської агломерації. У своїх головних трактуваннях щодо агломерації записка базується на баченні столичних планувальників команди М.М. Дьоміна, яке було сформульоване у 1970-х роках з метою підготовки Схеми планування Київської області. Вона трактується дещо розмито як територія що прилягає до столиці на відстані до 40 км.

Із суспільних географів найбільше уваги на розвиток Київської агломерації як значимої системи регіону звернули Я.Б. Олійник, М.Д. Пістун,

Г.П. Підгрушний, С.І. Іщук, К.В. Мезенцев, О.В. Гладкий [110, 119, 60, 82, 120].

Як вже було зазначено, шанс для налагодження дієвої системи взаємоузгодженого розвитку столиці та прилеглої безпосередньо до неї приміської зони, її регіону може бути реалізований у контексті розвитку реформи АТУ в Україні. Так, після завершення етапу добровільного об'єднання територіальних громад, що передбачено до 2020 р., проголошено наступний етап формування префектур (інша попередня назва район) – нових утворень на зміну нинішніх низових адміністративних районів, які передбачається ліквідувати.

На сьогодні озвучено кілька пропозицій із врегулювання проблем розвитку Київської агломерації [35]. Перша - розширення меж території столиці. Одним з небагатьох прикладів реалізації цього підходу для великого міста в Україні є розширення меж міста Вінниця. На нашу думку, цей підхід у випадку із українською столицею не відповідає європейській практиці і не вирішує увесь комплекс проблем розвитку агломерації та взаємодії столиці у прилеглому просторі. По-перше, площа м. Києва доволі значна у порівнянні із європейськими столицями. Розширення її меж відразу загострить проблему децентралізації влади вже в межах самої столиці, де і тепер адміністративний поділ є складним і заполітизованим. Не втратить актуальності і завдання налагодження ефективного діалогу та взаєморозвитку вже із новим довколишнім простором.

Другий підхід має досягнути взаєморозуміння та взаємної підтримки шляхом підписання меморандуму та розробки спільних правил гри для столиці й усіх територіальних громад приміської зони. Як ми вже зазначили, це мало ймовірний з точки зору практичної реалізації проект. З одного боку, столиця має ряд традиційно давніх суперечливих стосунків із рядом наближених територіальних громад (Київ-Вишневе, Київ-Коцюбинське та ін); окремі приміські громади перебувають у конфліктній взаємодії (Боярка-Тарасівка, Хотів-Чабани, Плюти-Козин, Біла Церква-Фурсівська ОТГ,

Бориспіль-Гора та багато ін.). Багато з них пов'язані із взаємними територіальними та майновими претензіями.

З другого боку, крайня різноманітність територіальних громад, відома у стратегії розвитку та функціонування, унеможлиблює формування моделі за якої столиця діє натиском, а не підтримкою і виступить арбітром для взаємоузгодженого розвитку усієї множини міських, селищних та сільських громад передмістя.

На нашу думку, на увагу заслуговує підхід за якого Пристолична префектура (Пристоличний район) із сильною контролюючою функцією законності прийняття рішень ОМС в приміській зоні Києва може стати достатньо впливовим та адекватним партнером для формування спільної стратегії та повістки дня розвитку у системі столиця-передмістя-регіон. Взявши на себе представницьку функцію вона здатна послідовно та впевнено виробляти та відстоювати перед столицею інтереси приміської зони. Слушною є ідея у новій редакції закону «Про Столицю» виписати поняття про приміську зону, визначити її адміністративні межі та функції. На нашу думку, масштабні проекти розвитку столиці та території її приміської зони повинні обов'язково проходити процедуру взаємопогодження префектами. Така модель дозволить досягнути взаємоузгодженості у розвитку цих територіальних громад за умов збереження демократичних традицій розвитку місцевого самоврядування в Україні.

Зрештою, в реалізації реформи АТУ на сучасному етапі найважливішим є питання трансформації не лише внутрірегіональної ланки адміністративної системи, але й регіональної. Також підтримуємо позицію М.Д. Пістуна у необхідності зважитись на наступний важливий крок реформи АТУ України – формування нових регіонів на місті сформованих у 30-ті – 40-ві рр. ХХ ст. під задачі індустріалізації та радянської колонізації території України [122].

Для аналізу сприйняття конкурентоспроможності Київського регіону у експертному середовищі нами проведене експертне опитування науковців

(географів, економістів, держслужбовців) 9 осіб, практиків державного управління та фахівців місцевого самоуправління (9 осіб). При проведенні даного опитування ми не ставили за мету визначити істинні показники чи одержати уніфіковані дані щодо конкурентоспроможності Київського регіону та у Київському регіоні. Основна мета даного опитування – дослідити як експерти визначають конкурентоспроможність території, які ознаки (положення) її досягнення вони вбачають, з якими індикаторами асоціюють, які відмінності щодо конкурентоспроможності склались в країні та регіоні. При цьому ми аналізували результати опитування респондентів не лише горизонтально (підрахунок суми та відсотку відповідей на те, чи інше запитання), а і вертикально (залежність відповідей респондентів на ті чи інші запитання, відносно відповідей на інші питання).

Питання анкети респондента №1 передбачало обирання експертом з наведеного переліку 5 положень із 13-ти, які респондент найбільше асоціює із досягненням конкурентоспроможності, а саме: «Оберіть з наведеного переліку 5 положень, які на Ваш погляд найбільше впливають або можуть впливати на конкурентоспроможність Київського регіону та його основних адміністративних складових». Перелік даних положень представлений в анкеті респондента (додаток Є). В результаті найчастішими відповідями експертів стали відповіді «Ефективність планувальної діяльності та рівень її ефективність реалізації планувальної діяльності», «Розвиток господарства та виробничої інфраструктури» та «Розвиток адміністративно-управлінської системи, ОМС та їх кадрове забезпечення». Ці варіанти одержали найвищу частоту відповідей у експертів (по 15 із 18 можливих). Значну частоту відповідей одержали також варіанти «Місцеположення та базові географічні чинники» (10 з 18), «Рівень та структура зайнятості населення» (9 з 18 можливих), «Рівень залучення інвестицій та розвиток ринкової інфраструктури» (7 з 14 можливих). Отже, робимо висновок, що головними факторами, з якими експерти асоціюють досягнення конкурентоспроможності території є господарська база для розвитку у

поєднанні з забезпеченістю управлінськими кадрами та ефективною системою планування розвитку. Натомість, такі положення, як стан довкілля (0 відповідей), розвиток культури (всього двоє з 18 експертів зауважили даний фактор), розвиток сфери відпочинку (2 із 18) не сприймаються експертами як фактор чи особливість досягнення конкурентоспроможності.

У контексті аналізу процесу формування нових одиниць адміністрування в Київській області ми з'ясували думку експертів щодо оптимальних параметрів спроможної ОТГ. На їх думку, найбільш доцільне утворення ОТГ довкола міст із розвиненою соціальною інфраструктурою. Площа ОТГ має бути у межах 200 – 300 км² (65% відповідей), кількість населення від 15 тис. осіб (72% відповідей) із бюджетом на найближчу перспективу та загальним фондом бюджету громади понад 100 млн. грн (43% відповідей). Отже, експертне бачення спроможної ОТГ вказує на те, що лише 5 із 12 сформованих в регіоні громад мають обґрунтовані перспективи для успішного конкурування в Київській області. Це питання корелюється із четвертим. Нажаль, жодна з ОТГ не визначалась респондентами, як територія, яка досягла високого рівня конкурентоспроможності у регіоні.

Наступні два питання стосувались оцінки конкурентоспроможності регіонів України та адмін одиниць Київської області. З поміж регіонів з найвищим рівнем конкурентоспроможності більшістю респондентів названі м. Київ (18 з 18), Харківська, Київська (по 15 з 18) та Дніпропетровська (10 з 18) області. Найменш конкурентоспроможними експерти визначили Херсонську (16 з 18), Чернігівську (15 з 18), Сумську і Кіровоградську (по 12 з 18) області. Можна відміти, що, здебільшого, до уваги експертами взяті соціально-економічні показники розвитку регіонів, їх індустріальний розвиток, меншою мірою - екологічна ситуація та збереження природи, ПРП. Вважаємо, що експертна думка з даного питання підкреслює доцільність обрання нами для дослідження Столичного регіону як національного лідера щодо конкурентоспроможності за усією множиною ознак, які традиційно враховуються при такому аналізі.

Показовою є думка опитаних щодо рейтингу за ознакою конкурентоспроможності адміністративних одиниць Столичного регіону. Безальтернативним лідером знову визначено м. Київ (18 з 18), дуже високий відрив від інших і пристоличних у Києво-Святошинського району (16 з 18), Ірпінського регіону (15 з 18) та м. Бровари (13 з 18). Значний рівень конкурентоспроможності, на думку експертів, мають також м. Біла Церква, м. Бориспіль, Броварський, Бориспільський, Вишгородський та Обухівський райони.

Найнижчий рейтинг отримали – Пісківська (13 з 18), Студениківська, Медвинська (11 з 18) та Фурсівська (9 з 18) ОТГ, що, на нашу думку, відображає дискредитацію ідей оптимізації АТУ України шляхом реалізації реформи децентралізації через слабе регулювання процесу державою та формування заздалегідь малоспроможних громад, зокрема у Столичному регіоні. Низький рівень конкурентоспроможності експерти зазначили також для Калитянської ОТГ, Поліського, Іванківського районів.

Наступні питання покликані розкрити уявлення в експертному середовищі щодо значення та стану планувальної діяльності з метою досягнення високого рівня конкурентоспроможності. На питання № 5 потрібно було дати стверджувальну або заперечну відповідь щодо необхідності та першочерговості планувальної діяльності. Це питання важливо було поставити перед експертами у контексті здійсненого нами аналізу Стратегії розвитку Київської області на період до 2020 року та поживлення планувальної діяльності в регіоні, ув'язаної із формуванням ОТГ та їх інституціоналізацією в регіоні. Переважна більшість респондентів відзначала високу роль планування для формування конкурентоспроможності регіону (71%) та відзначила, відповідаючи на питання № 6, як високий рівень розроблення Стратегії розвитку Київської області на період до 2020 року так і не достатній, з ознаками надмірної уніфікації у більшості ОМС регіону.

Наступне питання анкетування стосувалося сприйняття експертами конкурентоспроможності і звучало так: «Розставте у порядку значимості (від 1 до 10, де 1 – зовсім не має значення для визначення конкурентоспроможності, 10 – має найбільше значення для визначення конкурентоспроможності) параметри конкурентоспроможності території». Експертам слід було надати вагу кожному з факторів (показників), які на їх погляд, найбільше впливають чи визначають рівень конкурентоспроможності. Найбільша сума балів експертів відзначається у відповідях «ВВП на душу населення» та «Обсяг залучених інвестицій» (відповідно 109 та 100 балів із 140 можливих). Можна простежити певну схожість із відповідями на запитання №1, де економічні параметри також стали головними у сприйнятті конкурентоспроможності. Найнижчу загрозу для рівня конкурентоспроможності, знову ж такі, експерти асоціюють із станом довкілля, соціальним розвитком – станом освіти, охорони здоров'я тощо Така схожість результатів сприйняття по відповідях на 1-е та 7-е питання може підштовхнути до думки, що експерти вбачають конкурентоспроможність території переважно лише у вимірі економічних (макроекономічних) показників та параметрів. Проте, результати відповідей на наступне запитання (яке звучало: «Які напрями діяльності у першу чергу ведуть до підвищення конкурентоспроможності адміністративних одиниць у Київському регіоні?») дещо спростовують дане твердження: (93%) респондентів вважають підвищення кваліфікації кадрів системи управління (87% опитаних) у ОМС, розвиток науки (42) та освіти (67%) запорукою підвищення конкурентоспроможності у Столичному регіоні. У наступному питанні («Назвіть сфери діяльності найбільш привабливі для інвестування») перелік найбільш важливих чинників конкурентоспроможності крім згаданих що розширюються на інфраструктуру, ринок, логістику, розвиток транспортної мережі, цифрової економіки.

Відповідь на питання № 10 «Які з перелічених положень (оберіть 3-4 найважливіші варіанти), на ваш погляд, ведуть до підвищення рівня

конкурентоспроможності адміністративних одиниць у Київському регіоні» зазначила, що на думку експертів у Київському регіоні конкурентоспроможність найближчою перспективою може зрости у зв'язку із більшим диференціюванням видів господарської діяльності; формуванням планувальних документів на основі відкритої та доступної бази вихідних даних; формуванням ефективної системи підготовки управлінських кадрів. На нашу думку, відповіді експертів на це одне з ключових питань дозволяє стверджувати, що на шляху до підвищення конкурентоспроможності адмінотодиноць у складі Київського регіону (а отже і його в цілому) лежать переважно організаційні заходи, ефективне забезпечення яких може призвести до випереджувального розвитку регіону та суттєвого підвищення його конкурентоспроможності.

Зрештою, останнє запитання мало на меті з'ясувати точку зору експертів щодо найбільш строкатих, внутрішньо відмінних за рівнем конкурентоспроможності регіонів України. Ними були названі Київський (18 з 18), Одеський (15 з 18) та Львівський регіон (11 з 18), що з одного боку, свідчить про важливість дослідження конкурентоспроможності саме цих регіонів, з іншого, про необхідність подальшого розвитку реформи АТУ в Україні.

3.2. Внутрішньо-регіональні відміни конкурентоспроможності території Київської області

Конкурентоспроможність внутрішньорегіональних територій Київщини – конкурентоспроможність регіону в цілому, адже завдяки економічному, екологічному та соціально-демографічному потенціалам даних територіальних одиниць і формується загальний рівень конкурентоспроможності Київської області. Дослідження сучасного рівня конкурентоспроможності адміністративних районів Київської області має на

меті виявити райони-фокуси, що безумовно є носіями регіональної конкурентоспроможності та осередками соціально-економічного розвитку, та опосередковані райони, що своїм депресивним характером розвитку дестимулюють конкурентоспроможність регіону.

Вивчення внутрішньорегіональних відмін конкурентоспроможності територій Київського регіону неможливе без оцінки як окремих аспектів конкурентоспроможності, так і розрахунку на їх основі узагальненого показника – інтегрального індексу конкурентоспроможності. Останній, надає комплексний вимір конкурентоспроможності та вказує на міжрайонні диспропорції у його значенні.

Одним з найважливіших етапів даного дослідження є визначення показників-індикаторів конкурентоспроможності у розрізі адмінрайонів Київської області. Так, дослідивши бази даних Держкомстату було створено тематичні блоки конкурентоспроможності з відповідними наборами показників за 2016-2017 роки (*табл. 1*). Деякі з цих показників-індикаторів є розрахунковими, а при їх розрахунку враховувалася різноманітні показники, наприклад, середньорічна чисельність наявного населення в районі (x_{15} та x_{20}) тощо.

Необхідно наголосити, що інформація у спектрі вибраних показників-індикаторів повністю наявна лише у 24 з 25 адмін. районів, тому Поліський район не приймав участі в даному дослідженні. Також, деякі показники наводилися у розрізі районів разом з містами (x_{15} та x_{16}), проте це не завадило отримати досить об'єктивну картину районної диференціації конкурентоспроможності.

Для якомога якіснішого аналізу індикаторів конкурентоспроможності необхідно наведені різноманітні показники привести до співставного вигляду, що спрощує процес проведення статистичних обрахунків та допоможе при виведення агрегованих показників оцінки по кожному тематичному блоку (тематичні індекси), а в кінцевому результаті надає можливість для

Таблиця 3.1.

Групування показників-індикаторів за аспектами (тематичними блоками)
конкурентоспроможності у розрізі адміністративних районах

Тематичні блоки конкурентоспроможності	Показники-індикатори оцінювання конкурентоспроможності	
<i>Економічна конкурентоспроможність</i>	x_1	кількість малих підприємств на 10 тис. осіб наявного населення у 2016 р., од.
	x_2	обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) малих підприємств у розрахунку на одне мале підприємство району у 2016 р., млн. грн.
	x_3	роздрібний товарооборот підприємств на одну особу у 2016 р., грн.
	x_4	обсяг експорту товарів у 2016 році, млн. дол. США
	x_5	вантажоборот автомобільного транспорту у 2016 році, тис.ткм
	x_6	капітальні інвестиції на одну особу у 2016 р., грн.
	x_7	прийняття в експлуатацію житла на 1000 осіб у 2016 р., м ² загальної площі
	x_8	продукція сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах у 2016 р., млн.грн.
	x_9	обсяг реалізованої промислової продукції (товарів, послуг) без ПДВ та акцизу у січні-грудні 2016 р., тис. грн.
	x_{10}	частка підприємств району, які одержали прибуток у 2016 році, %
<i>Соціально-демографічна конкурентоспроможність</i>	x_{11}	чисельність наявного населення на 01.01.2017 р., осіб
	x_{12}	демографічне навантаження особами молодше і старше працездатного віку (0-14 років та 65 років і старше) на 1000 осіб працездатного віку (15-64 роки) станом на 01.01.2017 р., осіб
	x_{13}	природне скорочення населення на 1000 наявного населення у 2016 р., осіб
	x_{14}	міграційний приріст (скорочення) на 10 тис. наявного населення у 2016 р., осіб
	x_{15}	кількість зареєстрованих безробітних (район разом з містом) у розрахунку на 1000 осіб на кінець 2016 р., осіб
	x_{16}	навантаження на одне вільне робоче місце (вакансію) на кінець 2016 р. (район разом з містом), осіб
	x_{17}	середньомісячна заробітна плата штатних працівників у 2016 р., грн.
	x_{18}	кількість місць у клубних закладах на 100 осіб населення у 2016 році, місць
	x_{19}	бібліотечний фонд на 1000 осіб населення у 2016 р., прим.
	x_{20}	кількість учнів у ЗНЗ на початок 2016/2017 навчального року у розрахунку на 1000 осіб наявного населення у 2016 р., осіб
	x_{21}	частка загальної площі житлових приміщень ветхого та аварійного житлового фонду від всього житлового фонду у 2016 р., %
<i>Екологічна конкурентоспроможність</i>	x_{22}	викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних джерел забруднення у 2016 р., т.
	x_{23}	утворення відходів I-IV класів небезпеки у 2016 р., т.
	x_{24}	поточні витрати на охорону навколишнього природного середовища у 2016 р., тис. грн.

розрахунку комплексного показника оцінки конкурентоспроможності – *інтегрального індексу конкурентоспроможності району*. Основною перевагою даного інтегрального індексу є багатоаспектна репрезентативність конкурентної позиції адміністративного району, а недоліком – методологічні проблеми з агрегуванням показників-індикаторів до тематичних індексів та об'єднанням останніх у зведений показник (інтегральний індекс). З метою інституціональної об'єктивності у ході дослідження було використано елементи методики, яка наведена у Наказі №114 Державного Комітету Статистики України від 15.04.2003 року «Про затвердження Методики розрахунку інтегральних регіональних індексів економічного розвитку», що допомогло при врахуванні ваги кожного пронормованого показника-індикатора під час агрегування у тематичні індекси, які в подальшому також зазнали розрахунку своїх вагових коефіцієнтів. Кожен з них відображає тематичний індекс по силі впливу на конкурентоспроможність досліджуваних районів Київської області.

Отже, зводимо показники-індикатори до співставного вигляду (процес нормування) за допомогою методу лінійного масштабування. Цей метод полягає у перетворенні значень показника у оціночну масштабну (масштаб залежить від розмаху вибірки) шкалу від 0 до 1, при чому даний метод враховує як стимулюючий, так і дестимулюючий вплив показника-індикатора конкурентоспроможності.

Серед індикаторів конкурентоспроможності адміністративних районів Київського регіону (*табл. 3.1*) дестимулюючий вплив здійснюють лише сім показників: 1) демографічне навантаження особами молодше і старше працездатного віку (0-14 років та 65 років і старше) на 1000 осіб працездатного віку (15-64 роки) станом на 01.01.2017 р., осіб (x_{12}), 2) природне скорочення населення на 1000 наявного населення у 2016 р., осіб (x_{13}), 3) кількість зареєстрованих безробітних (район разом з містом) у розрахунку на 1000 осіб на кінець 2016 р., осіб (x_{15}), 4) навантаження на одне вільне робоче місце (вакансію) на кінець 2016 р. (район разом з містом), осіб

(x_{16}), 5) частка загальної площі житлових приміщень застарілого та аварійного житлового фонду від всього житлового фонду у 2016 р., % (x_{21}), б) викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних джерел забруднення у 2016 р., т. (x_{22}), 7) утворення відходів I-IV класів небезпеки у 2016 р., т. (x_{23}), а всі інші показники є стимуляторами.

Перевагою методу обрахунку інтегрального індексу із ваговими коефіцієнтами є більша глибина диференціації інтегрального індексу конкурентоспроможності, ніж результат диференціації із застосуванням середнього арифметичного (табл. 3.2).

Провівши розрахунок узагальнюючого індексу на основі агрегованих індексів (табл. 3.4) було виявлено три когорти районів Київської області (без Поліського району) за рівнем інтегрального індексу конкурентоспроможності (IK):

1) *райони з дуже високим та високим рівнями конкурентоспроможності ($IK \geq 0,516$)* – Києво-Святошинський, Вишгородський, Бориспільський та Броварський райони;

2) *райони з вищим за середнє та середнім рівнями конкурентоспроможності ($0,416 \leq IK < 0,516$)* – Миронівський, Бородянський, Іванківський, Васильківський, Переяслав-Хмельницький, Макарівський, Кагарлицький, Білоцерківський, Яготинський, Фастівський та Рокитнянський райони;

3) *райони з нижче середнього та низьким рівнями конкурентоспроможності ($IK < 0,416$)* – Тетіївський, Згурівський, Сквирський, Баришівський, Ставищенський, Таращанський, Володарський, Богуславський та Обухівський райони.

Таким чином, бачимо (табл. 3.4), що райони-лідери за інтегральним індексом конкурентоспроможності є районами, які входять до складу приміської зони міста Києва.

Таблиця 3.2.

Результати розрахунку вагових коефіцієнтів показників-індикаторів тематичних блоків конкурентоспроможності

Блок 1. Економічна конкурентоспроможність						
<i>Пронормовані показники-індикатори</i>	<i>Фактор 1</i>	<i>Фактор 2</i>	<i>Фактор 3</i>	<i>q_k</i>		<i>Вагові коефіцієнти, w_k</i>
<i>Y₁</i>	0,927*	0,106	0,209	0,375	2,543	0,1475
<i>Y₂</i>	0,130	0,561*	-0,210	0,132		0,0519
<i>Y₃</i>	0,922*	0,114	-0,137	0,373		0,1467
<i>Y₄</i>	0,282	0,884*	-0,090	0,209		0,0822
<i>Y₅</i>	0,722*	0,332	-0,198	0,292		0,1148
<i>Y₆</i>	0,334	0,872*	0,152	0,206		0,0810
<i>Y₇</i>	0,969*	0,071	-0,0004	0,392		0,1541
<i>Y₈</i>	0,004	0,017	0,951*	0,108		0,0425
<i>Y₉</i>	0,698*	0,573	0,087	0,283		0,1113
<i>Y₁₀</i>	-0,428*	0,191	0,219	0,173		0,0680
<i>Частка дисперсії, яку пояснює фактор, %</i>	0,405	0,236	0,114			
Блок 2. Соціально-демографічна конкурентоспроможність						
<i>Пронормовані показники-індикатори</i>	<i>Фактор 1</i>	<i>Фактор 2</i>	<i>Фактор 3</i>			<i>Вагові коефіцієнти, w_k</i>
<i>Y₁₁</i>	0,763*	0,581	0,061	0,353	3,301	0,11
<i>Y₁₂</i>	0,638*	0,186	0,190	0,295		0,09
<i>Y₁₃</i>	0,779*	0,368	-0,210	0,360		0,11
<i>Y₁₄</i>	0,074	0,954*	0,055	0,140		0,04
<i>Y₁₅</i>	0,737*	-0,374	0,317	0,340		0,10
<i>Y₁₆</i>	0,268	0,048	0,825*	0,097		0,03
<i>Y₁₇</i>	0,593*	-0,137	0,010	0,274		0,08
<i>Y₁₈</i>	-0,940*	-0,010	-0,077	0,434		0,13
<i>Y₁₉</i>	-0,843*	0,090	-0,147	0,389		0,12
<i>Y₂₀</i>	0,758*	-0,145	-0,261	0,350		0,11
<i>Y₂₁</i>	0,583*	0,101	0,580	0,269		0,08
<i>Частка дисперсії, яку пояснює фактор, %</i>	0,462	0,147	0,118			
Блок 3. Екологічна конкурентоспроможність						
<i>Пронормовані показники-індикатори</i>	<i>Фактор 1</i>	<i>Фактор 2</i>	<i>Фактор 3</i>			<i>Вагові коефіцієнти, w_k</i>
<i>Y₂₂</i>	0,983*	-0,088	–	0,642	1,613	0,398
<i>Y₂₃</i>	0,986*	-0,055	–	0,644		0,399
<i>Y₂₄</i>	-0,142	0,990*	–	0,327		0,203
<i>Частка дисперсії, яку пояснює фактор, %</i>	0,653	0,330	–			

* – показники, які мають найбільший вплив.

Таблиця 3.3

Результати розрахунку вагових коефіцієнтів тематичних індексів конкурентоспроможності

<i>Тематичні індекси конкурентоспроможності</i>					
<i>Пронормовані показники-індикатори</i>	<i>Фактор 1</i>	<i>Фактор 2</i>	<i>Q_k</i>	<i>Q_k</i>	<i>Вагові коефіцієнти, w_k</i>
<i>Y₂₂</i>	0,900*	-0,027	0,485	1,300	0,373
<i>Y₂₃</i>	0,894*	-0,087	0,482		0,371
<i>Y₂₄</i>	-0,083	0,996*	0,333		0,256
<i>Частка дисперсії, яку пояснює фактор, %</i>	0,539	0,334			

* – показники, що мають найбільший вплив.

Таблиця 3.4.

Результати розрахунку агрегованих тематичних індексів та інтегрального індексу конкурентоспроможності

Адміністративні райони	I₁	Ранг	I₂	Ранг	I₃	Ранг	I₄	Ранг
Баришівський	0,075	22	0,490	9	0,766	19	0,406	19
Білоцерківський	0,203	9	0,420	18	0,779	17	0,431	12
Богуславський	0,065	23	0,409	20	0,799	8	0,381	23
Бориспільський	0,337	4	0,556	5	0,766	20	0,528	3
Бородянський	0,079	21	0,533	7	0,905	2	0,459	6
Броварський	0,265	5	0,573	3	0,802	5	0,517	4
Васильківський	0,206	8	0,486	12	0,773	18	0,455	8
Вишгородський	0,372	3	0,590	2	0,779	16	0,557	2
Володарський	0,091	20	0,408	21	0,796	13	0,389	22
Згурівський	0,191	10	0,377	23	0,795	14	0,415	17
Іванківський	0,050	24	0,497	8	0,999	1	0,458	7
Кагарлицький	0,157	13	0,466	14	0,806	3	0,438	11
К.-Святошинський	0,806	1	0,716	1	0,802	4	0,771	1
Макарівський	0,141	15	0,561	4	0,724	23	0,446	10
Миронівський	0,416	2	0,446	15	0,747	21	0,512	5
Обухівський	0,226	7	0,551	6	0,077	24	0,308	24
П.-Хмельницький	0,175	11	0,488	10	0,798	9	0,451	9
Рокитнянський	0,142	14	0,433	17	0,801	7	0,419	15
Сквирський	0,120	16	0,437	16	0,792	15	0,409	18
Ставищенський	0,167	12	0,416	19	0,732	22	0,404	20
Таращанський	0,116	17	0,394	22	0,798	10	0,393	21
Тетіївський	0,099	18	0,471	13	0,796	12	0,415	16
Фастівський	0,096	19	0,488	11	0,798	11	0,421	14
Яготинський	0,239	6	0,354	24	0,802	6	0,426	13

Така наближеність до столиці безумовно створює позитивний вплив на суспільний розвиток районів та створює додатковий імпульс розвитку конкурентоспроможності в порівнянні з іншими територіями Київської області. Райони-аутсайтери за інтегральним індексом конкурентоспроможності – це переважно віддалені від метрополісу райони, лівова частка яких мають низький економічний, соціально-демографічний та екологічний потенціал, що негативно позначається на їх конкурентних позиціях в області.

Також, існує суттєвий розрив у значенні інтегрального індексу конкурентоспроможності між найкращим районом і його наступником та найгіршим районом і його попередником: Києво-Святошинський район ($IK=0,771$) має значення у близько 1,4 рази більше, ніж у Вишгородському районі ($IK=0,557$), а інтегральний індекс Обухівського району ($IK=0,308$) менший, ніж у Богуславського ($IK=0,381$) на приблизно 19 відсоткових пунктів.

Однак, наведений вище поділ адміністративних районів на когорти є дуже генералізованим, що спрощує реальну диференціацію досліджуваних районів Київського регіону за рівнем конкурентоспроможності. З метою вирішення такого спрощеного уявлення було проаналізовано ще й диференціацію районів за трьома агрегованими індексами (табл. 3.4), що допомогло виявити дев'ять груп адміністративних районів за центр-периферійною ознакою їх конкурентоспроможності, а також було досліджено центр-периферійне положення кожного з досліджуваних адміністративних районів відносно Києва (табл. 3. 5) за досить умовним порядком сусідства (в даній статті Білоцерківський район вважається районом 2-го порядку, хоча може й претендувати на місце району 3-го порядку відносно столиці). Результатом даних процедур стало виділення трьох типів районів Київського регіону за їх конкурентоспроможністю, просторовими особливостями та територіальними закономірностями віддаленості від метрополісу.

Тип 1 або «Пристоличні райони», в який входять 4 райони, що мають безпосередню близькість до столиці (є районами-сусідами 1-го порядку) і дуже високий та високий інтегральний індекс конкурентоспроможності ($IK \geq 0,516$). Даний тип є неоднорідним і включає в себе два підтипи (кластери) – це:

– **сформовані райони-ядра конкурентоспроможності (підтип 1.1.)**, до якого належать Києво-Святошинський та Броварський райони. Дані адміністративні райони мають одні із провідних конкурентних позицій за екологічною, економічною та соціально-демографічною конкурентоспроможністю (табл. 3. 5), що безумовно вказує на їх гармонійний соціально-економічний розвиток та збалансоване природокористування;

– **сформовані райони-ядра конкурентоспроможності (підтип 1.2.)**. Складається з Вишгородського та Бориспільського районів, що займають високі конкурентні позиції за економічною та соціально-демографічною сферами (рис. 3.1, 3.2), проте мають досить низькі позиції за екологічною конкурентоспроможністю, що вказує на незавершеність розвитку конкурентоспроможності.

Тип 2 або «Напівпериферійні райони» об'єднує 11 адміністративних районів Київської області, переважна більшість з них є трохи віддаленими від Києва (райони-сусіди 2-го порядку становлять 63,6%, а всі інші – це райони-сусіди 3-го порядку). Значення інтегрального індексу конкурентоспроможності у виділених районах є середнім та вищим за середнє ($0,416 \leq IK < 0,516$). Напівпериферійні райони є дуже гетерогенним утворенням, адже в межах Типу 2 виокремлюється чотири підтипи:

– **напівпериферійні райони з вираженою екологічною конкурентоспроможністю (підтип 2.1.)**. Включає райони, що мають лідируючі конкурентні позиції (ТОП-3) за екологічним аспектом конкурентоспроможності – Бородянський та Кагарлицький райони. У визначеному підтипі існує неоднорідність просторових утворень, адже Іванківський та Бородянський райони утворюють ареал екологічної

Таблиця 3.5.

Співвідношення між топологічною та кластеризаційною центр-периферійною системою Київського регіону

<i>Порядок сусідства відносно Києва</i>	<i>Райони-сусіди 1-го порядку</i>	<i>Райони-сусіди 2-го порядку</i>	<i>Райони-сусіди 3-го порядку</i>	<i>Райони-сусіди 4-го порядку</i>
<i>Групи районів</i>				
<i>Сформовані райони-ядра</i>	Броварський, Києво-Святошинський			
<i>Райони-ядра, що формуються</i>	Бориспільський, Вишгородський			
<i>Напівпериферійні райони з вираженою екологічною конкурентоспроможністю</i>		Бородянський, Кагарлицький		
<i>Напівпериферійні райони з вираженою економічною конкурентоспроможністю</i>			Миронівський	
<i>Напівпериферійні райони з вираженою соціально-демографічною конкурентоспроможністю</i>		Макарівський		
<i>Напівпериферійні райони з деякими ознаками конкурентоспроможності</i>		Білоцерківський, Васильківський, Переяслав-Хмельницький	Рокитнянський, Фастівський, Яготинський	
<i>Периферійні райони з деякими ознаками конкурентоспроможності</i>	Обухівський	Іванківський,		
<i>Периферійні райони з помірно вираженою конкурентоспроможністю</i>		Баришівський	Згурівський, Таращанський	Богуславський
<i>Райони «глибокої» периферії</i>			Володарський, Сквирський, Ставищенський	Тетіївський

конкурентоспроможності Київської області, а фрагментарним є Кагарлицький район.

– *напівпериферійні райони з вираженою економічною конкурентоспроможністю (підтип 2.2.)*. Складається лише з одного адміністративного району – Миронівського. Район займає 2-гу сходинку за індексом економічної конкурентоспроможності, що характеризується надзвичайно потужним економічним потенціалом (1 місце за такими показниками, як «обсяг експорту товарів у 2016 році, млн. дол. США» та

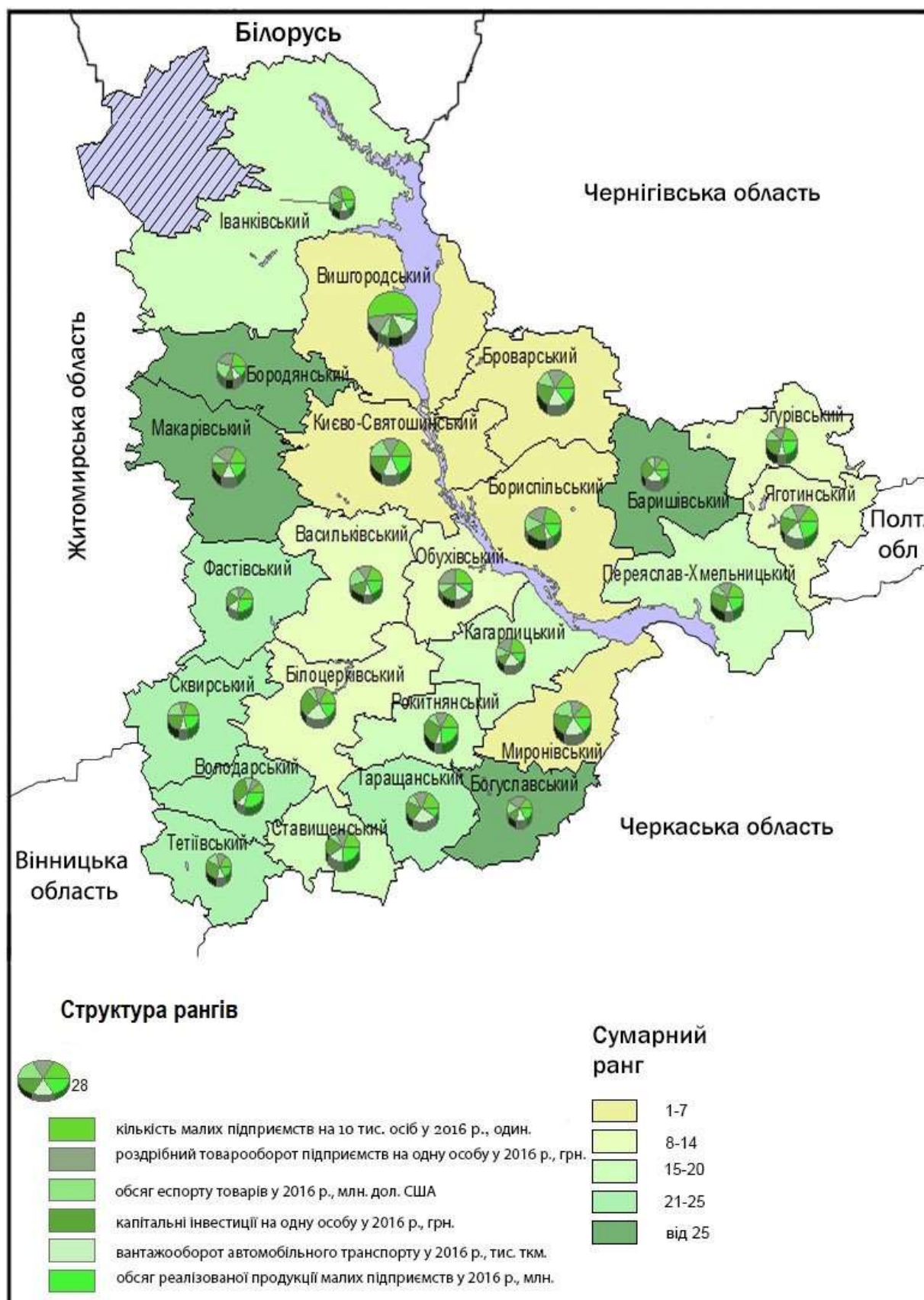

Рис. 3.1. Ранжування територій Київської області за економічною конкурентоспроможністю
Джерело: розроблено автором

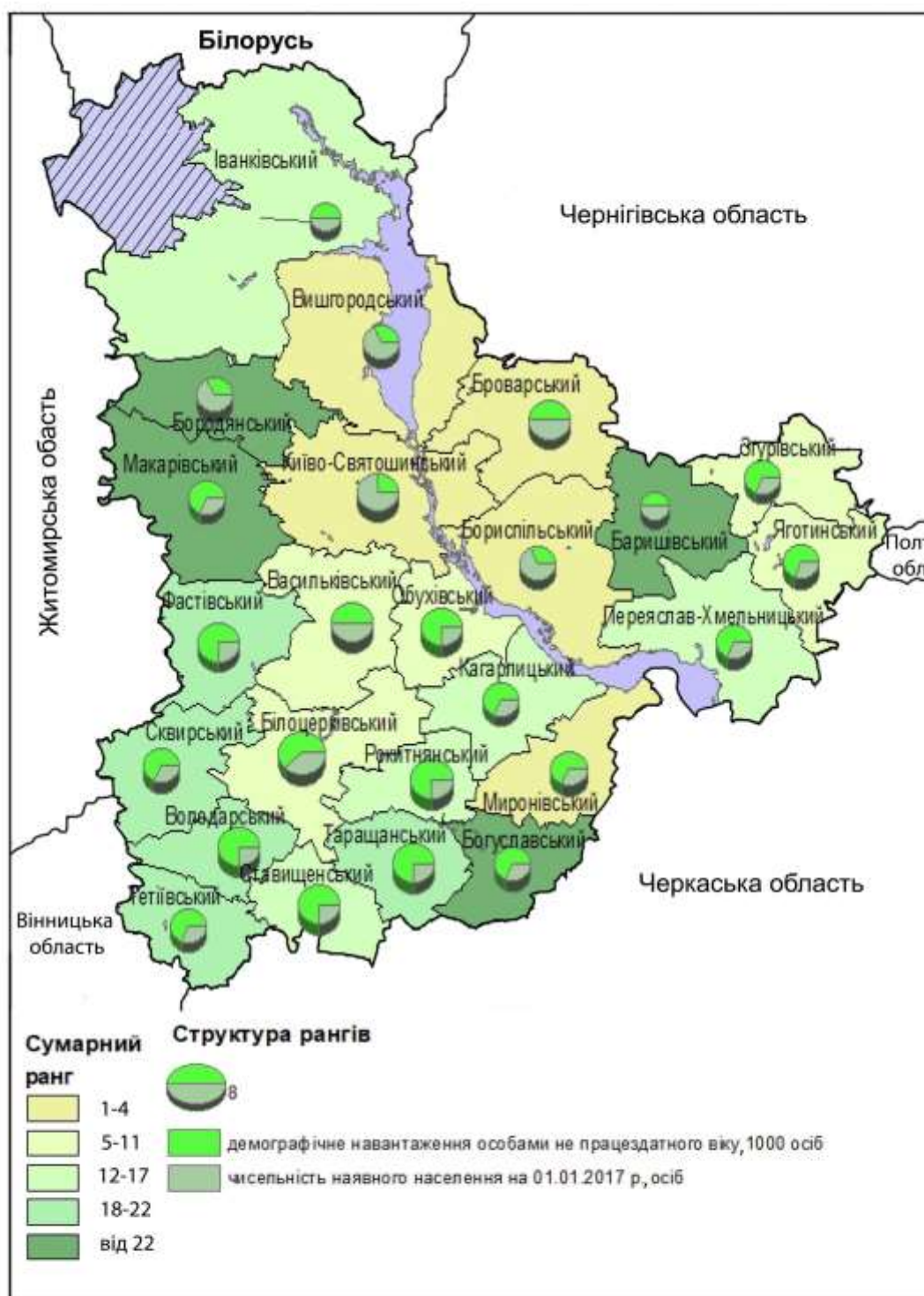

Рис. 3.2. Ранжування територій Київської області за соціально-демографічною конкурентоспроможністю
Джерело: розроблено автором

«капітальні інвестиції на одну особу у 2016 р., грн.»), хоча й позиціонує себе як сусід 3-го порядку відносно Києва (рис. 3.1).

– **напівпериферійні райони з вираженою соціально-демографічною конкурентоспроможністю (підтип 2.3).** Включає також один адміністративний район – Макарівський, що займає 4-ту позицію за індексом соціально-демографічної конкурентоспроможності (рис. 3.2). Зокрема, така ситуація пояснюється досить низьким значенням зареєстрованого безробіття у розрахунку на 1000 осіб наявного населення та найвищою в регіоні середньомісячною заробітною платою штатних працівників, а також достатньо високою кількістю учнів у ЗНЗ у розрахунку на 1000 осіб наявного населення. Варто наголосити і на тому, що Макарівський район є сусідом 2-го порядку, що безумовно здійснює позитивний соціально-економічний вплив.

– **напівпериферійні райони з деякими ознаками конкурентоспроможності (підтип 2.4).** Даний підтип нараховує 6 адміністративних районів, що мають середній та вище середнього рівні конкурентоспроможності. Серед районів є як сусіди 2-го (Білоцерківський, Васильківський та Переяслав-Хмельницький райони), так і 3-го порядків (Рокитнянський, Фастівський, Яготинський) відносно столиці, що вагомо відображається на їх конкурентних позиціях. Так, наприклад, Яготинський район, що має 6-ту конкурентну позицію за індексом економічної (рис. 3.1) та індексом екологічної конкурентоспроможності, займає найостанніше 24-те місце за індексом соціально-демографічної конкурентоспроможності (рис. 3.2), що безперечно характеризує цей район як периферійний, який обіймає 13-ту сходинку за інтегральним індексом конкурентоспроможності. Такі ж буферні позиції за конкурентоспроможністю займають і інші периферійні райони (8-ма, 9-та, 12-та, 14-та і 15-та сходинки за значенням *ІК*). Також, варто відмітити, що райони цього підтипу утворюють два просторових ареали напівпериферійності з деякими ознаками конкурентоспроможності. Найбільший ареал напівпериферійності в межах виділеного підтипу

складається з чотирьох адміністративних районів Правобережжя Київської області – це Васильківський, Фастівський, Білоцерківський та Рокитнянський райони, а найменший ареал складається лише з двох адміністративних районів Лівобережної Київщини – Переяслав-Хмельницького та Яготинського районів.

Тип 3 або «Периферійні райони» включає в себе 9 районів, що мають нижче середнього та низькі значення інтегрального індексу конкурентоспроможності ($IK < 0,416$). Майже всі периферійні райони є найбільш віддаленими від метрополісу, тобто є районами-сусідами 3-го та 4-го порядку. Райони даного типу є досить неоднорідними і включають такі підтипи як:

– **периферійні райони з деякими ознаками конкурентоспроможності (підтип 3.1).** Даний підтип складається лише з одного адміністративного району – Обухівського, який має 7-му конкурентну позицію за індексом економічної конкурентоспроможності, 6-ту конкурентну позицію за індексом соціально-демографічної конкурентоспроможності (рис. 3.2) та найостанніше 24-те місце за індексом екологічної конкурентоспроможності (пояснюється наявністю на території району таких екологічно небезпечних підприємств, як Трипільська ТЕС та ТОВ “ВТФ” ЕКМІ”), і, як результат, район є абсолютним аутсайдером за інтегральним індексом конкурентоспроможності. Обухівський район – район «внутрішньої» периферії, оскільки він є впритул прилеглим до столиці (сусід 1-го порядку), але має всі ознаки периферійної конкурентоспроможності за інтегральним індексом конкурентоспроможності.

– **периферійні райони з помірно вираженою конкурентоспроможністю (підтип 3.2).** Об’єднує 4 адміністративні райони, які мають досить низьку рейтингову позицію за інтегральним індексом конкурентоспроможності, проте вони обіймають позиції в ТОП-10 за певним тематичним індексом. Так, Богуславський та Таращанський райони займають відповідно 8-му та 10-ту конкурентні позиції за індексом

екологічної конкурентоспроможності, а інші: 1) Баришівський адміністративний район має 9-ту конкурентну позицію за індексом соціально-демографічної конкурентоспроможності; 2) Згурівський район має 10-ту конкурентну позицію за індексом економічної конкурентоспроможності. Також, райони утворюють два просторових ареали периферійних районів з помірно вираженою конкурентоспроможністю: перший ареал об'єднує два райони Правобережжя Київщини – Богуславський та Тарашанський райони, а другий ареал складається із двох районів Лівобережжя Київщини – Баришівський та Згурівський райони.

– *райони «глибокої» периферії (підтип 3.3).* Цей підтип нараховує 4 адміністративних райони, що має посередні та дуже низькі конкурентні позиції за тематичними індексами, а за інтегральним індексом конкурентоспроможності вони належать до районів з нижче середнього та низьким рівнем конкурентоспроможності, що характеризує райони даного підтипу як «глибоко» периферійні у площині міжрайонної конкурентоспроможності Київського регіону. Це Сквирський, Володарський, Ставищенський та Тетіївський райони, які є суттєво віддаленими від Києва, утворюють своєрідний просторовий клин «глибокої» периферії на Правобережжі Київської області.

Отже, існують суттєві диспропорції у територіальній структурі Київського регіону щодо конкурентоспроможності як за окремими складовими (економічний, екологічний та соціально-демографічний аспекти), так і за інтегральним рівнем конкурентоспроможності. Загалом, рівень поляризації (max/min) за індексом економічної конкурентоспроможності серед досліджуваних районів області становить понад 16 (Києво-Святошинський/Іванківський), за індексом соціально-демографічної конкурентоспроможності – 2,0 (Києво-Святошинський/Яготинський), за індексом екологічної конкурентоспроможності – 13,0 (Іванківський/Обухівський), а за інтегральним індексом конкурентоспроможності – 2,5 (Києво-Святошинський/Обухівський).

Вивчивши центр-периферійні закономірності конкурентоспроможності за топологічною (порядок сусідства зі столицею) та груповою ознаками (табл. 3.5) було виявлено територіальні складові центр-периферійної системи Київської області – центральні райони, напівпериферійні райони та периферійні райони. Встановлено, що центр-периферійний градієнт інтегральної конкурентоспроможності за топологічною ознакою має поліноміальний характер «затухання» у напрямку відцентровості щодо Києва (рис. 3.3),

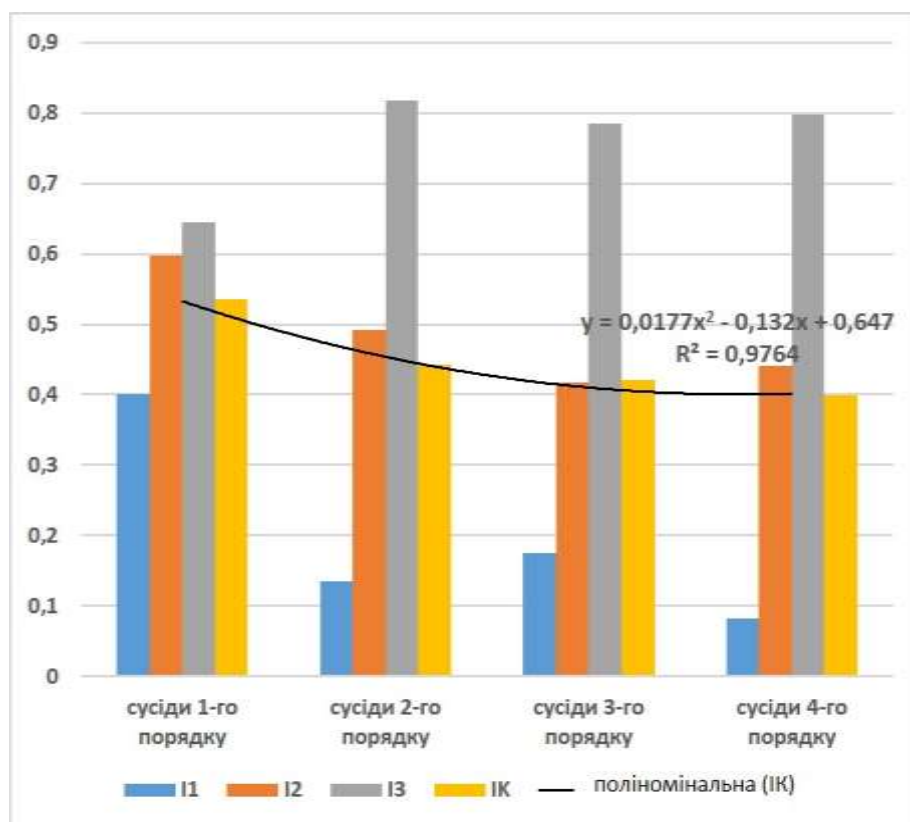

Рис. 3. 3. Зміна усереднених значень тематичних індексів та інтегрального індексу конкурентоспроможності з віддаленістю від Києва

Джерело: розроблено автором

оскільки в середньому між районами-сусідами столиці 1-го та 2-го порядку спостерігається найсуттєвіший розрив, тобто відносно різке спадання інтегрального індексу конкурентоспроможності, що майже сповільнюється між районами 2-го та 3-го порядку, однак наостанок знову зростає між районами 3-го та 4-го порядку.

Також, за типологічною ознакою центр-периферійна система регіону є досить неоднорідною та підлягає ареальним та фрагментарним особливостям. Найбільші за кількісним складом ареали сформувались серед районів підтипу «периферійні райони з деякими ознаками конкурентоспроможності» (один із двох ареалів даного підтипу – ареал на Правобережжі Київщини) та «райони глибокої периферії».

У зв'язку із розвитком транзитивної економіки та переходом до ринкових умов господарювання в межах України відбулися суттєві просторові трансформації. Перестала діяти командно-адміністративна система із її жорстким та занадто зарегульованим підходом до планування територій та, відповідно до змінених умов, почала формуватися нова територіальна структура суспільства. Одним із наріжних каменів функціонування нових економічних територіальних систем стала конкурентоспроможність.

3.3. Напрями підвищення конкурентоспроможності регіону

У зв'язку із кризовими процесами в економіці 90-х років ХХ ст. почали закриватися та перепрофілюватися колись провідні промислові підприємства, що мали регіоноутворюючі функції, натомість всебічного розвитку отримала сфера послуг (особливо торгівля), об'єкти якої, почали розміщуватися у спорудах колишніх промислових підприємств. Новим чинником, який почав суттєво впливати на формування іміджу територій (особливо міських) та зміну їх функцій на пострадянському просторі став бізнес – на початку малий слабоорганізований, а згодом і великий, пов'язаний із розвитком житлової забудови та торговельних мережного мередж но розвитком житлової забудови та торговельних мереж нового типу (Аксьонов К., Браде І., Бондарчук Є., 2006, Stanilov К. 2007). Це у значній мірі залишило територіальну громаду регіону та його громадянина з обмеженими

можливостями впливу на формування сучасного обличчя території змістивши акцент з чиновницького впливу на бізнесовий та бізнес-чиновницький. Просторові трансформації відбулися на більшості територій колишнього Радянського Союзу, що стали на шлях ринкових перетворень.

Прискорення просторових трансформаційних процесів в Україні пов'язане з інституціональними змінами. Вони були викликані формуванням ринкової економіки в пострадянській Україні та ускладнені у зв'язку із адаптуванням регіонального розвитку в нашій країні до прийнятної у країнах Європейського Союзу. Швидка зміна системи соціальних, економічних і політичних відносин, що супроводжують та регулюють економічну активність щодо регіонального розвитку ставлять ряд складних завдань забезпечення життя і діяльності населення території. Характерна взаємодія інститутів різної просторової ієрархії (від національних до локальних) у межах певного регіону або локалітету розглядається як інституційний режим. У фокусі дослідження проблем розвитку території з позицій інституціонального підходу взаємодія в координатах економічних, соціальних та політичних відносин. Важливу роль у регіональному розвитку відіграють чотири групи інститутів: відносини власників та користувачів ресурсів регіону, регулювання життя і діяльності населення на державному та локальному рівні, недержавні інститути (громадські організації, спілки). Дані інститути можуть мати різну природу: формальні (закони, контракти), неформальні (добровільно прийняті кодекси поведінки та споживання). Сучасний розвиток територій у зв'язку із комерціалізацією простору пов'язаний із необхідністю врахування існування високоваріативних наборів обмежуючих інститутів, що явно або приховано характеризуються через самобутні стратегії цінностей та поведінки (R. Hayter, 1998). Саме його реалізація у значній мірі передбачає врахування симбіотично інтегрованих економічних та неекономічних факторів та процесів. Визначаючи чотири принципи інституціоналізму Р. Хайтер наголошує на важливості еволюції, що визначається траєкторією історичного розвитку вказаного симбіозу. Він

також вказує на значення криз для розвитку, які ведуть до трансформацій та на принципі диференціації, які, зокрема представлені географічною сегментованістю.

Розвиток території визначається рядом економічних, соціальних, культурно-духовних, екологічних та інших чинників, які враховують при плануванні та розробці заходів із підвищення її конкурентоспроможності. Обов'язковими для розробки, базовими видами планувальних документів на місцевому рівні є: 1. Стратегії розвитку території . 2. Просторові програми (Генеральні плани територій). 3. програми соціально-економічного розвитку та культурного розвитку територій.

Просторові трансформації в Київському регіоні, як і в Україні в цілому, викликані перетвореннями укладу життя в транзитивний період. Оскільки конкретні території характеризують специфічні риси, вони стикаються з певними проблемами і вирішують їх по-своєму, але загальні підходи і способи вирішення є спільними. Суспільно-географічний підхід досягнення високого рівня конкурентоспроможності території базується, перш за все, на повному врахуванні зовнішніх і внутрішніх чинників, які є основою діагностики та обґрунтованого прогнозу людської діяльності на певній території.

Із значної кількості функціональних завдань із підвищення конкурентоспроможності адміністративних одиниць Київської області слід виокремити потребу у комплексному розвитку території, де стратегічними є розвиток підприємств соціальної і агропромислової сфер, а також неоремісничних підприємств (модний одяг, меблі) та «зеленого» туризму, заходів з організації органів всіх форм власності. Значне організаційно-управлінське значення мають райцентри (та інші міські поселення), райради яких поки що здійснюють координацію діяльності, надають юридично-методичну допомогу майбутнім об'єднанням територіальних громад. Вони також організовують роботу районних ринків сільськогосподарської продукції та товарів широкого вжитку.

На рівні територіальних громад важливе значення мають функції управління безпосередніми закладами соціальної сфери (школи, охорона здоров'я та природи) та підприємствами агропромислового виробництва, а також різними ремеслами, «зеленим» туризмом, збиранням лісових дарів, організацією виїзних послуг.

На сучасному етапі ще не наскрізно органи самоврядування можуть вирішувати свої нові завдання щодо підвищення рівня конкурентоспроможності достатньо кваліфіковано. Однією з причин цього є нестача досвіду вирішення таких завдань, а також існування багатьох факторів, які впливають на місцеву економіку і на які місцеві органи майже ніяк не можуть вплинути. Застосування практики планування розвитку дає можливість підвищити рівень конкурентоспроможності території.

Конкурентоспроможність території піддається впливу зовнішнього середовища, в якому, як правило, відбуваються швидкі зміни, викликані різними факторами – зміною кон'юнктури, насиченням ринків, розвитком світової фінансової системи, логістики тощо. Відбуваються зміни що підвищують ступінь невизначеності прийняття рішень, збільшують господарський ризик при досягненні запланованих результатів. Цілеспрямоване стратегічне планування зменшує матеріальні і фінансові втрати при досягненні стратегічних цілей.

На шляху до досягнення високого рівня конкурентоспроможності основних адміністративних одиниць регіону у багатьох випадках лежать:

- 1) «тунельний кругозір», який проявляється у спрощенні постановки завдань перед підприємством, зводиться до вирішення ресурсних завдань;
- 2) бюрократія, яка більш пристосована для підтримки ефективності поточної діяльності, ніж для стимулювання нововведень довгострокового характеру;
- 3) відсутність стимулювання участі керуючих у розвитку території у довгостроковій перспективі;

4) переважання інтересу до короткострокових результатів в порівнянні з довгостроковими можливостями.

Планування розвитку території в сучасних умовах є ефективним інструментом, що визначає адаптивний, стабільний характер територіального розвитку, що створює у населення відчуття впевненості в завтрашньому дні, надає можливість швидко підвищити її рівень конкурентоспроможності. При цьому важливо розкрити внутрішню мотивацію місцевого співтовариства до досягнення бажаного образу майбутнього. Планування покликане утримати територіальну громаду від популістських настроїв і налаштувати на реалістичність і об'єктивну оцінку наявних ресурсів розвитку території. Воно одночасно розкриває потенціал, накопичений старшим поколінням, і опирається на можливості молоді. Розроблення та реалізація плану розвитку території як базового інструменту підвищення рівня конкурентоспроможності допомагають молоді сформулювати власні цілі життєвої самореалізації і погоджувати свої життєві плани з планом територіального розвитку.

Адміністративні утворення Київської області зазнали у перехідний період значного негативного впливу на свій розвиток. Із занепадом, у більшості випадків, великих промислових підприємств виникли серйозні виклики їх розвитку та необхідність модернізації у напрямку формування конкурентоздатних територій із новими функціями. У період кризи регіонального розвитку, пов'язаного із зміною господарського укладу, загострилась проблема контролю над процесами перетворення простору. Значні території регіонів України (насамперед, урбанізовані) протягом останніх десятиліть перебувають у стані постійних змін. Сучасні просторові трансформації носять системний характер і проявляються у демографічній, економічній, соціальній, інфраструктурній, управлінській, екологічній сферах. Вони переважно визначають конкурентоспроможність регіону, рівень його адаптації до умов розвитку які змінилися. Зростання площ різних за характером депресивних територій в межах регіонів України, свідчить про

те, що характер таких зрушень часто буває деструктивним. Як засвідчили дослідження, просторова неоднорідність трансформаційних процесів є важливим фактором формування контрастів у розвитку окремих територій. Одним з чинників, які ускладнює просторові трансформації та розвиток території є низька громадська активність та відсутність механізму громадського контролю за регіональним розвитком, які у сучасному суспільстві стали новою потужною силою підвищення рівня конкурентоспроможності території. Громадянська участь та громадянська активність – складні багатоаспектні явища. Їх безпосередніми проявом на досліджуваних територіях є формування громадських організацій, ініціативних груп, обговорення та розробка різноманітних проектів, ініціатив, активний пошук можливостей для їх реалізації та власне реалізація, вплив на прийняття рішень органів влади та контроль їх виконання, активна громадянська позиція населення, щодо тих чи інших питань соціально-економічного розвитку.

Стратегічне управління охоплює все більше поле людської діяльності. Воно вже давно не обмежується винятково промисловістю і комерцією. У відповідності до суспільного розвитку воно стає все більш організованим, переважна більшість суспільних проблем вирішується в організаціях та через організації. Тому менеджмент охоплює весь соціальний простір, включаючи і соціальну сферу, сферу безпосереднього відтворення людського життя, всього того, що пов'язане з фізичним і духовним здоров'ям індивіда, його інтелектуальним розвитком, статусом і громадянськими правами. Фактор управління в даний час грає вирішальну роль у функціонуванні медичних та освітніх установ, системи соціального забезпечення і муніципальних утворень і, нарешті, в життєдіяльності населення території. Отже, менеджмент території перетворюється на один з ключових факторів її розвитку та забезпечення конкурентоспроможності.

У зв'язку із зростанням ролі громадськості досягненні високого рівня конкурентоспроможності виникає необхідність безпосередньої участі

населення громад на всіх етапах планування, реалізації і оцінки проектів - один з основоположних принципів сучасного стратегічного планування території. Громада, цільові групи, користувачі послуг активісти і партнери можуть надзвичайно багато дати для процесів планування, моніторингу та оцінки роботи та підвищення конкурентоспроможності території де вони проживають.

Участь громадськості у стратегічному плануванні є все більш значущою. В сучасних умовах значна кількість регіонів, конкретних міст характеризується послабленням соціальних норм і порядку внаслідок розходження між завищеними очікуваннями й обмеженістю ресурсів.

Без участі громадян планувальні місцеві нормативні документи перетворюються на декларативні. З одного боку це звужує перспективу для розвитку території, а з іншого – сприяє виходу економічної діяльності з легітимного поля. Протиріччя між проголошеними у планувальних документах цілями і наявними засобами їх досягнення призводить до аномічного напруження органів місцевого самоврядування та громади міста загалом. Відбувається процес руйнування базових елементів соціальних та економічних взаємовідносин. Це у свою чергу веде до двох складних аспектів розвитку території: її мешканці, підприємці, представники бізнес структур перестають відчувати свою причетність до держави, оскільки держава демонструє свою недієздатність, посадові особи проголошують одне, а роблять зовсім інше; із першим аспектом пов'язане падіння рівня довіри населення території до влади. Декларовані на державному рівні нові соціальні й економічні норми і цінності повільно сприймаються працівниками органів місцевого самоврядування, суб'єктами підприємницької діяльності, територіальними елітами та мешканцями міст загалом. Конкурентоспроможність багатьох адміністративних одиниць Київського регіону, насамперед, периферійних падає.

Аналіз активності громадських об'єднань та взаємовідносин громади з органами місцевого самоврядування та бізнесу а також основних механізмів

реалізації проектів та ініціатив, які є чинниками залучення громади до процесу розробки та стратегії регіонального розвитку, дозволяє оптимізувати систему регіонального управління, підвищити рівень конкурентоспроможності. На основі аналізу діяльності сільських громад з реалізації різноманітних проектів, інтерв'ювання населення, а також голів сільських рад проведеного дослідження громадянської активності у сільській місцевості півдня Харківської та півночі Донецької області Мельничук А., Остапенко П. (2014) виділяють декілька характерних ступенів громадської активності:

1. Постійний цілеспрямований пошук ініціатив;
2. Ситуативна або епізодична діяльність;
3. Одноразова діяльність громадського об'єднання або ініціативної групи, як механізму реалізації конкретного проекту.

Розкриття дозволяє нам сформулювати бачення процесу підвищення конкурентоспроможності адміністративних одиниць Київського регіону, а отже й його загалом з позицій суспільної географії. Виконаний у роботі аналіз конкурентоспроможності, насамперед у параграфі 3.2 та відкоригований через застосування експертного інтерв'ю, дозволяє розглянути наступні основні блоки проблеми у цьому контексті: роль столиці у конкурентоспроможності регіону, конкурентоспроможність приміської території, визначеність конкурентоспроможності ефективністю їх взаємодії, підвищення рівня конкурентоспроможності периферії Київської області, підвищення рівня конкурентоспроможності депресивних територій Київської області, конкурентоспроможність міських населених пунктів різних рангів та сільської місцевості.

Столиця України має винятковий рівень конкурентоспроможності на національному та значимий на міжнародному рівнях. Вона концентрує 5,6% населення країни та при цьому вирізняється винятковими за відношенням до інших регіонів країни показниками соціально-економічного розвитку – 20% ВВП країни (майже вдвічі перевищує середній по країні – близько 7 тис.\$),

30% залучених прямих іноземних інвестицій. Це провідний адміністративний, політичний, релігійний, культурний центр країни. З одного боку це безумовно визначає один з провідних в країні рівень конкурентоспроможності Київської області. З іншого боку, також визначає загрозу перебування в «тіні» столиці, підпорядкованості її розвитку. На нашу думку, економічна, соціальна та екологічна конкурентоспроможність Києва може бути значно посиленою та гармонізованою із розвитком регіону, якщо слідом за винесенням за межі столиці колишніх об'єктів його індустрії з нього цілком, або значній мірі з нього буде винесена також столична функція. В Українській суспільній географії має місце дискусія щодо доцільності винесення столичної функції з Києва. Варіантами нової столиці називались різний час Батурин, Черкаси та ін. міста. Найбільш послідовно обґрунтовував доцільність винесення столичної функції з Києва до Кропивницького у кінці 90 рр. М. Пістун. На нашу думку в найближчій перспективі це може бути шкідливим і недоцільне з точки зору безпеки держави і політичної культури в Україні. Хочемо внести у науковий дискурс можливість збереження столичності у Києві, але винесення більшості (за виключенням найбільш представницьких) столичних функцій в окремі міста Київщини (за рахунок адміністративних рішень). Це збереже політичну роль і відповідальність Києва, але дозволить разом із винесенням за межі університетів, спеціалізованих лікарень, закладів культури тощо гармонізувати розвиток столиці та пожвавити його в населених пунктах із значним відставанням. Загалом, такі рішення можуть базуватись лише на детальному та оптимальному інтегральному плануванню розвитку Столичного регіону. Детальніше зупинимось на цьому завданні.

У попередньому підрозділі обґрунтовано виняткову роль у Київській області (а це означає у країні вцілому) пристоличних адмінтериторій – Києво-Святошинського району, Броварського, Вишгородського, Бориспільського, районів. Скорегуючись на позицію опитаних експертів додаємо до цієї групи Обухівський район, Ірпінський регіон та

Великодимерську ОТГ. На наше глибоке переконання, саме вони можуть розглядатись як єдиний із столицею об'єкт спільного стратегування та планування розвитку. Про ефективність такого підходу до адміністрування та стратегування розвитку столиці з прилеглою територією досить багато сказано у попередніх параграфах. Варто додати, що на наш думку, саме у приміську зону може витіснитись частина столичної функції, ІТ сектору, закладів соціального обслуговування та інфраструктури із Києва. Натомість, Київ може отримати на місці територію, яку характеризує бум житлової забудови, зону екологічного розвантаження для столиці, дозвілля та відпочинку. Натомість у Києві у 2017 р. введено в експлуатацію 259,7 тис. кв. м житла (14,7% від загального обсягу), а в Київській області майже у 1,5 разів більше 364,5 тис. кв. м житла (18,1% від загального обсягу). Щодо області це найкращі показники в країні – вони переважно досягнуті за рахунок житлової забудови приміської зони. На нашу думку, житлова функція в передмісті столиці гіперболізується, витісняє значимі функції відпочинку, рекреації, природоохоронну та у значній мірі через низький рівень адміністрування призводить до порушення функціонування соціальної інфраструктури у регіоні. Соціальна інфраструктура приміської зони м. Києва нездатна забезпечити якісними послугами мешканців новобудов, кількість яких збільшується лавиноподібно. Абсурд, проте чисельність мешканців передбачена генпланом одного із сіл неподалік Білогородки складає 70 тис. осіб (реальна чисельність мешканців давно перевищує офіційні 14 тис.), така ж ситуація у Петрівському, Гатному, Софіївській і Петропавлівській Борщагівках та багатьох інших селах. Отже мешканці київського передмістя експлуатуватимуть лікарні, школи, дитсадки тощо Києва, який має клопіт із власним бумом житлової забудови і не готовий до цього.

Значним рівнем конкурентоспроможності, особливо у порівнянні із її середнім рівнем по країні, володіють Бородянський, Миронівський, Макарівський, Білоцерківський, Васильківський, Переяслав-Хмельницький,

Фастівський, Яготинський. На відміну від розглянутих вище, він базується на значимому рівні промислового виробництва, високому розвитку агробізнесу, збереженості і високого статусу історико-культурної спадщини, сприятливій екологічній ситуації. Ці території перетинають основні транспортні артерії які ведуть до столиці. Між тим рівень конкурентоспроможності цих територій може бути значно посилений шляхом розвитку науки і наукоємного виробництва, залучення до розвитку ІТ кластера столиці, формуванням промислових виробничих парків, зорієнтованих на виробництво інноваційної, та з глибоким рівнем переробки продукції. Чи найбільш значимим є завдання посилення різновидової комунікації із столицею, залученням у технологічні ланцюги, ринок праці, товарів та послуг Києва. За рахунок цього потрібно відтягнути на себе із Столичної агломерації мігрантів, поліпшивши демографічний розвиток. Важливо при цьому забезпечити високі стандарти життя у малих і середніх містах, які зазнали відчутних демографічних втрат за останні кілька десятиліть.

Інші райони Київської області підвищення конкурентоспроможності можуть досягнути шляхом підвищенням рівня ресурсокористування при одночасному піднятті рівня його раціональності. Це, насамперед, стосується видобутку корисних копалин, земельних ресурсів, лісо- та водокористування. Значний потенціал для підвищення конкурентоспроможності пов'язаний із розвитком рекреації, туризму, розвитком екомережі. Багато населених пунктів можуть бути переформатовані під стандарти екофільних міст, курортполісів, технополісів. Продуктивною може бути ідея обрання в межах одного з цих районів території для розбудови національного інноваційного високотехнологічного науково району. Для підвищення конкурентоспроможності району необхідно оновити транспортну мережу, у пріоритетному порядку сформувати умови для розвитку освіти усіх рівнів та науки.

Депресивним визнане у Київській області м. Ржищів, по факту великі масиви сільської місцевості, насамперед на периферії регіону, є

депресивними. Для цих територій підвищення рівня конкурентоспроможності можливе лише за рахунок індивідуально розроблених та впроваджених державних програм розвитку території спрямованих в першу чергу на стабілізацію демографічної ситуації та формування нових робочих міст за рахунок стимулювання розвитку малого та середнього бізнесу.

Висновки до розділу 3

1. Значна кількість першочергових завдань розвитку Київської області потребує долучення фахівців суспільної географії. Регіональними елітами усвідомлена як одна з найважливіших, проблема необхідності взаємоузгодження розвитку столиці та Київської області. Вона визначена з одного боку, випереджувальним розвитком районів області прилеглих до столиці, з іншого, формуванням у приміській зоні м. Києва специфічних, насамперед інфраструктурних, екологічних, поселенських проблем. Все більш значимою стає проблематика не лише впливу столиці на прилеглу територію, але й зростаючої, та економічно міцніючої приміської зони на розвиток столиці. Зрештою, це означає що у фокусі уваги має бути взаємодія столиці та прилеглої території і пошук оптимального шляху їх взаємовигідного розвитку. У зв'язку із розвитком транзитивної економіки перестала діяти командно-адміністративна система і почала формуватися нова територіальна структура суспільства. Одним із наріжних каменів функціонування нових економічних територіальних систем стала конкурентоспроможність.

2. На сьогодні озвучено кілька пропозицій із врегулювання проблем розвитку Київської агломерації. Ми підтримуємо підхід за якого в результаті реформи АТУ в Україні може бути створений Пристоличний адміністративний район із сильною контролюючою функцією законності прийняття рішень ОМС. Ми розглядаємо його як впливового партнера для

формування спільної стратегії, повістки дня розвитку у системі столиця-передмістя-регіон та дозволить, при збереженні демократичних традицій розвитку місцевого самоврядування в Україні, досягнути взаємоузгодженості у розвитку цих територіальних громад.

3. Вивчивши центр-периферійні закономірності конкурентоспроможності за топологічною (порядок сусідства зі столицею) та груповою ознаками було виявлено територіальні складові центр-периферійної системи Київської області – центральні райони, напівпериферійні райони та периферійні райони. Встановлено, що центр-периферійний градієнт інтегральної конкурентоспроможності за топологічною ознакою має поліноміальний характер «затухання» у напрямку відцентровості щодо Києва, оскільки в середньому між районами-сусідами столиці 1-го та 2-го порядку спостерігається найсуттєвіший розрив, тобто відносно різке спадання інтегрального індексу конкурентоспроможності, що майже сповільнюється між районами 2-го та 3-го порядку, однак наостанок знову зростає між районами 3-го та 4-го порядку. Найбільші за кількісним складом ареали сформувались серед районів підтипу «периферійні райони з деякими ознаками конкурентоспроможності» (один із двох ареалів даного підтипу – ареал на Правобережжі Київщини) та «райони глибокої периферії».

4. Прискорення просторових трансформаційних процесів в Україні пов'язане з інституціональними змінами. Вони були викликані формуванням ринкової економіки в пострадянській Україні та будуть ускладнені у зв'язку із адаптуванням регіонального розвитку в нашій країні до прийнятної у країнах Європейського Союзу. Сучасний розвиток територій у зв'язки із комерціалізацією простору пов'язане із необхідністю врахування існування високоваріативних наборів обмежуючих інститутів та криз для розвитку, які ведуть до трансформацій та диференціації, яка зокрема представлена географічною сегментованістю.

5. До основних питань підвищення конкурентоспроможності територій Київського регіону належать: роль столиці у конкурентоспроможності

регіону, конкурентоспроможність приміської території, визначеність конкурентоспроможності ефективністю їх взаємодії, підвищення рівня конкурентоспроможності периферії Київської області, підвищення рівня конкурентоспроможності депресивних територій Київської області, конкурентоспроможність міських населених пунктів різних рангів та сільської місцевості. На нашу думку, економічна, соціальна та екологічна конкурентоспроможність Києва може бути значно посиленою та гармонізованою із розвитком регіону, якщо слідом за винесенням за межі столиці колишніх об'єктів його індустрії з нього цілком, або значній мірі з нього буде винесена також столична функція. Пристоличні адмінтериторії – Києво-Святошинського району, Броварського, Вишгородського, Бориспільського та Обухівського району, Ірпінського регіону та Великодимерської ОТГ можуть розглядатись як єдиний із столицею об'єкт спільного стратегування та планування розвитку. Саме у приміську зону може витіснитись частина столичної функції, ІТ сектору, закладів соціального обслуговування та інфраструктури із Києва. Натомість, Київ може отримати на місці територію, яку характеризує бум житлової забудови, зону екологічного розвантаження для столиці, дозвілля та відпочинку. Значним рівнем конкурентоспроможності, особливо у порівнянні із її середнім рівнем по країні, володіють Бородянський, Миронівський, Макарівський, Білоцерківський, Васильківський, Переяслав-Хмельницький, Фастівський, Яготинський. На відміну від розглянутих вище, він базується на значимому рівні промислового виробництва, високому розвитку агробізнесу, збереженості і високому статусу історико-культурної спадщини, сприятливій екологічній ситуації. Інші райони Київської області підвищення конкурентоспроможності можуть досягнути шляхом підвищення рівня ресурсокористування при одночасному піднятті рівня його раціональності. Для підвищення конкурентоспроможності району необхідно оновити транспортну мережу, у пріоритетному порядку сформувати умови для розвитку освіти усіх рівнів та науки.

6. Розвиток території визначається рядом економічних, соціальних, культурно-духовних, екологічних та інших чинників, які враховують при плануванні та розробці заходів із підвищення її конкурентоспроможності. Підвищення конкурентоспроможності територій Київської області пов'язане із розвитком підприємств соціальної і агропромислової сфер, а також неоремісничних підприємств (модний одяг, меблі) та «зеленого» туризму, заходів з організації органів всіх форм власності.

ВИСНОВКИ

1. Конкурентоспроможність регіону визначається його спеціалізацією та ефективністю сформованих зв'язків. Визначальними чинниками, які обумовлюють регіональну конкурентоспроможність є географічне положення, робоча сила, розвиток підприємництва та малого бізнесу, доступ до інформації, розвиток інфраструктури, ефективність управління регіональним розвитком. Суспільні трансформації регіонів виникають у одному з напрямів розвитку суспільства, проте, у випадку докорінних змін, завжди призводять до зрушень та перетворень в інших. За напрямом виникнення трансформації в сучасному суспільстві особливо позначається соціалізація, екологізація, кластеризація, регіоналізація та глобалізація.

2. Суспільно-географічне дослідження конкурентоспроможності регіону доцільно проводити у чотири етапи: теоретико-методологічний, оцінювальний, аналітичний та синтетичний етапи. Конкурентоспроможність, як поняття відносне, визначається в порівнянні з іншими досліджуваними об'єктами та процесами. Більшість підходів до оцінки конкурентоспроможності регіонів засновані на методах рангових порівнянь. Виділяються групи факторів, які найбільшою мірою враховували б вплив інших і, опираючись на які, можливим було б робити висновки про розвиток регіону і його конкурентоспроможність стосовно інших регіонів. Відповідно, регіони ранжуються за інтегральним індексом, і регіон, що набрав найбільшу кількість балів, вважається більш конкурентоспроможним.

3. Місто Київ за значенням розрахованого інтегрального індексу конкурентоспроможності людського капіталу переважає Київську область у більш, ніж 3 рази, що надає Київському регіону статусу «внутрішньої периферії». Встановлена під час дослідження диференціація регіонів України за інтегральним індексом конкурентоспроможності економічного потенціалу демонструє, що більшість областей України мають рівень розвитку наявного економічного потенціалу нижче середнього і далі по низхідній. Київський регіон має високоіндустріальну економіку, що знаходиться на перехідній

ланці до пост-індустріального економічного розвитку. Конкуентоспроможність економічного потенціалу області має ряд особливостей – конкурентні позиції вона займає за виробничо-фінансовим, трудовим і природно-екологічним потенціалами, потенціалом міжнародної інтеграції та потенціалом соціо-демографічного розвитку.

4. Значимою стає проблематика впливу зростаючої економічно міцніючої приміської зони на розвиток столиці. Відповідно, озвучено кілька пропозицій із врегулювання проблем розвитку Київської агломерації. Підтримуємо підхід, за якого в результаті реформи АТУ в Україні може бути створений Пристоличний адміністративний район (до його складу пропонується включити нинішні Києво-Святошинський, Броварський, Вишгородський, Бориспільський Обухівський райони, Ірпінський регіон та Великодимерську ОТГ) із сильною контролюючою функцією законності прийняття рішень ОМС.

5. Вивчивши центр-периферійні закономірності конкурентоспроможності за топологічною та груповою ознаками виявлено територіальні складові центр-периферійної системи Київської області – центральні райони, напівпериферійні райони та периферійні райони. Встановлено, що центр-периферійний градієнт інтегральної конкурентоспроможності за топологічною ознакою має поліноміальний характер «затухання» у напрямку відцентровості щодо Києва, оскільки в середньому між районами-сусідами столиці 1-го та 2-го порядку спостерігається відносно різке спадання інтегрального індексу конкурентоспроможності, що майже сповільнюється між районами 2-го та 3-го порядку, однак наостанок знову зростає між районами 3-го та 4-го порядку. Найбільші за кількісним складом ареали сформувались серед районів підтипу «периферійні райони з деякими ознаками конкурентоспроможності» та «райони глибокої периферії». Одним із наріжних каменів функціонування нових економічних територіальних систем стала саме конкурентоспроможність.

6. До напрямків підвищення конкурентоспроможності територій Київського регіону належать: роль столиці у конкурентоспроможності регіону, конкурентоспроможність приміської території, визначеність конкурентоспроможності ефективністю їх взаємодії, підвищення рівня конкурентоспроможності периферії Київської області, підвищення рівня конкурентоспроможності депресивних територій Київської області, конкурентоспроможність міських населених пунктів різних рангів та сільської місцевості. Конкурентоспроможність Києва може бути значно посиленою та гармонізованою із розвитком регіону, якщо слідом за винесенням за межі столиці об'єктів індустрії, з нього цілком, або значною мірою буде винесена також столична функція. У приміську зону із Києва може витіснитись частина управлінської столичної функції, ІТ сектору, закладів соціального обслуговування та інфраструктури. Значним рівнем конкурентоспроможності, особливо у порівнянні із її середнім рівнем по країні, володіють Бородянський, Миронівський, Макарівський, Білоцерківський, Васильківський, Переяслав-Хмельницький, Фастівський, Яготинський райони. Це базується на значимому рівні промислового виробництва, високому розвитку агробізнесу, збереженості і високому статусі історико-культурної спадщини, сприятливій екологічній ситуації. Інші території Київської області підвищення конкурентоспроможності можуть досягнути шляхом підвищенням рівня ресурсокористування при одночасному піднятті рівня його раціональності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ЛІТЕРАТУРНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адміністративно-територіальний устрій та сталий розвиток регіону (концептуальні основи та методологія): монографія / [Бабаєв В.М., Товажнянський Л.Л., Годлевський М.Д. та ін.] – Х: Національний технічний ун-т "Харківський політехнічний ін-т", 2008. – 316 с.
2. Агафоненко О. Ю. Определение показателей и критерия эффективности региональной конкурентоспособности / О. Ю. Агафоненко // Економіка: проблеми теорії та практики: зб. наук. пр. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2007. – Вип. 226. – Т. II. – С. 395–404.
3. Амоша О. Концепція інноваційного розвитку регіону / НАН України. Ін-т економіки пром-сті. Донецьк, 2002. – 172 с.
4. Алимов О. М. Конкурентоспроможність національної економіки / О. М. Алимов, В.Н. Ємченко. – НАН України. – К.: Ін-т економіки.–2001. – 59 с.
5. Аналіз індексу конкурентоспроможності країни [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://infolight.org.ua/content/analiz-indeksu-konkurentospromozhnosti-ukrayini-v-2013-2014-rr>
6. Аналіз сталого розвитку регіонів України [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://www.weforum.org>
7. Базилюк Я. Б. Конкурентоспроможність національної економіки: сутність та умови забезпечення // Базилюк Я. Б. – К.: НІСД, 2002. - С. 6.
8. Берданова О. Оперативне планування реалізації стратегії територіального розвитку: Практичний посібник/ Берданова О., Фишко Є.// Швейцарсько-український проект «Підтримка децентралізації в Україні – DESPRO». – К.: ТОВ «Софія-А». – 2015. – 48 с.
9. Білоконь Ю.М. Регіональне планування (теорія і практика) / Білоконь Ю.М. - К.: Логос, 2003. – 246 с.
10. Брикова І. В. Теоретичні основи міжнародної конкурентоспроможності регіону / І. В. Брикова. – Режим доступу: www.kneu.kiev.ua/data/upload/publication/main/ua/124/konkuren_regionu.doc.

11. Вахович І. М. Обґрунтування ендогенних факторів впливу на конкурентоспроможність регіону / І. М. Вахович, Л. В. Кулик // Економічні науки // зб. наук. пр. – Луцьк: ЛНТУ. – Вип. 5 (17). – Ч. 2. – Луцьк: ЛНТУ. – 2008. – 360 с. – (Серія: Регіональна економіка). – Режим доступу: www.nbuu.gov.ua/portal/Soc_Gum/En/RE/2008_5_2/
12. Воловик Л.М. Взаємодія центру та периферії: суспільно-географічні підходи до дослідження (на прикладі Київської області) / Воловик Л.М. // Науковий часопис НПУ ім. М.П.Драгоманова „Географія і сучасність”, серія 4, Вип. 22. – К.: НПУ, 2009. С. 146.
13. Волошина Ю.Я. Теоретичні основи поняття приміська зона та її основні взаємозв'язки з містом – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.economy.nauka.com.ua/pdf/10_2015/45.pdf
14. Вороний А.Г. Основы управления муниципальным хозяйством / Вороний А.Г., Лапин В.А., Широков А.Н. – М: Дело. - 1998. - С. 19.
15. Гальчинський А. Україна: наука та інноваційний розвиток / Гальчинський А., Геєць В., Семиноженко В. – К., 1997. – 66 с.
16. Генеральна схема планування території України / ДП УДНДПМ «Діпромисто» імені Ю. М. Білоконя. – Київ. – 2002. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dipromisto.gov.ua/index.php?categoryid=67>
17. Голиков А. П. Стратегия регионального развития. Учебное пособие. / Голиков А.П. – Харьков: ХНУ, 2001. – 40 с.
18. Голікова Т. В. Інституціоналізація української територіальної громади як носія корпоративних інтересів // Економіка України. – 2002. – №12. – С. 43-30.
19. Головне управління статистики у Київській області [Електронний ресурс]: – Режим доступу: <http://oblstat.kiev.ukrstat.gov.ua/>
20. Гончарук Т. Проблеми інвестиційного забезпечення конкурентоспроможності економіки в умовах ринкової трансформації / Гончарук Т. // Банківська справа. – 2000. - №1. – С. 32.

21. Горленко І. О. Регіональна економічна політика у контексті переходу України до постіндустріального суспільства / Горленко І. О., Тарангул Л. Л. Підгрушний Г. П. // Україна: географічні проблеми сталого розвитку. Зб. наук. праць. В 4-х т. – К.: ВГЛ Обрії, 2004. – Т. 1. – С. 88-96.

22. Градов А.П. Региональная экономика. Принципы и модели управления предпринимательским климатом региона / А.П. Градов, Б.И. Кузин, М.Д. Медников, А.С. Соколицын. — СПб.: Питер, 2003. — 222 с.

23. Гринюк Д.Ю. Сучасні погляди на розуміння поняття конкурентоспроможності держави в умовах глобалізації / Гринюк Д.Ю. // Географія і сучасність. Збірник наукових праць Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова – 2009. – Вип. 22.- С. 198 – 202.

24. Гринюк Д.Ю. Існуючі наукові тлумачення конкурентоспроможності країни та регіону / Гринюк Д.Ю. // Географія і сучасність. Збірник наукових праць Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова – 2010. – Вип. 23.- С. 227– 235.

25. Гринюк Д.Ю. Суспільно-географічний аспект прояву дії законів, закономірностей та принципів формування конкурентоспроможності регіонів / Гринюк Д.Ю. // Географія і сучасність. Збірник наукових праць Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. – К.: Видавництво Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, 2011. – Вип. 25. – С. 30-36.

26. Гринюк Д.Ю. Економіко-географічне положення Київської області як чинник у формуванні її конкурентоспроможності / Гринюк Д.Ю. // Географія і сучасність. Збірник наукових праць Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. – К.: Видавництво Національного Педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, 2011. – Вип. 26.– С. 26 - 34.

27. Гринюк Д.Ю. Природні чинники розвитку конкурентоспроможності території Київщини / Гринюк Д.Ю. // Географія і сучасність. Збірник наукових праць Національного педагогічного університету імені М.П.

Драгоманова. – К.: Видавництво Національного Педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, 2012. – Вип.16 (28). – С. 136 – 149.

28. Гринюк Д.Ю. Демографічні та працересурсні аспекти формування людського потенціалу столичного регіону / Гринюк Д.Ю. // Географія і сучасність. Збірник наукових праць Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. – К.: Видавництво Національного Педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, 2013. – Вип.18 (30). – С. 237 – 245.

29. Гринюк Д.Ю. Теоретичні та прикладні аспекти інвестиційно-інноваційного розвитку регіону (на прикладі Київщини) / Гринюк Д.Ю. // Географія і сучасність. Збірник наукових праць Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. – К.: Видавництво Національного Педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, 2014. – Вип.19 (31). – С.234 – 250.

30. Гринюк Д.Ю. Social-geographical essence and content of the competitiveness of the region. / Гринюк Д.Ю. // Часопис соціально-економічної географії, наукове видання / Міжрегіональний збірник наукових праць, Випуск 22(1), 2017 р. – Харків: Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, 2017 р. – С. 141-148.

31. Губський Б. В. Інвестиційні процеси в глобальному середовищі / Губський Б. В. – К.: Наук. думка, 1997. – С. 41.

32. Гукалова И., Гладкий А., Запотоцький С. и др. Конкурентоспособность территорий и качество жизни населения: подходы, оценки, перспективы Монография; [Под ред. И.В.Гукаловой]. – Новосибирск: Изд. «СибАК», 2015. – 246 с.

33. Данилишин Б.М. Актуальні проблеми регіональної політики в Україні та проблеми її розв'язання / Данилишин Б.М., Олійник Я.Б., Нудельман В.І., Романюк С.А., Філіпенко А.С., Балабанов Г.В., Олещенко В.І. // Україна: географічні проблеми сталого розвитку. Зб. наук. праць. В 4-х т. – К.: ВГЛ Обрії, 2004. – Т. 1. – С. 10-20.

34. Данилишин Б.М. Основні завдання активізації соціально-економічної політики України / Данилишин Б.М., Лібанова Е.М. – К.: РПВПС НАН України, 1999. – 67 с.
35. Де починається і закінчується Київ? – Режим доступу: <https://kiev.pravda.com.ua/columns/59032a1451c43/>
36. Дегтярьова І. О. Фактори підвищення конкурентоспроможності сучасного регіону / І. О. Дегтярьова. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/ejournals/Dutp/20091/doc_pdf/DegtyarevaI O.pdf.
37. Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року. Постанова Кабінету Міністрів України від 6 серпня 2014 року № 385 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF>
38. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]: – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua
39. Долішній М.І. Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка / Долішній М.І., Стадницький Ю.І., Загородній А.Г., Товкан О.Е. – Львів: Національний університет "Львівська політехніка", 2003. – 256 с.
40. Дорогунцов С.І. Теорії розміщення продуктивних сил і регіональної економіки / Дорогунцов С.І., Олійник Я.Б., Степаненко А.В. – К.: "Стефед - 2", 2001. – 144 с.
41. Дорогунцов С.І. Соціально-економічні системи продуктивних сил регіонів України / Дорогунцов С.І., Чернюк Л.Г., Борщевський П.П., Данилишин Б.М., Фащевський М.І. – К.: Нічлава, 2002. – 690 с.
42. Економічна енциклопедія: у 3 т./ В.Д.Гаврилишин (гол.ред.) – К.: Академія, 2000. – С. 574.
43. Жилияєва Н. М. Механізм підвищення конкурентоспроможності регіону в умовах глобалізації / Н. М. Жилияєва // Сталий розвиток економіки: всеукр. науково-виробн. журн. – 2011. – № 1. – С. 124–128.
44. Забезпечення конкурентоспроможності регіонів у контексті активізації економічного розвитку / О. Ю. Бобровська, Т. О. Савостенко, І. Е.

Польська [та ін.]; за заг. ред. О. Ю. Бобровської. – Дніпропетровськ: ДРІДУ НАДУ, 2013. – 48 с.

45. Закон України – Про столицю України - місто-герой Київ - електронний ресурс: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/401-14>

46. Запотоцький С. П. Господарський механізм забезпечення конкурентоспроможності регіону // Географія та туризм. – К, 2012. – вип. 19. – С. 252 – 257.

47. Запотоцький С. П. Парадигма регіональної конкурентоспроможності як основа ефективного соціально-економічного розвитку регіону / Запотоцький С.П. // Економічна та соціальна географія. – К., вип. 64. – С. 154-166.

48. Запотоцький С. П. Регіональна конкурентоспроможність: суспільно-географічні засади формування. Монографія – Київ.: Бізнес Медіа Консалтинг, 2012. – 424 с.

49. Запотоцький С. П. Регіональна конкурентоспроможність як стратегічний напрям сучасної регіональної політики / Запотоцький С.П. // Економічна та соціальна географія. – К., вип. 64. – С. 79-86.

50. Запотоцький С. П. Региональная конкурентоспособность: место в общественной географии / Запотоцький С.П. // Региональные исследования. – 2012. – № 4. – С. 17–23.

51. Захарченко В. І. Кластерний підхід до аналізу і підвищення конкурентоспроможності економіки України та її регіонів / В. І. Захарченко, С. В. Захарченко // Вісник Хмельницького національного університету: Економічні науки / Хмельницький національний університет. – 2009. – № 5. – Т. 1. – С. 53-57.

52. Захарченко С. В. Научно-методические основы оценки конкурентоспособности регионов Украины в национальном и международном измерении при формировании инновационной модели развития / С. В. Захарченко // Украина и ее регионы на пути к

инновационному обществу: монографія в 4 т. / под общ. ред. В. И. Дубницкого, И. П. Булева. – Донецк: Юго-Восток, 2011. – Т. 2. – С. 103-139.

53. Звіт про конкурентоспроможність регіонів України 2012: Назустріч економічному зростанню та процвітання [Електронний ресурс] / Т. Бойко, І. Гончаренко, Н. Дмитрюк [та ін.]; Фонд «Ефективне управління». – К.: Копірайт, 2012. – 208 с. – Режим доступу: http://www.feg.org.ua/docs/FEG_report_2012_body_ua_20.11.2012.pdf

54. Зирянов В. Людський капітал, культурний капітал, студентство, регіон, поселення – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://personal.in.ua/article.php?id=561>

55. Зінь Е.А. Регіональна економіка / Зінь Е.К. - К.: «Видавничий дім «Професіонал», 2008. – 528 с.

56. Золотарьова О. Регіональні гонки / Золотарьова О. // Дзеркало тижня. — 2001. – 15 вересня. – № 36 (360).

57. Інвестологія: наука про інвестування: навч. посібник / за ред. д-ра екон. наук, проф. С.К.Реверчука. – К.: Атака, 2007. – 264 с.

58. Інноваційний розвиток регіонів, питання теорії і практики / За ред. Соловйова В.П. – К.: «Фенікс», 2008. – 154 с.

59. Іщук С. І. Київська господарська агломерація: досвід регіонального менеджменту: Монографія. / С. І. Іщук, О. В. Гладкий. – К.: ВГЛ „Обрії”, 2005. – 240 с.

60. Іщук С. І. Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка / Іщук С.І. – К.: Видавець Паливода А.В., 2006. – 283 с.

61. Іщук С. І. Промислові комплекси України. Наукові основи територіальної організації / Іщук С.І. – К.: Вид. Паливода А.В., 2003. – 248 с.

62. Каплински Р. Распространение положительного влияния глобализации: анализ «цепочек» приращение стоимости / Р.Каплински // Вопросы экономики. 2003. №10. – С. 4-26.

63. Карий О.І. Місцеві ініціативи та залучення громадськості до здійснення місцевого самоврядування. Навчальний посібник для посадових

осіб місцевого самоврядування / Карий О.І., Панас Я.В./ Асоціація міст України – К., ТОВ «Підприємство ВІ ЕН ЕЙ». - 2015. – 176 с.

64. Київ як екологічна система: природа, - людина – виробництво – екологія. – К.: Центр екологічної освіти та інформації, 2001. – 259 с.

65. Кириленко О. Планування та управління фінансовими ресурсами територіальної громади/ О. Кириленко, Б. Малиняк, В. Письменний, В. Русін // Асоціація міст України – К., ТОВ «Підприємство ВІ ЕН ЕЙ», 2015. – 396 с.

66. Ковальська Л. Л. Конкурентоспроможність регіону: теорія, методологія, практика: монографія / З. В. Герасимчук, Л. Л. Ковальська. – Луцьк: ЛНТУ, 2008. – 280 с.

67. Ковалевський В.В. Розміщення продуктивних сил / Ковалевський В.В., Михалюк О. Л., Семенов В.Ф. – К., 2007. – 356 с.

68. Ковтун В. В. Города Украины / Ковтун В. В., Степаненко А. В. // – Киев. - 1990. – 212 с.

69. Кожевникова В. Д. Конкурентоспроможність економіки регіону / В. Д. Кожевникова // Вісн. Львівської комерційної академії. – Серія. Економіка. – Вип. 7. – Львів: Коопосвіта. – 2005. – С. 58–63.

70. Конкурентоспроможність економіки України: стан і перспективи підвищення / За ред. д-ра екон. наук І.В. Крюкової. – К.: Основа, 2007. -488 с.

71. Куйбіда В.С. Територіальна організація влади: Напрямки змін / за заг. ред. д. держ. упр., проф. Куйбіди В.С. // Монографія. – Львів: Видавництво «Астролябія». – 2013. – 166 с.

72. Куйбіда В.С.. Адміністративно-територіальний устрій України. Історія. Сучасність. Перспективи / За ред. Куйбіди В.С. – К.: ТОВ «Геопринт». – 2009. – 615 с.

73. Лазор О. Д. Інституціоналізація публічної самоврядної влади в Україні [Текст] : монографія / О. Д. Лазор. – Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2009. – 440 с.

74. Ларіна О. Г. Оцінка конкурентоспроможності регіонів в американській та європейській моделі розвитку / О. Г. Ларіна // Науковий вісник ЧДЕІУ. – 2011. – № 2 (10). – С. 54–59.
75. Лісовський С.А. Інтеграція України до світової економіки як фактор сталого розвитку / С.А. Лісовський // Український географічний журнал. – 2003. - №2. – С. 26-32.
76. Малицький Б.А. Соціально-економічний зміст наукового потенціалу / Малицький Б.А. // Наука та науковознавство. – 2006. - № 4. – С. 25-30.
77. Мальчикова Д.С. Планування території регіону: суспільно-географічна концептуалізація [Текст] / Д. С. Мальчикова // Український географічний журнал. – 2012. – № 1. – С. 23–29.
78. Маршалова А.С. Основы теории регионального воспроизводства: Курс лекций / НГАЭиУ / Маршалова А.С., Новоселов А.С. – М.: ОАО "Издательство Экономика", 1998. – 192 с.
79. Маслаков В.В. Модель региона-квазикорпорации / Маслаков В.В., Зубков К.И., Пленкин В.Ю. // Регион: экономика и социология. – 2000. – № 2, – С. 18.
80. Маруняк Є. О. Глобалізація та її вплив на розвиток регіонів України. – К.: «Реферат», 2007. – 208 с.
81. Медоуз, Д. Х. За пределами роста: учебн. по- соб. / Д. Х. Медоуз, Д. Л. Медоуз, Й. Рандерс. – М.: «Прогресс», «Пангея», 1994. – 304 с.
82. Мезенцев К. В. Регіональний розвиток в Україні: суспільно-просторова нерівність і поляризація: Монографія [Текст] / К. В. Мезенцев, Г. П. Підгрушний, Н. І. Мезенцева. – К.: ДП «Прінт сервіс», 2014. – 132 с.
83. Мезенцев К. В. Суспільно-географічне прогнозування регіонального розвитку: Монографія. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2005. – 253 с.
84. Мельник Л. В. Просторові трансформації урбанізованих територій в містах приміської зони столиці – [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://journals.urau.ua/geoeso/article/view/113573/108215>

85. Мельник С.А. Управління регіональною економікою / С.А. Мельник: навч. посібник. – К.: КНЕУ, 2000. – 270 с.
86. Мельничук А. М. Кращі практики місцевого самоврядування / Мельничук А., Остапенко П.// Часопис соціально-економічної географії – 2016. – Вип. 21 (2). – С. 114-121.
87. Мельничук А.Л. Децентралізація влади: реформа №1 [аналітичні записки]/ Анатолій Мельничук, Павло Остапенко// Товариство дослідників України. - К.: ЦОП «Глобус», ФОП Кравченко Я.О. – 2016. – 35 с.
88. Мельничук А.Л. Децентралізація: реформа в дії. Інформаційна брошура для органів місцевого самоврядування/ Анатолій Мельничук, Павло Остапенко // Товариство дослідників України. – Київ. – 2016. – 26 с.
89. Мельничук А.Л. Методика оцінки соціально-економічного розвитку сільських територій / Мельничук А.Л., Гаврилюк О.В., Тишкевич Б.В. // Матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції «Сучасні проблеми розвитку суспільної географії». – Київ, 2014. – с 6-9.
90. Мельничук А.Л. Особливості прояву місцевого самоусвідомлення в місті Запоріжжя: географічне дослідження / Мельничук А. Л., Растворова М. О. // Вчені записки Таврійського національного університету ім. В. Вернадського. Серія: Географія - 2011. – Т. 24 (63) № 2 Частина 3. – с. 163 – 166.
91. Мельничук А.Л. Оцінка природно-техногенної безпеки життєдіяльності населення України в розрізі районів, виділених за рівнем природно-техногенних небезпек / А.Л. Мельничук // Географія та сучасність. – 2005. - № 13. – С.121-129.
92. Мельничук А.Л. Підготовка до зміни адміністративно-територіального устрою та перетворень в територіальній організації влади в Київській області / Мельничук А., Гнатюк О., Остапенко П. // Сучасні проблеми розвитку географічної науки і освіти в Україні: матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції, (Київ, 26-28 лист. 2015 р.) / Київ. Нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К.: Обрії, 2015. – С. 41-44.

93. Мельничук А.Л. Суспільно-географічні аспекти природно-техногенної безпеки життєдіяльності населення України: Автореф. дис. канд. геогр. Наук:11.00.02 «Економічна та соціальна географія» / А.Л. Мельничук. – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – К., 2004. – 18 с.
94. Мересте У. Основи теорії географії / Мересте У., Ниммик С. – М.: Мысль, 1984. – С. 92.
95. Міжнародні економічні відносини / А. С. Філіпенко, С. Я. Боринець, В. А. Вергун та ін. - К.: Либідь, 1992. – С. 72.
96. Мінченко М. В. Планування та прогнозування соціально-економічного розвитку регіонів: підручник / М. В. Мінченко, Л. П. Чижов, А. В. Фролков. – Суми: Університетська книга, 2004. – 442 с.
97. Нагірна В.П. Інтегральний потенціал території у контексті господарської діяльності регіону / Український географічний журнал. – 2010, №2. – С.30 – 43.
98. Нагірна В.П. Тваринницько-промисловий комплекс України (територіальна організація і природокористування) / Нагірна В.П. – К.: Наук. думка, 1995. – 150 с.
99. Наукові основи національної стратегії сталого розвитку України / [за наук. ред. акад. НААН України, д.е.н., проф. М. А. Хвесика]; Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України». - К.: ДУ ІЕПСР НАН України, 2013. – 40 с.
100. Немець Л.М. Просторова організація соціально-географічних процесів в Україні: Монографія / Немець Л.М., Олійник Я.Б., Немець К.А. – Х.: РРВ ХНУ, 2003. – 160 с.
101. Новик В. Сучасний стан адміністративно-територіального устрою та шляхи його вдосконалення / Новик В. // Вісник Національної академії державного управління, - 2004, - № 2. – С. 43-49.

102. Олійник Я.Б. Вплив сучасних суспільних трансформацій на конкурентоспроможність регіону / Олійник Я.Б., Гринюк Д.Ю. // Економічна та соціальна географія: Науковий збірник. – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2011. – Вип.1 (62). – С. 3-12.

103. Олійник Я.Б. Екологічна безпека України: сучасний стан та проблеми [Електронний ресурс] / Я.Б. Олійник, О.Ю. Кононенко, А.Л. Мельничук // Зб. наук. пр. Уманського державного аграрного університету. Ч. 2 Економіка. Вип. 71. – Умань 2009. Режим доступу: <http://udau.edu.ua/library.php?pid=1591>

104. Олійник Я.Б. Діагностика стійкого розвитку регіону / Я.Б. Олійник, Т.Я. Олійник // Університетські наукові записки. – 2007. – № 3 (23). – С. 155-162.

105. Олійник Я. Інноваційна стратегія конкурентоспроможності регіону на основі кластерного підходу / Я. Олійник, С. Запотоцький // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2011. – №58. – С. 4–8.

106. Олійник Я. Конкурентоспроможність територій як напрям суспільно-географічних досліджень / Олійник Я., Запотоцький С. // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Географія. – К., 2012. – вип. 60. – С. 33-38.

107. Олійник Я.Б. Концептуальна сутність природокористування як суспільно-географічного процесу / Олійник Я.Б., Кононенко О.Ю., Мельничук А.Л. // Часопис соціально-економічної географії. – Випуск 11, 2011. – С. 5-9

108. Олійник Я. Б. Комплексно-пропорційний розвиток Волинської області в ринкових умовах: монографія / Я. Б. Олійник, Б. П. Клімчук, М.М. Мельничук. – Луцьк: ПП Іванюк В. П., 2014. – 150 с.

109. Олійник Я.Б. Регіональна економіка / Олійник Я.Б., Запотоцький С.П., Кононенко О.Ю., Мельничук А.Л., Пасько В.Ф.–К.: Вид-во КНТ, 2008.–444 с.

110. Олійник Я. Б. Регіональна політика і проблеми формування світових міст в Україні / Олійник Я. Б., Степаненко А. В. // Регіональна політика

України: наукові основи, методи, механізми: Зб. наук. праць за матер. доп. міжнар. наук.-практ. конф. Част.1. - Львів. -1988. - С. 77.

111. Олійник Я.Б. Формування спроможних територіальних громад в Україні: переваги, ризики, загрози / Олійник Я.Б., Остапенко П.О. // Український географічний журнал. – 2016, №4. – С. 37-43.

112. Основы внешнеэкономических знаний: Учебник для экономического образования / Под ред. И. П. Фаминского. – М.: Международные отношения, 1990. – С. 406.

113. Павліха Н. В. Управління конкурентоспроможністю національної економіки: регіональний вимір: монографія / Н. В. Павліха, І. В. Кицюк; Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки. – Луцьк: Вежа-Друк, 2014. – 184 с.

114. Палеха Ю.М. Типізація міст України за особливостями внутрішньої планувальної диференціації територій / Ю.М. Палеха // Український географічний журнал. - К., 2007. - № 3. - С. 31-34.

115. Палеха Ю. М. Генеральна схема планування території України і структурні зміни у використанні земель (за даними щорічного моніторингу Генеральної схеми) / Ю. М. Палеха, А. В. Олещенко // Землеустрій і кадастр. - 2014. - № 1. - С. 20-25.

116. Панухник О.В. Адміністративно – територіальна реформа як чинник зміцнення місцевої економіки/ Панухник О.В. // Економіка та інноваційний розвиток національного господарства. – Тернопіль. – 2014. – С. 76-82.

117. Пашинська Н.М. Особливості розвитку та зосередження мережі шляхів сполучення у Київській області / Пашинська Н.М. // Науковий часопис НПУ імені Михайла Драгоманова „Географія і сучасність”. – Вип. 24. – К.: НПУ. – 2010. – С. 200.

118. Пилипенко І.О. Суспільно-географічна периферія: концепція, параметризація і делімітація. Монографія / Пилипенко І.О. – Херсон: Грінь Д.С., 2015. – 264 с.

119. Підгрушний Г. П. Сутність територіальної організації суспільства її закономірності, процеси та форми [Текст] / Г. П. Підгрушний // Регіональні проблеми України: географічний аналіз та пошук шляхів вирішення. Зб. наук. праць. – Херсон: ПП Вишемирский В.С., 2011. – С. 253–259.

120. Пістун М.Д. Регіональна політика в Україні: суспільно-географічний аспект / Пістун М.Д., Мезенцев К.В., Тьорло В.О. – К.: ВПЦ “Київський університет”, 2004. – 130 с.

121. Пістун М.Д. Основи теорії суспільної географії / Пістун М.Д. – Київ: „Вища школа”, 1996. – 230 с.

122. Пістун М. Д. Сучасні проблеми регіонального розвитку: навчальний посібник / М.Д. Пістун, А.Л. Мельничук// 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», – 2010. – 286 с.

123. Пітцик М.В. Міста та громади в адміністративно-територіальній реформі в Україні. Міжнародний досвід та практичні пропозиції / М. В. Пітцик, Ю. І. Ганущак, Д. Шиманке, Х. Циммерманн// Асоц. міст України, Нім. бюро техн. співробітництва. - К. - 2008. - 136 с.

124. Пітюренко Ю. І. Розвиток міст і міське розселення в Українській РСР (особливості розвитку і розміщення, типологія, територіальні системи і перспективи) / Пітюренко Ю. І. – К.: Наукова думка. – 1972. – 187 с.

125. Портер М. Конкуренція / М. Портер. – М.: Вільямс, 2005. – 266 с.

126. Попов В.К. Екологічне право України: Підручник для студентів юрид. вищ. навч. закладів / В. К. Попов, А. П. Гетьман, та ін. – Харків: Право, 2001. – 478 с.

127. Поповкін В.А. Регіонально-цілісний підхід в економіці. – К.: Наук. думка, 1993. – 221 с.

128. Портер М. Международная конкуренция // Портер М. – М.: Международные отношения, 1993. - С. 35.

129. Праченко Т. О. Фактори та передумови формування конкурентоспроможності регіонів / Т. О. Праченко. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/vmsu/2008-01/08fvsvyaiv.htm

130. Про засади державної регіональної політики [Текст]: Закон України від 05 лютого 2015 р. №156–VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2015. – №13. – С. 90

131. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF>

132. Регіони України: проблеми та пріоритети соціально–економічного розвитку: Монографія [Текст] / [За ред. З.С. Варналія]. – К.: Знання України, 2005. – 498 с.

133. Регіональна політика та механізми її реалізації / За ред. М.І. Долішнього. – К –: Наук, думка, 2003. – 303 с.

134. Розміщення продуктивних сил та регіональна економіка: підручник / С.І. Дорогунцов, Т.А. Заяць, Ю.І. Пітюренко та ін.; За заг. ред д-ра екон. наук, проф., чл.кор. НАН Ураїни С.І. Дорогунцова. – К.: КНЕУ, 2005. – С. 566.

135. Роль держави у довгостроковому економічному зростанні /За ред. д-ра екон. наук Б.Є.Кваснюка. – К.: Ін-т екон. прогнозу в., Х.: Форт, 2003. – 424 с.

136. Руденко В.П. Географія природно-ресурсного потенціалу України / Руденко В.П. – Київ-Чернівці: К.: – К.-М.Академія – Зелена Буковина, 1999. – 568 с.

137. Руденко Л.Г. Виклики і загрози просторового розвитку України на шляху до Євроінтеграції / Л.Г. Руденко, С.А. Лісовський, Є.О. Маруняк // Український географічний журнал. – 2016. - №1. – С. 41-46.

138. Савчук В. С. Трансформаційна економіка / Савчук В. С. –К.: КНЕУ, 2006. – 612 с.

139. Самуельсон П. Экономика: Учеб. для начинающих: Перев. с англ. // Самуельсон П. – М.: МГП "АЛГОН" – 1992. – 331 с.

140. Солдатенко В.В. Моніторинг інвестиційних можливостей прямих іноземних інвестицій в Україні / Солдатенко В.В. // Інвестиції: практика та досвід: Аналіз. Прогнози. Коментар. -№10.- 2005. - С. 22-30.

141. Стеченко Д.М. Розміщення продуктивних сил і регіоналістика: Навч. посіб. – 2-ге вид., випр. і доп. – К.: Вікар, 2002. – 374 с.
142. Стратегія економічного і соціального розвитку України (2004-2015 роки) «Шляхом Європейської інтеграції» / А. С. Гальчинський, В. М. Геєць та ін.; Нац. ін-т стратег. досліджень, Ін-т екон. прогнозування НАН України, М-во економіки та з питань європ. інтеграції України.- К.: ІВЦ Держкомстату України, 2004. – С. 44.
143. Стратегія розвитку Київської області на період до 2020 року: [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://journals.urau.ua/geoeso/article/view/113573/108215>
144. Стратегія та механізми зміцнення просторово- структурної конкурентоспроможності регіону: Монографія / За ред. А. І. Мокія, Т. Г. Васильціва. – Львів: Ліга Прес, 2010. - 488 с.
145. Територіальна структура господарства і розселення населення в Україні / За ред. В.П.Нагірної. – К.: Акад.праці і соц.відносин. Федер. проф. спілок України, 2010. – 280 с.
146. Ткачук А. Агломерації: міжнародний досвід, тенденції, висновки для України. Аналітична записка // Анатолій Ткачук, Тарас Баранецький, Борис Буркинський та ін. – К, 2017. – 136 с.
147. Толкованова В.В. Міжмуніципальне співробітництво: вітчизняний та зарубіжний досвід: Навчально-практичний посібник/ За заг. ред. Толкованова В.В., Журавля Т.В. – Київ. – 2017. – 202 с.
148. Топчієв О.Г. Регіоналістика: географічні основи регіонального розвитку і регіональної політики. Навч. посіб. [Текст] / О. Г. Топчієв, Д. С. Мальчикова, В. В. Яворська. – Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2015. – 372 с.
149. Топчієв О.Г. Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методики. Навчальний посібник. / Топчієв О.Г. – Одеса: Астропринт, 2005. – С. 312.
150. Топчієв О.Г. Територіальна організація суспільства на засадах регіоналістики: методологічні та методичні аспекти [Текст] / О. Г. Топчієв, Д.

С. Мальчикова, В. В. Яворська. // Регіональні проблеми України: Географічний аналіз та пошук шляхів вирішення. Зб. наук. праць за матеріалами VI Міжнародної науково–практичної конференції (8–9 жовтня 2015 р., Херсон) / [За ред. І.О. Пилипенка, Д.С. Мальчикової]. – Херсон: ПП Вишемирский, 2015. – С. 389–397.

151. Топчієв О.Г. Територія: сучасний зміст поняття; функції; ресурсний потенціал [Текст] / О. Г. Топчієв // Український географічний журнал. – 2010. – № 4 (72). – С. 3–9.

152. Трансформація структури України: регіональний аспект / За редакцією Г.В.Балабанова, В.П.Нагірної, О.М.Нижник. – К.: Міленіум, 2003. – 404 с.

153. Удовиченко В.П. Абетка мера. Друге видання/ В.П. Удовиченко// Академія міжмуніципального управління. – Славутич. – 2012. – 54 с.

154. Український юридичний термінологічний словник. – Режим доступу: <http://www.marazm.org.ua/document/termin/index.php?file=%D1%F2%EE%EB%E8%F6%FF.txt>

155. Чумаченко Н.Г. Экономика регаона: теоретические основы, функциональная деятельность / Чумаченко Н.Г. – Донецк: ИЭП НАНУ, 1995. – 52 с.

156. Шабашова Л.Ю. Оцінка демографічного потенціалу на прикладі Київської області / Шабашова Л.Ю. // Науковий часопис НПУ імені Михайла Драгоманова «Географія і сучасність». – Випуск 24. – К.: НПУ, 2010. – С. 49.

157. Шаблій О.І. Суспільна географія: теорія, історія, українознавчі студії. – Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2001. – С.124.

158. Шнипер Р.И. Регион: Экономические методы управления. – Новосибирск, 1991. – 25 с.

159. Шпильова В. О. Особливості конкурентоспроможності регіонів в умовах України / В. О. Шпильова // Збірник наукових праць ЧДТУ. – Черкаси: ЧДТУ. – 2009. – № 24. – С. 184–187.

160. Штульберг Б.М. Региональная политика России: теоретические основы, задачи и методы реализации / Штульберг Б.М. Введенский В.Г. – М.: «Гелиос АРВ», 2000. – 206 с.

161. Экономическая стратегия фирмы: Учеб. Пособие / Под ред А.П. Градова. – 3-е изд., испр. – СПб.: Специальная литература, 2000. – 589 с.

162. Asheim, B., Isaksen, A. Location agglomeration and innovation: Towards regional innovation systems in Norway? STEP GROUP Report №13-96, Осло, 1996. – 64 p.

163. Ahlbrandt, R.S. The revival of Pittsburgh / Ahlbrandt, R.S. – A partnership between business and government // Long Range Planning. – Volume 23, Issue 5, October 1990. – P. 31-40.

164. Alonso W. Decentralization and regional policy // Deindustrialization and Regional Economic Transformation: The Experience of the United States. – London, 1989 – P. 221 – 237.

165. Bafoil F. Regionalization and decentralization in a comparative perspective Eastern Europe and Poland/ Bafoil F. - Ministerstwo Rozwoju Regionalnego. - 2010. – 19 p.

166. Begg I. Cities and competitiveness. Urban Studies / I. Begg. – 1999. – Vol. 36. – P. 795–809.

167. Boudeville J-R. Problems of regional economic planning / Jacques R Boudeville. – Edinburgh: University Press, 1974. – 192 p.

168. Camagni R. On the concept of Territorial Competitiveness: Sound or Misleading? / R. Camagni // Urban Studies. – 2002. – Vol. 39. – N 13. – P. 2395–2411.

169. Cellini R. Pop competitiveness / Cellini R, Soci A. – Banca Nazionale del Lavoro: Quarterly Review. – LV 220. – P. 71 – 101. – Access mode: <http://www.bankdaily.com/info/bnl>

170. Competitiveness, Productivity and Economic Growth across the European Regions / B. Gardiner, R. Martin, P. Tyler – London. – 2004. – Access mode: infomgt.bi.no/euram/material/p-brykova.doc

171. Enright, M.J. et al. Regional Clusters and Economic Development: A Research Agenda // Business Networks: Prospects for Regional Development. Berlin: Walter de Gruyter? 1996. P. 190-213.

172. Harvey, D. From managerialism to entrepreneurialism: The transformation in urban governance in late capitalism / Harvey, D. // Geografiska Annaler? 1989 – 71B. – P. 3 – 17.

173. Fujita M. The spatial economy: cities, regions and international trade / Fujita, M., Krugman, P.R. and Venables, A.J. – Режим доступу: [http://sinop.unemat.br/site_antigo/prof/foto_p_downloads/fot_6387the_spatial_economics_fujita_krugman_venable\(book\)_pdf.pdf](http://sinop.unemat.br/site_antigo/prof/foto_p_downloads/fot_6387the_spatial_economics_fujita_krugman_venable(book)_pdf.pdf)

174. Feser E.J. Old and New Theories of industry Clusters / E.J. Feser. – London, 1998.

175. Freeman C. The National System of innovation in Historical Perspective // Cambridge Journal of Economics. 1995 vol. 19. №1.

176. Guidelines on Local Government Borrowing and Recent Developments in South East Europe. Which debt instrument is suitable? – Access mode: <http://www.nalas.eu/borrowing/3.html>

177. Iammarino, S. Multinationals and economic geography: location, technology and innovation / Iammarino, S. and McCann, P. – Princeton: Princeton University Press, 2008. – P. 113 – 114.

178. Krider R.E. Spatial Competition and Bounded Rationality: Retailing at the Edge of Chaos / Krider, Robert E. and Charles B. Weinberg // Geographical Analysis, (29) – P. 16-63.

179. Kvartiuk V. Participation and Local Governance Outcomes: Evidence from Ukraine/ Vasyl Kvartiuk // International Society for Third-Sector Research and The Johns Hopkins University.- Vol. 27. -2016. – P. 1123-1151.

180. Leitch D. International assistance and the reform of public administration in ukraine: fiscal decentralisation and regional policy 2000-2012 / Duncan Leitch // A thesis submitted to The University of Birmingham For the degree of doctor of philosophy. – 2015.- 213 p.

181. Leitch D. International assistance to democratic reform in Ukraine: an opportunity missed or an opportunity squandered? / Duncan Leitch// Democratization. Taylor and Francis Group, LLC. – 2017. – P. 3-17.

182. McCann P. Analytical differences in the economics of geography: The case of the multinational firm / McCann, P. and Mudambi, R Environment and Planning, 2005 – A, 37(10) – P. 1857-1876.

183. Mezentsev, K. G. (2014): Ukraine: stable outflow and changing nature / Mezentsev, K., Pidgrushnyi, G. // Erőss Á., Karácsonyi D. (eds.): Discovering migration between Visegrad countries and Eastern Partners. MTA Geographical Institute, Budapest. – P. 191–211.

184. Ostrom E. An Agenda for the Study of Institutions / E. Ostrom // Public Choice. – 1986. – № 48. – P. 3–25.

185. Pahl-Weber Elke. The Planning System and Planning Terms in Germany. A Glossary / Elke Pahl-Weber, Dietrich Henckel (Eds.) // Academy for Spatial Research and Planning. - No. 7. - Hanover . – 2008. – 288 p.

186. Perucca G. The Role of Territorial Capital in Local Economic Growth: Evidence from Italy [Текст] / Giovanni Perucca // European Planning Studies. – 2014. – Vol. 22. – №3. – P. 537–562

187. Richardson H. Regional Growth Theory / Richardson H. // Journal of Public Economics, 1974, vol. 3, issue 1 – P. 93-94.

188. Richardson H. The state of regional economics: a survey article // International regional science review. – Vol 3, Issue 1 1978. – P. 1 – 48.

189. Pinch, S. From industrial districts to knowledge clusters: a model of knowledge dissemination and competitive advantage in industrial agglomerations / Pinch, S., Henry, N., Jenkins, M. and Tallman, S. // Journal of Economic Geography, 3(4). – P. 373-388.

190. Porter M. Competitiveness: Moving to the Next Stage / Porter M., Ketels C. – DTI Economics Paper 3. – London: Department of Trade and Industry. – 2003. – Access mode: <https://members.weforum.org/pdf/GCR08/Chapter%201.2.pdf>

191. Porter M. How information gives you competitive advantage / Porter, M. and Millar, V.E. // *Harvard Business Review*, 63(4). – P. 149-160.
192. Sachs J. Press Releases. – WEF, 1999. – Access mode: <http://www.weforum.org>
193. Scheer B. C. The Utah Model: Lessons for Regional Planning / Brenda C. Scheer // *Brookings Mountain West*. – 2012. [Электронный ресурс]. – Access mode: http://digitalscholarship.unlv.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1020&context=brookings_pubs
194. Schmidt S. The Planning Process in the US and Germany: A Comparative Analysis / Stephan Schmidt, Ralph Buehler // *International Planning Studies* Vol. 12, No. 1, 55–75. – 2007. – P. 56-75.
195. Stead D. The Rise of Territorial Governance in European Policy [Текст] / Dominic Stead // *European Planning Studies*. – 2014. – Vol. 22. – №7. – P. 1368–1383.
196. Swianiewicz P. Poland and Ukraine: Contrasting Paths of Decentralisation and Territorial Reform / Paweł Swianiewicz // *Local Government Studies*. - Vol. 32, No. 5.- 2006. – P. 599-622.
197. Territorial Agenda of the European Union 2020: Towards an Inclusive, Smart and Sustainable Europe of Diverse Regions. – Режим доступа: <http://www.eu-territorial-agenda.eu/Reference%20Documents/Final%20TA2020.pdf>.
198. The IMD World Competitiveness Center (2012). The IMD World Competitiveness Yearbook. Access mode: <http://www.imd.org/research/publications/wcy/index.cfm>
199. Torre A. Territorial Governance. Local Development, Rural Areas and Agrofood Systems / Andre Torre, Jean-Baptiste Traversac // Springer-Verlag Berlin Heidelberg. – 2011. – 207 p.
200. Thurow L. Creating Wealth. The New Rules for Individuals. Companies and Countries in a Knowledge-Based Economy / Thurow L. – N. Y., 1999.– 325 p.

201. Volodymyr Udovychenko. Decentralization Reform in Ukraine: Assessment of the Chosen Transformation Model / Volodymyr Udovychenko, Anatoliy Melnychuk, Oleksiy Gnatiiuk, Pavlo Ostapenko// European Spatial Research and Policy / – Lodz University Press. – 2017. – Volume 24, Number 1. – P. 23-40.

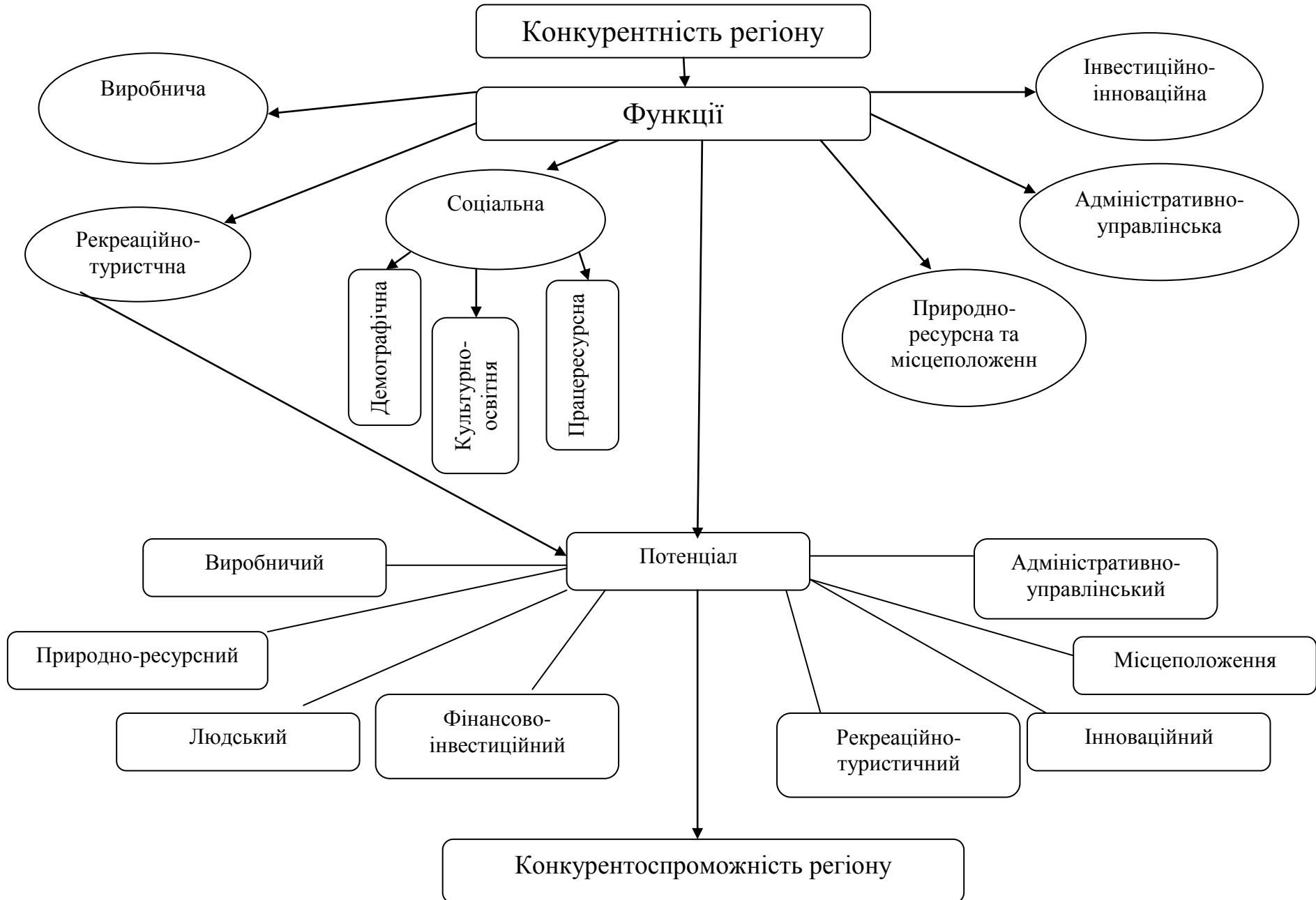
202. Unity, solidarity, diversity for Europe, its people and its territory // Second report on economic and social cohesion (adopted by the European Commission on 31 January 2001). – Access mode: http://ec.europa.eu/regional_policy/sources

203. World Competitiveness Yearbook. – IMD, 2016. – Access mode: <http://www.imd.org>

ДОДАТКИ

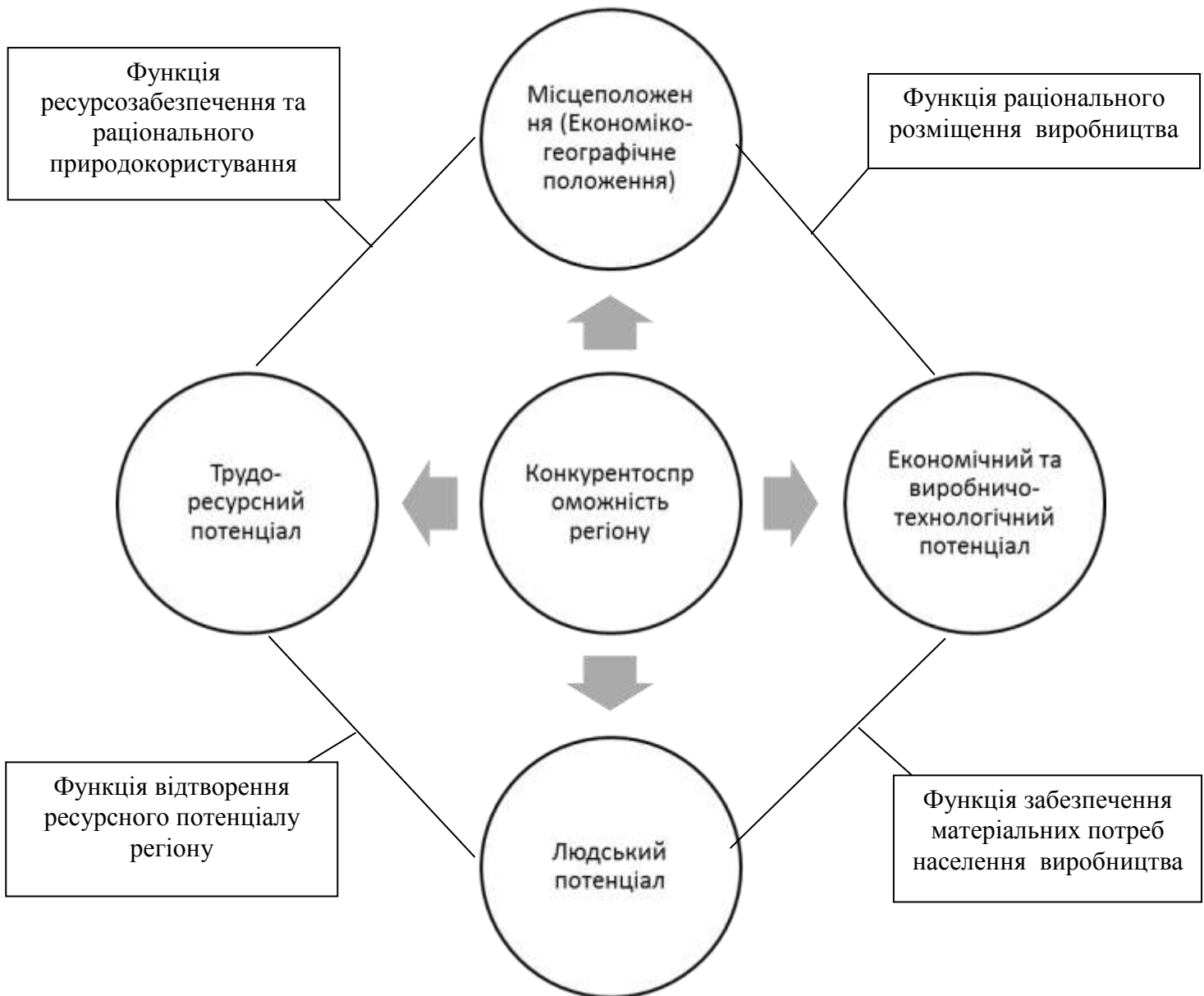

ДОДАТОК А
Складники реалізації конкурентоспроможності регіону (розроблено автором)

ДОДАТОК Б

**Детермінанти конкурентоспроможності регіону та їх функціональність
(розроблено автором на основі «національного ромбу» за М.Портером)**

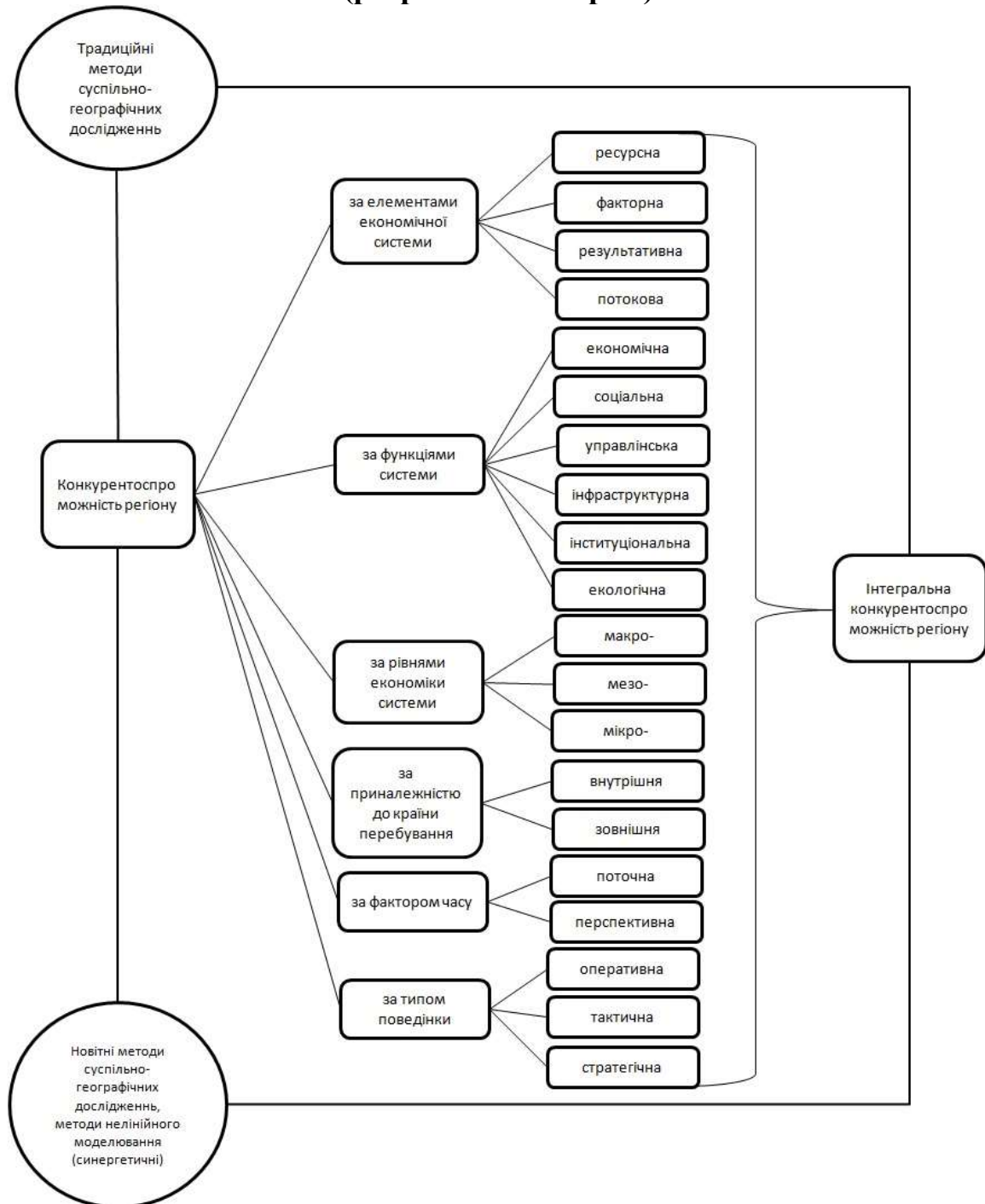
ДОДАТОК В

Теоретичні підходи до дослідження конкурентоспроможності регіону (розроблено автором)

ДОДАТОК Г

Багатоаспектність конкурентоспроможності регіону (розроблено автором)

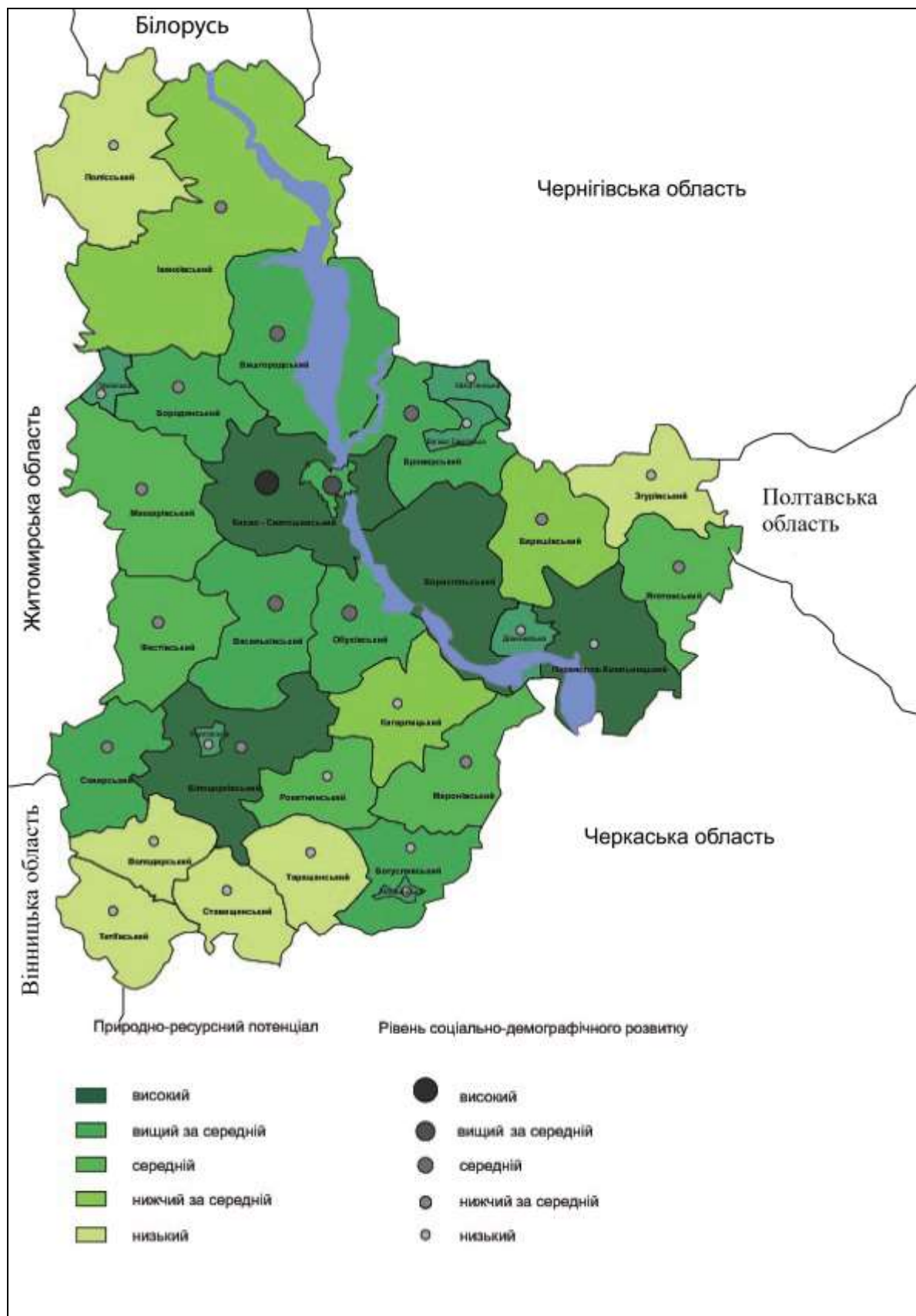

ДОДАТОК Д
Ранжування адміністративних одиниць Київської області за природно-ресурсним потенціалом (розроблено автором)

	Ранг за забезпеченням корисн. Копал.	Ранг за забезпеченням лісовими ресурсами	Ранг за забезпеченням водними ресурсами	Ранг за забезпеченням земельними ресурсами	Ранг за забезпеченням рекреаційними ресурсами	Сумарний ранг
Переяслав-Хмельницький	5	7	3	2	3	1
Білоцерківський	3	7	7	1	2	2
Бориспільський	4	5	4	7	2	3
Києво-Святошинський	1	3	3	17	1	4
Васильківський	2	8	8	7	2	5
Вишгородський	3	3	1	19	1	5
Броварський	2	6	3	7	2	5
Київ	4	2	1	19	1	5
Бородянський	3	5	7	16	2	6
Обухівський	2	10	1	15	1	7
Сквирський	5	14	6	3	6	7
Богуславський	1	9	5	14	2	8
Яготинський	2	16	5	5	4	9
Макарівський	1	4	10	11	7	10
Миронівський	1	16	6	7	4	11
Фастівський	6	5	9	10	4	11
Рокитнянський	2	11	4	13	5	12
Кагарлицький	5	16	8	4	3	13
Баришівський	4	12	12	6	10	15
Іванківський	7	1	9	16	12	16
Володарський	5	13	11	9	9	17
Ставищенський	7	13	7	9	12	18
Згурівський	6	16	12	7	8	19
Таращанський	9	10	9	9	12	19
Тетіївський	10	15	10	8	10	20
Поліський	8	6	10	17	14	21
ОТГ						
Великодимерська	11	16	15	20	10	22
Медвинська	1	16	16	18	6	22
Пісківська	5	16	13	20	4	23
Калитянська	12	16	14	19	13	24
Фурсівська	14	16	16	19	14	25

ДОДАТОК Е

Взаємозалежність ПРП та соціально-демографічного розвитку територій Київського регіону

ДОДАТОК Є

Анкета експертного опитування щодо оцінки конкурентоспроможності Київського регіону

1. Оберіть з наведеного переліку 5 положень, які на Ваш погляд найбільше впливають або можуть впливати на конкурентоспроможність Київського регіону та його основних адміністративних складових:

Зробіть позначку навпроти положень, які на ваш погляд найбільше визначають або можуть визначати конкурентоспроможність Київської області та в ній (не більше 5)	Положення
	Місцеположення та базові географічні чинники
	Рівень освіти населення
	Забезпеченість населення житлом та розвиток соціальної інфраструктури
	Рівень та структура зайнятості населення
	Розвиток господарства та виробничої інфраструктури
	Розвиток культури, збереження культурної спадщини
	Розвиток рекреації, медицини та їх доступність для населення
	Рівень залучення інвестицій та розвиток ринкової інфраструктури
	Розвиток логістики та логістичної інфраструктури
	Розвиток науки та кошти спрямовані на НДР
	Стан довкілля, розвиток екомережі
	Розвиток адміністративно-управлінської системи, ОМС та їх кадрове забезпечення
	Ефективність планувальної діяльності та рівень й ефективність реалізації планувальної діяльності

2. Якими оптимальними на Вашу думку є основні параметри спроможної ОТГ (площа, кількість, населення, рівень доходів) (вказіть конкретні цифри):

3. Назвіть 4 регіони України, які на ваш погляд, є найбільш конкурентоспроможними і 4 найменш конкурентоспроможні. До яких Ви відносите Київську область?

4. Назвіть 4 низові адміністративні райони, ОТГ чи міста обласного підпорядкування регіони України, які, на ваш погляд, є найбільш конкурентоспроможними і 4 найменш конкурентоспроможні.

Продовження Додатку Є

5. Чи є дуже значимою для конкурентоспроможності розробка та ефективна реалізація планувальної документації? (Так або ні).

---

6. Чи знайомі ви із рівнем розробки та реалізації Стратегій розвитку Київської області та її основних адміністративних складових? Якщо так то оцініть їх у 5 бальній системі оцінювання.

---

7. Розставте у порядку значимості (від 1 до 10, де 1 – зовсім не має значення для визначення конкурентоспроможності, 10 – має найбільше значення для визначення конкурентоспроможності) параметри конкурентоспроможності території:

Показник значимості (від 1 до 10)	Параметр конкурентоспроможності регіону
	Кількість та структура населення
	ВВП на душу населення
	Розвиток виробничої інфраструктури
	Розвиток соціальної інфраструктури
	Розвиток ринкової інфраструктури
	Розвиток логістичної інфраструктури
	Кількість залучених інвестицій
	Рівень доходів отриманих від НДР та інновацій
	Рівень соціального розвитку та забезпечення населення
	Рівень розвитку освіти
	Рівень розвитку медицини
	Рівень розвитку культури
	Стан довкілля
	Сформованість екомережі та розвиток її ядер

8. Які напрями діяльності у першу чергу ведуть до підвищення конкурентоспроможності адміністративних одиниць у Київському регіоні?

---

9. Назвіть сфери діяльності найбільш привабливі для інвестування?

Продовження Додатку Є

10. Які з перелічених положень (оберіть 3-4 найважливіші варіанти), на ваш погляд, ведуть до підвищення рівня конкурентоспроможності адміністративних одиниць у Київському регіоні:

Позставте позначку навпроти положення (оберіть 3-4 варіанти)	Перелік положень. Адмінодиниця підвищить рівень своєї конкурентоспроможності, якщо вона.....
	...залучить найбільші обсяги інвестицій
	...сформує ринкову інфраструктуру
	...сформує ефективну базу планувальних документів на основі відкритої та доступної бази вихідних даних
	...налагодить ефективну систему підготовки управлінських кадрів
	...забезпечить диференціацію видів господарської діяльності із поглиблення спеціалізації на найбільш ефективних з них
	...різко покращить рівень виробничої та соціальної інфраструктури
	...швидко і ефективно завершить процес формування ОТГ
	...залучить найбільшу кількість туристів
	...підвищить рівень життя населення
	...досягне лідерства у житловому будівництві
	... досягне лідерства у збереженні природи

11. Назвіть 3 регіони України, де, на ваш погляд, найвищою та найнижчою є відмінність конкурентоспроможності адмінодиниць.
